Dag Trygsland Hoelseth

Historisk utredning om Kongehuset, dets apanasjer og disponible statseiendommer

Utredning for Slottsutvalget, Arbeids- og administrasjonsdepartementet

Desember 2000
(2. opptrykk mars 2001)

Innholdsfortegnelse

KAPITTEL 1. INNLEDNING 1

1.1 MANDAT 1
1.2. STRUKTUR OG AVGRENSNING 1
1.3. KILDER 4
1.4. DIVERSE. FORKORTELSER OG STANDARDISERINGER 4
2. opptrykk 5

KAPITTEL 2. FORVALTNINGEN 6

KAPITTEL 3. APANASJEN 8

3.1. KONGEVALGET 1905. HISTORISK BAKGRUNN 8
3.2. APANASJEN I STORTINGET 10
3.3. KONGENS SIVILLISTE. ENDRINGER FØR KRIGEN 11
Dyrtid 14
3.4. KRONPRINSENS SIVILLISTE. 1924 - 1940 17
3.5. KRIGSÅRENE 18
3.6. KONGENS SIVILLISTE. ENDRINGER 1945 – CA. 1980 20
Kongeskiftet 1957 21
Apanasjeforhøyelser etter kongeskiftet 1957. «Kamuflerte tillegg» 23
Sammenligninger med andre kongedømmer 29
Endringer i kongefamilien 29
3.7. KRONPRINSENS SIVILLISTE. ENDRINGER 1945 – CA. 1980 30
Det nye kronprinsparet på Skaugum 31
Avgifter 36
Bevilgninger til Skaugum 36
3.8. INDEKSREGULERT APANASJE? 37
3.9. APANASJE FOR PRINSESSE ASTRID 42
3.10. EGEN APANASJE TIL KRONPRINSESSEN? 44

KAPITTEL 4. DISPOSISJONSRETTEN 48

4.1. SLOTTET 48
Forvaltningsansvaret 51
Juridisk ansvar 51
4.2. KONGSGÅRDEN OG OSCARSHALL SLOTT 52
«Et hus på landet» 52
Kongsgården og Oscarshall etter krigen 57
Økonomi og rasjonalisering 59
Kongsgården og departementet 62
Avgifter 65
Forslag til endret status. Kongsgården fredes? 68
Juridiske spørsmål 72
Bruksretten til Kongsgården. En oppsummering 74
4.3. PALEET 75
4.4. STIFTSGÅRDEN 79
4.5. GAMLEHAUGEN 82

KAPITTEL 5. OPPSUMMERING OG KONKLUSJON 86

VEDLEGG 1. OVERFØRINGER FRA SIVILLISTEN 90

VEDLEGG 2. APANASJER 94

2.1. KONGENS APANASJE 94
2.2. KRONPRINSENS APANASJE 95
2.3. ANDRE APANASJER 97

KILDE- OG LITTERATUROVERSIKT 98

ARKIVER 98
Riksarkivet 98
Finansdepartementet, Akersgata 98
Stortingsarkivet/-biblioteket 98
Andre arkiver 98
TRYKTE KILDER OG SEKUNDÆRLITTERATUR 98
ELEKTRONISKE KILDER 100

Kapittel 1. Innledning

1.1 Mandat

Slottsutvalget har i mandatet for den historiske utredningen om kongehuset, dets apanasjer og disponible statseiendommer ønsket å belyse følgende punkter:

- hvilke forhold/hensyn som har vært tillagt vekt ved plassering av ansvar i statsforvaltningen for forholdet til kongehuset og for de endringer som har funnet sted,
- hvilke forutsetninger som ble lagt til grunn ved fastsettelsen av apanasjen i 1905, hva denne skulle dekke mv., eventuelle endringer i forutsetningene og hvilken instans som i tilfelle har initiert endringene,
- utrede hvilke rettigheter og plikter som har vært knyttet til «Kongens disposisjonsrett» over konkrete eiendommer over tid og gi en vurdering av eventuelle endringer som har funnet sted i forhold til den enkelte eiendom.

Forut for utredningen ble det utarbeidet en oversikt over kildematerialet.[1] Oversikten har begrenset utredningen til først og fremst å gjelde de to siste punktene i mandatet. Statseiendommer som skulle ses på var foruten Slottet også Kongsgården med Oscarshall, Gamlehaugen i Bergen og Stiftsgården i Trondheim. Utredningen er i utgangspunktet ment å dekke perioden 1905 - ca. 1970.

1.2. Struktur og avgrensning

Utredningen er både kronologisk og tematisk inndelt. I kapittel 2 har jeg gjort rede for hvorfor kildematerialet har avgrenset mulighetene til å gå i noen særlig grad inn på mandatets første punkt. De to andre hovedkapitlene er delt inn tematisk etter punkt 2 og 3 i mandatet.

Kapittel 3 beskriver bakgrunnen for fastsettelsen av apanasjen i 1905 med forhandlingene med Prins Carl til Danmark forut for kongevalget samt rammeverket fastsatt av Stortinget umiddelbart før Kong Haakons ankomst. I kronologisk rekkefølge beskrives endringene som har funnet sted i forhold til apanasjen et stykke inn på 1970-tallet. Her står overføringene fra sivillisten til kapittel 11 i statsbudsjettet sentralt. Det redegjøres også for motivene bak endringene og drøftingene i Finansdepartementet internt og med Slottet. Vel så

[1] *Oversikt over kildemateriale som grunnlag for historisk utredning om kongehuset og dets forhold til statsforvaltningen*. Levert til Slottsutvalgets leder 17. desember 1999.

interessant som de faktiske endringene er også forslagene til endringer som av forskjellige grunner ikke ble gjennomført. Dette gjelder først og fremst diskusjonen om egen apanasjelov og indeksregulering, som det har vært naturlig tematisk å ta for seg i et eget delkapittel.

Apanasjene til kongen og kronprinsen utgjør den viktigste delen av kapitlet, og redegjørelsen for disse er delt opp kronologisk med skille før og etter krigen. Det er viktig å se apanasjene her i sammenheng, da bevilgningene som oftest ble vurdert i forhold til hverandre. Spørsmålene om apanasje for Prinsesse Astrid og egen apanasje for daværende Kronprinsesse Sonja berøres kun i en avgrenset tidsperiode og har derfor fått egne delkapitler.

Kapittel 4 tar for seg kongehusets disposisjonsrett til statseiendommene Slottet, Kongsgården med Oscarshall, Gamlehaugen og Stiftsgården. Disse er tematisk gjennomgått med hvert sitt delkapittel. For hver statseiendom er det kronologisk gjort rede for bruksretten og spørsmål som har berørt denne. For Kongsgården sin del har det vært naturlig også å innordne temaer som fredningsspørsmål og juridiske betraktninger i egne underkapitler. Det har også vært nødvendig å ha med et eget delkapittel om Paleet, fordi det var den eneste eiendommen kongehuset ble fratatt i løpet av perioden, og fordi fondet som ble opprettet etter avviklingen av disposisjonsretten til Paleet influerte andre spørsmål, spesielt kronprinsens apanasje.

Kapittel 5 gir en kort oppsummering og konklusjon. I tillegg er det i tabells form i vedlegg vist utviklingen av overføringene fra sivillisten til kapittel 11 i statsbudsjettet og endringene i apanasjebevilgningene.

En rekke temaer er holdt utenfor mandatet og vil ikke bli tatt opp i utredningen, selv om de forteller noe om det totale omfanget av overføringer og økonomiske spørsmål som berører kongehuset. Dette gjelder først og fremst kongehusets private eiendommer som Skaugum og Kongeskipet m.fl. Skaugum blir kun berørt i forbindelse med delkapitlet om Paleet og i vurderingene av apanasjen til kronprinsen. Utgifter til vedlikehold og mannskap av Kongeskipet dekkes over Forsvarsdepartementets budsjetter. I tillegg kommer utgiftene til sikkerhetsvakt for kongefamilien. I utredningen vil jeg i liten grad komme inn på andre økonomiske hensyn som må tas ved bedømmelsen av apanasjene og deres størrelse. Dette gjelder for eksempel at kongen og den kongelige familie er unntatt fra formues- og inntektsskatt og heller ikke arveavgift og tollavgift. Etter fast praksis blir også kongen og den kongelige familie fritatt for innenlandske avgifter på tobakksvarer og brennevin og får refundert avgift på bensin.[2] Bevilgningene til Kongeskipet og sikkerhetsvakt foruten skatte-

[2] Se redegjørelse i St.prp.nr.1 (1975-1976).

og avgiftsfritaket har i flere notater vært nevnt i forbindelse med utredningen av apanasjen, men ser ikke ut til å ha vært en viktig faktor i de endelige avgjørelsene.

Arkivmaterialet som er gjennomgått og funnet relevant for problemstillingene avspeiler naturlig nok utredningens innhold og temaer. Dette gjelder også den kronologiske utformingen. Materialet forteller hvorfor mandatets første punkt ikke vil berørt i samme grad som de øvrige punktene. Vurderinger og beslutninger vedrørende gårdsdriften og parkanlegg har jeg på grunn av begrensede kilder latt utgå.

Kildematerialet forteller også hvorfor apanasjespørsmålet blir drøftet langt mer inngående for tiden etter krigen enn før. Dette faller nokså naturlig i og med at det var få endringer i forhold til apanasjen inntil kongefamilien kom hjem fra eksiltilværelsen under krigen. Tilsvarende får Bygdø Kongsgård langt mer fokus enn øvrige statseiendommer, fordi det er funnet langt flere relevante kilder om denne eiendommen. Bruksretten til Kongsgården stiller seg i et annet lys enn de øvrige eiendommene som kongehuset har til disposisjon og må nødvendigvis få en mer detaljert redegjørelse. En viss «skjevhet» i fremstillingen har altså ikke vært til å unngå.

Kildearbeidet bygger på oversikten over kildematerialet. Oversikten tok utgangspunkt i arkivkataloger og stikkprøver der enkelte arkivdeler ble gjennomgått. Det må derfor tas et lite forbehold mot at det kan være relevante kilder andre steder som kan belyse spørsmål relatert til kongehuset. Jeg tør påstå utfra arkivarbeidet at de viktigste kildene er gjennomgått, og at eventuelt andre funn neppe ville kunne korrigere eller endre konklusjonene i særlig grad.

Tidsavgrensningen er til dels noe «flytende». Mandatet anga i utgangspunktet perioden 1905 frem til vår tid, men dette er senere blitt begrenset til 1905 - ca. 1970. Jeg har likevel innenfor enkelte temaer beveget meg et godt stykke inn på 1970-tallet, fordi det har vært naturlig å følge opp spørsmålene til sin avslutning. Dessuten dukket det opp flere saker på 1970-tallet, for eksempel spørsmålet om indeksregulering, som det ville være vanskelig å komme utenom. Men tidsavgrensningen har gjort at jeg ikke har drøftet endringer i apanasjene som følge av administrative utvidelser, det vil si ved opprettelse av nye stillinger ved kongens eller kronprinsens hoff og stab på bakgrunn av flere og mer omfattende arbeidsoppgaver. Dette ble først aktuelt helt mot slutten av 1970-tallet og videre fremover.

1.3. Kilder

Ovennevnte arkivoversikt forteller mer utførlig hvilke arkiver som har vært besøkt i forbindelse med utredningsarbeidet. Stikkprøver og gjennomgangen av forskjellige arkivdeler forut for utredningsrapporten har dannet utgangspunktet for det videre arbeidet.

Hovedkildene for utredningen er Finansdepartementets arkivdeler i Riksarkivet og den gjenværende del i Akersgata samt Stortingsforhandlingene. På Riksarkivet har jeg gjennomgått det vesentligste av arkivserien Ekspedisjonskontoret Arkiv 1927 E for perioden 1905-1945, som mest berører slottsforvaltningssaker og forberedelser til St.prp.nr.1. I tillegg har jeg i forbindelse med endringene under krigen gjennomgått referater fra regjeringskonferansene for årene 1940-1946.

I arkivet i Akersgata har jeg for utredningen om apanasjene til Kong Haakon, Kong Olav, daværende Kronprins Harald samt Prinsesse Astrid gjennomgått mappene 000.1/1, 1/2, 1/3 og 1/9. For delkapitlene om Slottet og Kongsgården er det vesentligste hentet fra mappene 000.1/10 - 1/15 og 1/19.

I Stortingsarkivet/Stortingsbiblioteket har jeg for perioden 1904 - 1997 gått igjennom St.prp.nr.1 vedrørende apanasjen og Slottsforvaltningen og statseiendommene Gamlehaugen og Stiftsgården, øvrige proposisjoner som berører kongehuset; relevante komitéinnstillinger og de endelige forhandlingene og vedtakene i Stortingets plenum. I forbindelse med statseiendommene har jeg også sett på de fleste utgavene av St.med.nr.10, Fortegnelse over statens eiendommer, frem til oversikten endret form og kun ble opplisting.

Det er gjort rede for øvrig støttelitteratur i egen del om kildene bakerst i utredningen.

1.4. Diverse. Forkortelser og standardiseringer

Stortingsforhandlingene har i løpet av perioden vært ulikt inndelt, noe som kommer frem i fotnotene. Fra og med perioden 1905 til 1908 (St.forh.1905-1906 til St.forh.1907-1908) gjaldt budsjetterminen fra 1. april til 31. mars. Deretter gikk budsjetterminen fra 1. juli til 30. juni. I overgangsperioden 1908-1909 varte terminen fra 1. april 1908 til 30. juni 1909. Denne ordningen fortsatte helt frem til St.forh.1959-1960. Heretter skulle regnskapsåret følge kalenderåret. I sistnevnte periode ble det vedtatt halvårsbudsjett for 1. juli - 31. desember 1960, før den nye ordningen ble tatt i bruk.

Det har i perioden vært forskjellige stortingskomiteer som har behandlet kapitlene til apanasjer og Slottsforvaltningen. Disse har vært Budsjettkomiteen, Lønningskomiteen og Administrasjonskomiteen. Navnene opptrer i kildeangivelsene. Navn på komiteer,

departementsavdelinger og byer etc. er brukt utfra dagens språknorm, det vil si Oslo i stedet for Kristiania, Trondheim i stedet for Trondhjem eller Nidaros osv. Unntaket er navn i sitatsform, der jeg har forsøkt å være så kildetro som mulig.

Videre har jeg, unntatt i sitatform, hele veien brukt navnet «Finansdepartementet» selv om det frem til 1. januar 2000 formelt sett het Finans- og tolldepartementet. Departementets tolldel har vært irrelevant for arbeidet med utredningen.

Forkortelsene FIN/RA og FIN/AK står for Finansdepartementets arkiv i henholdsvis Riksarkivet og Akersgata.

Oslo, 1. desember 2000. Dag T. Hoelseth.

2. opptrykk

Utredningen ble sluttført i desember 2000, og formelt overlevert og behandlet på Slottsutvalgets møte 6. februar 2001. I forbindelse med et opptrykk av utredningen i mars 2001 er det foretatt noen mindre rettelser i manuskriptet, stort sett av språklig art.

Oslo, 9. mars 2001. Dag T. Hoelseth

Kapittel 2. Forvaltningen

I mandatet for utredningen ble det uttrykt ønske om å se på hvilke forhold og hensyn som har vært tillagt vekt ved plassering av ansvar i statsforvaltningen for forholdet til kongehuset og for de endringer som eventuelt har funnet sted. Spørsmålet gjaldt først og fremst de interne forholdene i Finansdepartementet, selv om også Utenriksdepartementet og Forsvarsdepartementet ble nevnt.

I rapporten som skulle klargjøre arkivsituasjonen i forbindelse med prosjektet, *Oversikt over kildemateriale som grunnlag for historisk utredning om kongehuset og dets forhold til statsforvaltningen*,[3] ble det konkludert med at arkivmaterialet som var gjennomgått ga få svar på ansvarsforholdet i forvaltningen i forhold til kongehuset. Samtidig utelukket jeg øvrige departementer for det videre prosjektarbeidet, fordi det var lite relevant å hente der i forhold til de problemstillinger som skulle drøftes.

Arbeidet med utredningen har ikke endret denne situasjonen. Intet av arkivmaterialet jeg har gjennomgått i Riksarkivet, Finansdepartementets arkiv i Akersgata og på Stortinget forteller noe om interne strukturer og vektlegging av ansvar, dvs. hva som bestemte fordeling av arbeidsoppgaver osv. De forskjellige endringene i Finansdepartementet i forhold til fordeling av arbeidsoppgaver har dessuten i liten grad berørt arbeidet med apanasjene og statseiendommene som kongehuset har hatt til disposisjon. Det finnes følgelig intet grunnlag for å berøre dette punktet i mandatet.

Jeg vil likevel kort gjøre rede for arbeidsdelingen i Finansdepartementet i forbindelse med saker som berørte kongehuset, med utgangspunkt i Statskalenderen og materialet funnet i Finansdepartementets arkiv i Akersgata. Det var så langt jeg kan se ingen umiddelbare endringer i forhold til før kongevalget 1905. Hovedansvaret for de økonomiske og forvaltningsmessige spørsmål vedrørende kongehuset har i perioden utredningen dekker for det meste vært lagt til Administrasjonsavdelingen og Administrasjonskontoret.

I 1905, da Finansdepartementet kun bestod av to avdelinger, var det Ekspedisjonskontoret underlagt Finansavdelingen som hadde ansvaret for statsbudsjettet med statseiendommene og apanasjene. I statskalenderen for 1906 kan man lese at statsbudsjettets hovedpost I med apanasjer og Slottet lå under 1. Oppebørselkontor i samme avdeling. Først i 1918 får vi vite at Administrasjonskontoret under Finansavdelingen hadde fått ansvaret for ovennevnte. Det fant sted flere strukturendringer i departementet i årene fremover vedrørende

kontorer. Først i 1934 fortelles det at den nyopprettede Den alminnelige avdeling med bl.a. Administrasjonskontoret hadde overtatt ansvaret for de relevante kapitlene for kongehuset. I 1939 kommer det til og med eksplisitt frem i statskalenderen at Administrasjonskontoret hadde ansvaret for bestyrelsen av forskjellige statseiendommer samt «behandling av budsjettsaker m.v., bl.a. vedk. Kongehuset (kap. 1, 2, 11)». Det har siden den gang ikke vært noen konkrete endringer her for apanasjen sin del. Kun navneendring til Administrasjonsavdelingen, hvor Administrasjonskontoret var underlagt. Stiftsgården og Gamlehaugen kom inn under Eiendomskontoret jf. Norsk Statskalender 1949. I første halvdel av 1960-tallet overtok Statens bygge- og eiendomsdirektorat forvaltningen av kongeboligene utenfor Oslo. Ved kgl.res. av 6. september 1996 ble det besluttet å overføre ansvaret for Slottsforvaltningen fra Finansdepartementet til Administrasjonsdepartementet med virkning fra 1. januar 1997.

Andre kontorer og avdelinger har også vært berørt i forholdet til kongehuset. Det gjelder for eksempel Anvisningskontoret og Fondskontoret. Finansavdelingen, Skatteøkonomisk gruppe og andre har også involvert ved utregninger av pris- og lønnsindekser i forbindelse med apanasjene. Disse har først og fremst fungert som støttespillere for Administrasjonsavdelingens arbeid. Arkivmaterialet og statskalenderen viser at arbeidet i forholdet til kongehuset har vært preget av kontinuitet, hvor de samme personene har vært ansatt i en årrekke. Det samme gjelder også i hofforvaltningen. På grunn av kongehusets posisjon har gjort at spørsmål om apanasjen etter krigen har gått tjenesteveien via finansråd og statsråd før endelig avgjørelse ble tatt i regjeringskonferanse. Også viktige saker vedrørende Kongsgården er blitt avgjort på høyere nivå.

Ansvarsforholdet *mellom* departementet og hofforvaltningen berøres i kapitlene om apanasjen og disposisjonsretten.

---

[3] Rapporten ble levert Slottsutvalgets leder 17. desember 1999. Tittelen på rapporten er ikke lenger dekkende for innholdet i utredningen.

Kapittel 3. Apanasjen

I dette kapitlet vil jeg gjøre rede for den historiske bakgrunnen og hvilke forutsetninger som ble lagt til grunn ved fastsettelsen av apanasjen i 1905 og hva sivillisten var ment å dekke av utgifter. Videre vil jeg gjennomgå endringer i forutsetningene og hvilken instans som har initiert endringene. Vel så interessant er også forslag til endringer som ikke fikk tilslutning, og årsaken til dette. Kongens og kronprinsens sivillister får hver sine kapitler, men det er likevel viktig å se endringene i sammenheng, da avgjørelsene for sivillistene var tett knyttet til hverandre.

3.1. Kongevalget 1905. Historisk bakgrunn

Den 7. juni 1905 erklærte et enstemmig Storting unionen mellom Norge og Sverige for oppløst. I et forsøk på å blidgjøre nabolandet og samtidig berolige det monarkiske Europa, vedtok Stortinget samme dag en adresse, det såkalte «Bernadottetilbudet», til Kong Oscar II der man anmodet kongen om å la et medlem av hans hus bli valgt til konge av Norge.

Regjeringen Michelsen ga kort etter unionsbruddet minister Fredrik Hartvig «Fritz» Wedel Jarlsberg i oppdrag underhånden å lede de utenrikspolitiske forhandlinger, i første omgang å oppsøke den svenske regjeringen og Kong Oscar II for å fremlegge Norges sak og konkretisere trontilbudet. Statsminister Christian Michelsen, Jørgen Løvland og Wedel Jarlsberg ble i et møte 15. juni 1905 enige om å tilby den vordende norske konge en apanasje på mellom 600.000 og 1 million kroner i tillegg til «hus på landet, yacht opretholdt paa marinens budget [og] opløsningsret».[4] Det foreligger ingen nærmere forklaring på hvordan man kom frem til summen. Kong Oscar hadde for terminen 1905-1906 fått bevilget kr 336.000, men det måtte naturlig følge at den nye kongen som skulle ha fast sete i landet måtte ha høyere apanasje. Det virker som det var opp til Wedel Jarlsberg, i eller uten forhandlinger, å avgjøre hvor apanasjesummen nøyaktig skulle havne.

Wedel Jarlsberg fikk foretrede for Kong Oscar II på Rosendal Slott 16. juni, hvor han fremla ønsket om å få Prins Carl av Sverige til norsk konge, og sa han var bemyndiget til å meddele at «den vordende konge ville erholde en apanage av 720 000 kroner, et slot ogsaa

[4] Wedel Jarlsberg: 1946, s. 27. Fremstillingen av møtet ble bekreftet av Michelsen ved signatur 30. august 1924, jf. Wedel Jarlsberg: 1946, s. 298. Gjennomgangen av Fritz Wedel Jarlsbergs arkiv på Riksarkivet, PA 735, viser ytterst små forskjeller i fremstillingen av begivenhetene i 1905 i forhold til boken.

paa landet i Norge, en yacht og opløsningsret etc.»[5] Det kommer frem i Fridtjof Nansens publiserte dagbok at summen på kr 720.000 var regnet ut fra britisk og fransk myntenhet, £40.000 eller 1 million Franc.[6]

Den provisoriske norske regjeringens egentlige ønske var å få Prins Carl til Danmark til norsk konge, pga. hans nære forhold til det britiske kongehuset. Bernadottetilbudet var som nevnt først og fremst ment som «en hvit fane». På grunn av Sveriges bitre reaksjoner på Stortingets vedtak, og Kong Oscars underhånden avvisning av trontilbudet, henvendte man seg raskt til Danmark. Wedel Jarlsberg kunne følgelig i møte med Prins Carl til Danmark 29. juni fremlegge det samme tilbudet om apanasje og den øvrige delen av «pakken» som man hadde gitt til den svenske kandidaten. Prinsen skal ifølge ministeren ha uttrykt seg fornøyd med betingelsene og håpet «at de 720 000 kroner maatte komme til at være tilstrækkelige.»[7]

Det må her understrekes at «pakken» som minister Wedel Jarlsberg fremla kun var et uoffisielt tilbud. De reelle forhandlingene med den danske Prins Carl fant først sted høsten 1905 da situasjonen med Sverige var endelig avklart. På det tidspunkt hadde Fridtjof Nansen overtatt ledelsen i forhandlingene, og spørsmålet om apanasjen ble avgjort. Den foreslåtte bevilgningen ble satt til kr 700.000 «for at få en rund sum i norske penge.»[8] Det hadde også vært på tale å avrunde oppover. Prins Carl stilte dog ingen økonomiske betingelser for å ta imot kronen, noe annet ville være uheldig i forhold til den norske opinionen. Jeg finner ikke dokumentasjon på om spørsmålet om hvilke utgifter sivillisten skulle dekke, ble behandlet. Men det ble gitt sterke signaler fra norsk side om at man ikke ønsket noe stort hoff, et krav Prins Carl sa han ikke hadde vanskeligheter med å møte. I samtaler med Wedel Jarlsberg berørte man spørsmålet om «underhold for Slottet» i tillegg til apanasjen,[9] dvs. kapittel 11 i statsbudsjettet, men dette var ikke noe nytt i forhold til ordningen i felleskongedømmet.

Regjeringen Michelsens «kongemakeri» var omstridt og ble møtt med forholdsvis stor opposisjon utover sommeren og høsten 1905. Spørsmålet om Prins Carls kandidatur ble endelig avgjort ved folkeavstemning 12. og 13. november 1905, hvor ønsket om fortsatt monarki fikk 78,9% majoritet. Resultatet i folkeavstemningen ble formelt stadfestet ved enstemmig oppslutning i Stortinget 18. november 1905. Nå gjenstod det å fastsette rammevilkårene.

---

[5] Wedel Jarlsberg: 1946, s. 37.
[6] Nansen: 1955, s. 125, 137 og 143. Forholdet mellom britisk og norsk valuta var i 1905 altså ca. 1:18, mens det under 2. verdenskrig, som vi skal se senere, var ca. 1:20.
[7] Wedel Jarlsberg: 1946, s. 77. I RA/PA 0735. Fredrik Hartvig Wedel Jarlsberg (1855-1942). Arkiv for 1905-1906, pakke 1, side 44 (kladd), står det at Prins Carl «haabede at de 720.000 kr. maatte komme til at *slaa til*.» [DTHs uthevelse.]
[8] Nansen: 1955, s. 137 og 143-144.

3.2. Apanasjen i Stortinget

Regjeringens St.prp.nr.29 (1905-1906) om bevilgning av apanasje kom opp i Stortinget allerede to dager etter folkeavstemningen: «Som apanage for Norges konge bevilges kr. 700.000,00 aarlig, hvilken bevilgning bliver gjældende uforandret for kongens regjeringstid.» Michelsen begrunnet størrelsen på apanasjen med at utgiftene ville bli større enn under felleskongedømmet.[10] Apanasjen ble foreslått endelig bestemt for hele kongens regjeringstid fordi det ikke ville vært heldig om gasjen til statens øverste embedsmann skulle revideres hvert år av Stortinget, mens enhver annen embedsmann fikk sin lønn fastslått for den tid han satt i embedet.[11] Dessuten ville en årlig revisjon av bevilgningen kunne brukes som våpen mot kongehuset. Kongen skulle heves over den politiske strid og ikke utsettes for sjikane.[12] Michelsen imøtegikk kritikken mot det høye beløpet ved å vise til at den svenske og danske kongen mottok adskillig mer i apanasje: «[...] vi må sørge for, at når vi nu skal forsøge at reise vort eget selvstændige nationale kongedømme, at dette bliver saaledes udstyret, at vor konge ikke bliver mindremanden mellem Nordens konger.» Som vi senere skal se ble dette ikke siste gangen hvor man henviste til nabolandene når bevilgningen skulle fastsettes.

Apanasjedebatten 1905 viste at opposisjonen i Stortinget var splittet. Flertallet på venstresiden mente man burde være lojale overfor resultatet av folkeavstemningen og anså at Stortinget ikke stod fritt fordi summen var nevnt i stortingsproposisjonen som var lagt frem før avstemningen og var således indirekte godkjent av folket. Dessuten var man bundet av forhandlingene med Prins Carl forut for kongevalget. Den radikale fløyen av Venstre sammen med DNA hevdet at apanasjebevilgningen ikke rørte ved lojalitetshensynet. I tillegg til at beløpet var satt alt for høyt, protesterte de mot at apanasjen skulle stå uforandret i kongens levetid. Opposisjonen hevdet at forslaget stred mot Grunnlovens § 75 bokstav e, som ble tolket dithen at Stortinget årlig skulle fastsette bevilgningen. Denne innvendingen kom opp igjen i debatten også i årene som fulgte, uten at opposisjonens syn noen gang fikk flertall.

Stortingsflertallet holdt seg i årene som fulgte lojale til vedtaket som ble fattet i 1905 om at apanasjen skulle stå uforandret. Man følte seg moralsk bundet til avgjørelsen selv om flere prinsipielt påpekte Stortingets rett til årlig å fastsette bevilgningen. Et mindretall anført

---

[9] RA/PA 0735. Fredrik Hartvig Wedel Jarlsberg (1855-1942). Arkiv for 1905-1906, pakke 1, side 44 (kladd).
[10] St.prp.nr.29 (1905-1906). Kr 700.000 i forhold til årsgjennomsnittet for 1905 tilsvarte 35,4 mill. kroner i oktober 2000, omregnet ift. konsumprisindeksen (jf. Statistisk Sentralbyrås hjemmeside). Forholdet mellom apanasjen og en vanlig arbeiderlønn var betraktelig større den gang enn i dag, men på den annen side var sivillisten opprinnelig ment å dekke langt mer enn det som nå er tilfelle.
[11] St.forh. 1905-1906, 7A, s. 247.

av DNAs representanter demonstrerte sin motstand mot monarkiet og hendelsene i 1905 ved hvert år å fremme forslag om lavere bevilgning. Kr 100.000 var forslaget som oftest gikk igjen. Republikanerenes demonstrasjoner under komitébehandlingen og under avstemningene var deres viktigste våpen, fordi de visste at så snart sosialistene fikk flertall for sitt forslag, ville kongehusets dager være talte, da det ikke ville tåle en så lav bevilgning.[13] Opposisjonens syn fikk kun 11 stemmer i 1905, én færre året etter. Fra 1913 (22 stemmer) steg antallet stemmer stort sett jevnt og trutt ved hvert stortingsvalg. Det alternative forslaget oppnådde høyest oppslutning i 1929 med 55 stemmer (79 stemmer for komiteens innstilling). Opposisjonens linje ble med unntak av i 1920 fulgt hvert år til og med 1934, da komiteens flertallsinnstilling ble bifalt med 70 mot 52 stemmer. Selv om det aldri var reell fare for at forslaget noen gang skulle få flertall, så man med stigende uro på arbeiderklassens stadig økende tilslutning. Nok et tegn på opposisjonens markeringsbehov kom i 1924 da Arbeiderpartiet foreslo at utgiftene til kongehuset skulle utlignes på personlige inntekter over kr 50.000. Forslaget ble nedstemt mot 26 stemmer.[14]

Året 1935 ble et markert skille. Da apanasjen kom opp til behandling i administrasjonskomiteen i januar, innstilte riktignok et mindretall et samlet forslag for kapittel 1 og 2 på kun kr 150.000. Men før komiteens innstilling ble behandlet i plenum, hadde Johan Nygaardsvold (DNA) overtatt regjeringsmakten. Han ønsket å få slutt på DNAs demonstrasjoner, noe som førte til at regjeringens forslag deretter alltid ble enstemmig vedtatt. Etter krigen ble avstemningene om apanasjen mer for en formalitet å regne. Eneste unntak var bevilgningen til kronprinsen i 1950, som ble vedtatt mot 11 stemmer.[15]

3.3. Kongens sivilliste. Endringer før krigen

Apanasjen til kongehuset berøres i Grunnlovens § 75 bokstav e, hvor Stortinget bemyndiges til «at bestemme, hvor meget aarlig skal udbetales Kongen til hans Hofstat, og at fastsætte den kongelige Families Appanage, som dog ikke maa bestaa i faste Eiendomme.» Grunnloven sier intet om hva apanasjen skulle dekke. Stortinget besluttet som nevnt at apanasjen skulle gjelde for kongens livstid. Regjeringen ved finansminister Edward Hagerup Bull forsvarte i 1906

---

[12] St.forh. 1905-1906, 7A, s. 249-250. Man hadde friskt i minne at Stortinget under unionsfellesskapet hadde brukt apanasjen som et politisk kampvåpen, sist i 1893 da bevilgningen til kongens sivilliste ble redusert fra kr 336.000 til kr 256.000, og kom først ble satt opp til tidligere nivå i 1898, jf. St.forh. 1906-1907, 7A, s. 229ff.

[13] St.forh.1906-1907, 7A, s. 78. DNAs representant Alfred Eriksen uttalte i Stortinget sin «republikanske programerklæring» om å gjøre sitt for at vilkårene for kongehuset ville bli så vanskelige at det ikke ville overleve. Forslaget om nedsettelse av apanasjen skulle fremmes hvert år inntil sosialistene vant frem.

[14] St.forh.1924, 7A, s. 1039ff.

vedtaket med å påpeke at Grunnloven «siger ikke, at stortinget aarligen skal bestemme, hvor meget der skal udbetales i apanasje, men den siger, at stortinget skal bestemme, hvor meget der aarligen skal udbetales.»[16]

Vedtaket var også i tråd med hva hadde vært praksis hittil,[17] og hva som i samtiden og senere var den rådende oppfatning blant statsretteksperter. Torkel H. Aschehoug skrev for eksempel i *Norges nuværende statsforfatning* at når «Appanagerne [...] fastsættes ved almindelig Storthingsbeslutning, kan Storthinget ikke ansees berettiget til blot at bestemme dem for Budgetterminen. Dette flyder af Sagens Natur og Analogien af Grl.s § 75 i.[18] Nærmest ligger da den Mening, at Reguleringen af Appanager maa have samme Varighed som Reguleringen af faste Gager.»[19] Det ble vist til ordningen under Kong Carl XIII og de to første Bernadotte-kongene Carl XIV Johan og Carl XV.[20]

Frede Castberg i sin *Norges Statsforfatning* tolker Grunnloven likeens: «Nedsettelse kan ikke finne sted, hverken for kongen eller de øvrige medlemmer av kongehuset som det er bevilget særskilt apanasje til, med mindre den berettigede selv gir sitt personlige samtykke til det. At apanasjen når som helst kan forhøyes, er selvsagt.»[21] Dette er skrevet i 1964, og Castbergs lære bygger åpenbart på Aschehougs tolkning. Castberg skriver videre: «Stortinget står fritt ved avgjørelsen av hva som hvert år skal bevilges til vedlikehold eller utbedring av de statseiendommer som er stilt til kongens eller kongehusets disposisjon. Og dersom stortinget ville fatte beslutning om tillegg til apanasjen til bestridelse av visse utgifter, f.eks. til en bestemt art representasjon, til reiser eller lignende, ville en slik beslutning, i mangel av motsatt bestemmelse, ikke binde stortinget for fremtiden.»[22]

Apanasje defineres som den årlige lønn som utbetales av statskassen til statens overhode eller medlemmer av fyrstehuset.[23] Mens apanasje altså vil si selve bevilgningen, er sivillisten selve budsjettet som settes opp for kongehusets utgifter. Utgangspunktet i 1905 var at slottsbudsjettet kun omfattet lønns- og vedlikeholdsutgifter mv. vedrørende Slottets

---

[15] St.forh. 1950, 7A, s. 586. Motstanden mot størrelsen på den foreslåtte bevilgningen til kronprinsen, kr 500.000, ble begrunnet med den økonomiske situasjonen. Alternativt forslag var kr 300.000.
[16] St.forh. 1905-1906, 7B, s. 2760f.
[17] Unntak var som tidligere nevnt nedsettelsen i 1893 som demonstrasjon mot kongemakten: Se *St.forh.* (1893), 7, II, s. 2365-81.
[18] Aschehoug: 1892, s. 342. § 75 bokstav i: «[Det tilkommer Storthinget:] i. at revidere midlertidige Gage- og Pensionslister og deri gjøre de Forandringer, det finder fornødne;»
[19] Aschehoug: 1892, s. 342. Aschehoug og Castberg viser til regjeringens uttalelse i St.prp.nr.1 (1889), hovedpost I, s. 13.
[20] Ved å lese St.prp.nr.1 (1889) får man en god oversikt over Stortingets bevilgning av apanasjer til medlemmer av det svensk-norske kongehuset (Huset Bernadotte) på 1800-tallet.
[21] Castberg: 1964, s. 95f.
[22] Castberg: 1964, s. 96.
[23] Berulfsen: 1957, s. 28.

bygninger, inventar og parkanlegg samt Paleet. Andre utgifter vedrørende kongefamilien og hofforvaltningen var forutsatt å skulle dekkes av sivillisten.[24] Dette skulle også inkludere kongefamiliens private eiendommer.

Finansdepartementet hadde før krigen en forholdsvis enkel jobb med å forberede statsbudsjettet på grunn av den fastsatte apanasjen. Men det ble behandlet en del saker som berørte sivillisten og førte til faktiske endringer.

I forhold til Kong Oscar IIs sivilliste var ikke overgangen så stor. De mest opplagte forskjellene var at bevilgningens størrelse måtte økes fordi man fikk et nasjonalt og følgelig stasjonært kongehus. Antallet personer som mottok apanasje ble redusert fra fire personer til kun én, HM Kongen.[25]

I forbindelse med dynastiskiftet kom man til enighet med Kong Oscar angående en del økonomiske spørsmål. Det gjaldt foruten Kongsgården, som jeg kommer tilbake til i et annet kapittel, utgifter til en del lønninger, pensjoner og støtteordninger som ble dekket av unionskongens sivilliste.[26] Regjeringen fikk Stortingets støtte til at statskassen skulle overta disse utgiftene. Således ble ikke Kong Haakons sivilliste belastet med utgifter til unionskongens hoff, med unntak av de personer som fikk fortsette å arbeide på Slottet under den nye kongen.

Spørsmålet om hvem som skulle dekke utgiftene til St. Olavsordenen ble ikke avgjort i første omgang. Ordenen ble opprettet ved kgl.res. av 21. august 1847[27] og utgiftene var i utgangspunktet ment å bli dekket av et fond. Fondets midler skrumpet etter hvert inn, slik at Kong Oscar fra 1891 måtte betale store deler av utgiftene med tilskudd fra sivilisten. Ved oppgjøret med unionskongen erstattet den norske stat ordensbeholdningen, og regjeringen la frem St.prp.nr.79 (1905-1906), «Om statskassens overtagelse af udgifterne vedkommende St. Olafs orden», hvor man foreslo at staten heretter overtok utgiftene, gjennomsnittlig budsjettert til kr 7.200, mot at mottakerne av ordenen betalte et gebyr. Proposisjonen kom aldri til behandling i Stortinget grunnet arbeidspress.[28] Saken ble heller ikke gjenopptatt, uten at jeg har kunnet finne årsak til dette. Tidspress kan være en mulighet, men det kan også tenkes at motstanden mot ordensvesenet innen Venstrepartiet gjorde at regjeringen valgte å la dette

---

[24] FIN/AK 000.1/1. Notat 28. oktober 1974.

[25] Det ble frem til unionsoppløsningen bevilget apanasje til Kong Oscar II, Kronprins Gustaf, Prins Gustaf Adolf (kun perioden 1. april - 30. juni 1905) og Prinsesse Therese Amalie (enke etter Prins Nikolaus August).

[26] St.pr.nr.87 (1905-1906). Angaaende bevilgning af statskassen af en del aarlige beløb som erstatning for tidligere af H.M. kong Oscar II's civilliste udredede lønninger, pensioner og understøttelser.

[27] Ordensvesenet var og er berørt i Grunnlovens § 23. Frem til 1847 mottok nordmenn den svenske Serafimerordenen. Resolusjonen ble vedtatt for å skaffe landet egen nasjonal orden.

[28] Indst.S.nr.187 (1905-1906).

stridspunktet ligge.[29] I St.prp.nr.1 (1910) kan man lese at utgiftene til ordensvesenet igjen var blitt overtatt av sivillisten. Statens beholdning av ordensdekorasjoner samt det resterende fondsbeløpet ble overdratt kongen, som på sin side betalte til statskassen utlegget i forbindelse med oppgjøret med Kong Oscar II.[30] Hva endringer for St. Olavsordenen (og andre utmerkelser) etter krigen angår, kommer det ikke frem av dokumentene jeg har sett på nøyaktig når det ble besluttet å refundere kongens ordensutgifter over kapittel 11.[31] I St.prp.nr.1 (1949) ble det fortalt at kapittel 11, post 8, «Ymse», forhøyet fordi utgiftene til dekorasjoner og medaljer hadde økt betraktelig. Disse utgiftene ser ikke ut til å dreie seg om St. Olavsordenen, kun andre dekorasjoner kongen deler ut. Det kommer frem i en revisjonsrapport i 1982 at «Den Kongelige Civilliste» har fått overført som refusjon av utgifter til St. Olavsorden med kr 160.000.[32] Pr. i dag (2000) refunderes alle utgifter i denne sammenhengen, mens lønnsutgiftene til administrasjonen av ordensvesenet fremdeles dekkes av sivillisten.[33]

Dyrtid

Apanasjen som ble vedtatt i 1905 var forholdsvis høy, men i takt med tiden sank pengenes verdi.[34] For kongehuset kom problemene først til syne under dyrtiden etter 1. verdenskrig. Apanasjen strakk ikke lenger til pga. de sterkt økende prisene. I 1921 la regjeringen derfor frem et forslag om ny post 5 under kapittel 11, der man oppførte kr 100.000 «som bidrag til utgiftene ved opvarming, belysning og renhold av de av Deres Majestæt benyttede bygninger i Kristiania og omegn», dvs. Slottet, Kongsgården og Kongsseteren.[35] Det ble påpekt at de stigende utgiftene gjorde at apanasjen var «utilstrekkelig til bestridelse av de utgifter som hører under hofforvaltningen.»[36] Forslaget fikk motbør i komiteen og Stortinget. Christopher Hornsrud (DNA) hevdet at forslaget ville tjene til økning av kongens lønn, noe han ikke fant

---

[29] Forslag om å avskaffe, alternativt begrense, ordensvesenet kom opp første gang etter unionsoppløsningen i 1908, og igjen i 1913. Under Bernadottene var ordensvesenet foreslått avskaffet tre ganger tidligere, i 1892, 1897 og 1901, og kravet ble også tatt opp på Venstres arbeidsprogram i 1897, jf. Hoelseth: 1997, s. 180ff.

[30] Da St.prp.nr.79 (1905-1906) ikke ble behandlet, frafalt også forslaget om gebyr da kongen igjen overtok ansvaret for ordensvesenet.

[31] I utgiftsoversikten for kongens sivilliste 1972 er ikke refusjon av utgifter til St. Olavsorden angitt. Utgifter til «Dekorasjoner (ordner, medaljer)» var den gang på kr 50.000. I budsjettet for 1984 er utgifter til St. Olavsorden oppført på «refusjonslisten». (FIN/AK 000.1/1)

[32] «Bevidnelse vedr. Den Kongelige Civilliste's refusjon av utgifter 1981 fra kapittel 11 (Slottsforvaltningen)», Mohn's Revisjonsbyrå, 10. februar 1982, signert Helge R. Rindal.

[33] Opplysninger fra hoffsjefen i møte 4. september 2000.

[34] Jf. Kristoffer Skraastad, lønningskomiteens formann, var apanasjen pga. prisstigningen, i 1925 verdt 1/3 i forhold til bevilgningen i 1905. St.forh.1925, 7A, s. 403ff. Dette bekreftes av Statistisk Sentralbyrås hjemmeside, ved omregning ift. konsumprisindeksen.

[35] St.prp.nr.1 (1921).

[36] St.prp.nr.1 (1921).

rimelig i den økonomiske situasjonen. Ivar Lykke påpekte at post 5 var en etterbevilgning, ikke lønnsforhøyelse. Forslaget ble bifalt, men mot 14 stemmer.[37] Posten ble foreslått på ny året etter, men lønningskomiteen fant å redusere beløpet til kr 50.000, hvis innstilling ble bifalt i Stortinget mot 33 stemmer.[38] Ekstrabevilgningen var ikke synlig populær, noe som førte til at departementet i neste St.pr.nr.1 (1923) lot trykke en oversikt fra hoffsjefen datert 22. november 1922, hvor det ble vist til at utgiftene til brensel, belysning og renhold i 1921 hadde kommet opp i hele kr 88.600. Det ble nå foreslått kr 50.000, som lønningskomiteen hadde innstilt året før, men komiteens flertall valgte denne gangen å redusere beløpet ytterligere til kr 25.000. Det ble nok en gang debatt om posten i Stortinget, hvor statsminister Otto Blehr understreket at posten ikke var et dyrtidstillegg, kun etterbevilgning for påviselige utgifter i krisetiden. Medlem av lønningskomiteen, Elias Faleide (V.), påpekte at deler av Slottet i krisetiden ble brukt til kontorlokaler, og at et løfte var blitt gitt om kr 200.000 som erstatning for oppvarmingen av disse rommene.[39] Opposisjonen var nok nærmere sannheten, da den opprinnelige forklaringen gikk på bevilgning for samtlige bygninger kongehuset disponerte, også de rent private. Dokumentene på Riksarkivet gir ikke en klar fremstilling av departementets forberedelser og argumentasjon for etterbevilgningen, som selv om den var av midlertidig karakter, lettet sivillisten for betydelige utgifter. Post 5 ble til slutt bifalt mot 28 stemmer, og ble ikke foreslått igjen året etter. Prisene var dessuten på vei nedover.

Sivillisten var i utgangspunktet ment også å skulle dekke utgifter til porto, telefon og telegrammer. Men i St.prp.nr.1 (1933) står det oppført «Telegrammer, porto og telefonutgifter vedkommende Det kgl. hus og Norges Bank kr. 5.584,00» under «Spesifikasjoner til Statsregnskapet 1931-1932. Kapittel 1009. Tilfeldige utgifter i almindelighet». I foregående og tidligere år står det kun «Telegrammer og telefonutgifter». Det betyr at utgifter til kongehusets telefon- og portoutgifter *kan* ha vært dekket også tidligere, men at det ikke ble spesifisert før i St.forh.1933. Også tidligere hadde utgifter kongehuset hadde til forskjellige reiser og opphold på kongeboligen Stiftsgården i Trondheim blitt ført på kapitlet over «Tilfeldige utgifter», men dette er første gangen jeg har registrert spesifikk overføring av utgifter som slik jeg forstår det opprinnelig ble dekket av sivillisten. Jeg har ikke funnet dokumenter i Riksarkivet som berører spørsmålet.

Riksrevisjonen var ikke fornøyd med måten kongehusets telefonutgifter ble postert på. I St.prp.nr.1 (1940) kan vi lese at «Utgiftene til porto, telefon og telerammer vedkommende

[37] St.forh.1921, 7A, s. 822ff.
[38] St.forh.1922, 7A, s. 231f.
[39] St.forh.1923, 7A, s. 104ff.

Det Kongelige Hus posteres nå under kap. 1009, og anvises av Finansdepartementet. Riksrevisjonen har gjort antegnelse til denne posteringsmåte og uttaler at utgiftene heller burde posteres under kap. 11, Slottet. Saka har vært forelagt for hoffsjefen, som ikke har hatt noe å merke til Riksrevisjonens forslag. Etter dette fører departementet opp under en ny post, 6 a) porto, telefon og telegrammer, kr. 7.000 for terminen 1940-41.»

Budsjettet for 1940-1941[40] ble dog aldri gjennomført pga. krigen, slik at nyposteringen ikke ble en realitet før i 1946 da statsbudsjettet for 1945-1946 ble vedtatt. Statsbudsjettene som ble fastsatt under krigen er ikke helt relevante, men praksisen som var ment innført fra og med 1940 synes å ha fått gjennomslag etter som utgiftene til porto og telefon ble ført opp under slottsbudsjettet (kapittel 801), dog sterkt redusert i forhold til St.prp.nr.1 (1940). Det ble dog også spesifisert porto- og telefonutgifter over Kanselliets[41] budsjett. Det antas at kongehuset i eksil fikk dekket tilsvarende utgifter utenom apanasjene det mottok

Foruten lettelsene på sivillisten vedrørende porto- og telefonutgifter, kom hofforvaltningen i 1937 også frem til en ordning med Sosialdepartementet vedrørende pensjoner til Slottets funksjonærer og betjening, som hittil var blitt dekket av sivillisten, og hvis utgifter var antatt å bli sterkt stigende. Under forhandlingene med departementet hadde man diskutert om pensjoneringen av nevnte grupper ville kunne falle inn under lov av 16. juli 1936 nr. 10 om alderstrygd,[42] men man kom frem til at slik loven var formulert ville ikke slottsfunksjonærene kunne dekkes uten en ny særbestemmelse, noe Sosialdepartementet ikke fant hensiktsmessig å foreslå. Sosialdepartementet skrev derfor i brev til Finansdepartementet 17. november 1937 at det anså det rimelig at statskassen utredet de omhandlede pensjonsutgiftene og foreslå en egen post på kapittel 11 for dette formål. Forutsetningen som ble satt var at det årlige beløpet på kr 50.000 ble stilt til kongens rådighet, og at det som ikke gikk med under terminen ble avsatt til en pensjonsfond som skulle brukes til å dekke de stigende pensjonsutgiftene i fremtiden.[43] Administrasjonskomiteen innstilte departementets forslag, som ble enstemmig bifalt i Stortinget.

---

[40] Budsjettet ble vedtatt 5. april 1940, fire dager før invasjonen kom.
[41] «Førerens og Ministerpresidentens Kanselli».
[42] Opphevet ved lov av 6. juli 1957 nr. 16 om alderstrygd.
[43] St.prp.nr.1 (1938).

3.4. Kronprinsens sivilliste. 1924 - 1940

Da Kronprins Olav ble myndig i 1924 ble det i St.prp.nr.1 for første gang ført opp egen apanasje på kr 50.000. Forslaget ble møtt med stor motstand fra opposisjonen og dets presse, som mente Kong Haakon burde kunne dekke sønnens utgifter. I lønningskomiteens behandling kom det to mindretallsforslag, hvorav det ene gikk ut på å redusere beløpets størrelse, mens det andre gikk mot bevilgning overhodet. Motstanden i opinionen var så sterk at departementet i brev til komiteen datert 26. april 1924 opplyste om at «Hans Maj. Kongen likeoverfor regjeringen [har] uttalt ønske om, at beløpet under hensyn til den nuværende finansielle situation utgaar.»[44]

Forslaget om apanasje til kronprinsen ble igjen satt opp i 1925 som eget kapittel 2. Både i komitébehandlingen og i Stortinget gikk et mindretall mot bevilgningen og mente at sparepolitikken også burde gjelde kongehuset. Lønningskomiteens ordfører Kristoffer Skraastad viste til at siden kongens apanasje ikke kunne reguleres, måtte kronprinsen få egen apanasje. Statsminister Johan Ludwig Mowinckel påpekte at kongen selv ikke hadde krevet apanasje for kronprinsen, det var regjeringen som fremla forslaget fordi han var blitt myndig og som kraft av kronprins burde ha egen apanasje. I 1925 ble innstillingen bifalt mot 25 stemmer.[45] Motstanden i Stortinget var i årene som fulgte gjerne større vedrørende kronprinsens apanasje enn kongens, noe som sannsynligvis skyldtes at mange følte seg æresforpliktet til å stemme for kongens apanasje grunnet vedtaket i 1905, mens man ikke følte tilsvarende forpliktelse overfor kronprinsen. Situasjonen ble lettere etter at Nygaardsvolds linje slo gjennom i 1935.

Kronprins Olavs forlovelse i 1929 med Prinsesse Märtha av Sverige førte til at regjeringen i februar la frem tillegg nr. 2 til St.prp.nr.1, hvor man ønsket å øke kronprinsens apanasje til kr 100.000. I proposisjonen ble det vist til tilsvarende eksempler i 1884, da Kronprins Gustaf giftet seg med Prinsesse Victoria av Baden, og i 1905, da hans sønn Prins Gustaf Adolf inngikk ekteskap med Prinsesse Margaret av Connaught. Det ble også sammenlignet med det samtidige svenske kronprinsparets apanasje,[46] som var på SEK 262.000. Det norske kronprinsparets apanasje skulle regnes fra 1. april 1929. Forslaget ble bifalt mot 54 stemmer. I 1938 ble apanasjen foreslått hevet til kr 150.000. Det ble ikke begrunnet nærmere i stortingsproposisjonen, og forslaget ble bifalt i Stortinget uten videre

---

[44] St.forh.1924, 7A, s. 1039ff.

[45] Kr 50.000 i 1925 tilsvarer kr 843.650 i oktober 2000, regnet ut fra konsumprisindeksen. Kilde: Statistisk Sentralbyrås hjemmeside.

[46] Her vises til Kronprins Gustaf Adolf, gift for annen gang med Lady Louise Mountbatten.

kommentarer hverken i komiteen eller i plenum. Jeg har ikke funnet dokumenter om bevilgningen i Riksarkivet, men antar, sett på bakgrunn av tilsvarende problemstilling etter krigen, at kronprinsparets sosiale utgifter og vedlikeholdet av Skaugum var blitt såpass store at en økning var nødvendig. Det er videre mest sannsynlig at initiativet kom fra Slottet.

I tillegg til apanasjen mottok kronprinsen fra 1929 årlig renteutbyttet fra Paléfondet «til vedlikehold av Skaugum gårds bygninger med inventar, have og park.»[47] Kronprinsens boutgifter var i utgangspunktet ment å bli dekket av sivillisten, slik at fondets utbytte må ses som en årlig ekstrabevilgning. Avviklingen av kongens disposisjonsrett over Paléet og det opprettede Paléfondet berøres i eget delkapittel.

3.5. Krigsårene

Den tyske invasjonen måtte nødvendigvis føre til endringer i forhold til sivillisten og statseiendommene som kongehuset disponerte. Krigsårene må selvsagt betegnes som «unntaksår», og vedtakene som ble fattet av enten den tyske okkupasjonsmakten/Quislings ministerråd eller eksilregjeringen, er ikke helt relevante i forhold til bestemmelsene i de øvrige årene som utredningen dekker. Men under krigen ble kongens apanasje av eksilregjeringen for første gang hevet, et klart brudd med de tidligere knesatte prinsipper. Det er også nærliggende å hevde at den viktige rollen som kongehuset spilte under krigsårene og den posisjonen det opparbeidet seg, gjorde det politisk enklere å gjennomføre endringer i forhold til sivillisten da freden kom i 1945.

Jeg har ikke funnet dokumenter som forteller nøyaktig når bestemmelsen om å øke kongens apanasje fra kr 700.000 til kr 800.000 (£40.000) fant sted. I St.prp.nr.1 (1945-1946) står det kun at «Under Kongens opphold i England ble apanasjen utbetalt med 40.000 £ (kr. 800.000) årlig», som inkluderte fri husleie.[48] Dette var et klart brudd med vedtaket i 1905, der det het at «Som apanasje for Norges konge bevilges kr. 700.000 årlig hvilken bevilgning bliver gjeldende uforandret for Kongens regjeringstid.»[49] Revisjon av apanasjen skulle først finne sted ved eventuelt tronskifte. Det er mulig at de spesielle forholdene under krigen tvang frem vedtaket. Men selv om kongen spilte en svært aktiv rolle under eksiltilværelsen med

[47] St.prp.nr.1 (1929), St.prp.nr.1 (1930).
[48] Eksilregjeringen fastsatte de foreløbige lønningene ved kgl.res. 4. oktober 1940, jf. Debes: 1980, s. 171. Dette kan betraktes som et pekepinn. Mens kongen fikk fri husleie, fikk regjeringsmedlemmene og de ansatte i administrasjonen bostedsgodtgjørelse, slik at boligstøtten omfattet samtlige nivåer (Debes: 1980, s. 171ff).
[49] Her sitert fra St.prp.nr.1 (1945-1946). Stortingsvedtak 16. november 1905.

mange reiser, var hoffet og staben forholdsvis liten, noe som gjorde at kongen fikk satt til side en god del, som etter krigen blant annet ble brukt for å dekke underskuddene på sivillisten.[50]

Apanasjene ble under krigen fastsatt ved kongelig resolusjon med hjemmel i Elverumsfullmakten. Eksilregjeringen vedtok egne statsbudsjetter, som ikke er gjennomgått i forbindelse med utredningen, under krigsårene, mens myndighetene i Norge etter hvert avviklet sivillisten, konfiskerte kongehusets private eiendommer og formuer og posterte utgifter til Slottet under kapittel 801.[51] De «kongelige» statseiendommene ble lagt inn under Kanselliet, mens kongehusets private eiendommer og formue ble konfiskert og forvaltet av Innenriksdepartementet.

I likhet med kongen fikk også kronprinsen økt sin apanasje under krigen. Jeg har heller ikke her funnet dokumentasjon for hvorfor apanasjen ble økt. Bevilgningen ble først fastsatt til kr 180.000 (£9.000) i 1940, for deretter å bli satt opp til hele kr 400.000 (£20.000) i 1941.[52] I tillegg ble kronprinsessens opphold i Sverige, reise til USA og opphold der dekket med kr 280.000 (£14.000).[53] Dertil kom husleie, innkjøp av møbler og senere også kjøp av eiendommen ved Pooks Hill i Maryland utenfor Washington DC.[54] Kronprinsens reiser til USA ble også dekket ved kgl.res.[55] Årlige faste utgifter til kongehuset samlet under krigen var fra 1941 på £64.000 (ca. kr 1.280.000).[56] Utgifter til kongehuset kan også ha vært bokført andre steder enn de budsjettene jeg har sett på. Foruten apanasjen antas det at myndighetene også dekket blant annet porto-, telefon- og telegramutgifter. Hoffet kan dog opplyse at en del

---

[50] FIN/AK 000.1/1. Notat datert 13. og 14. april 1962 vedrørende spørsmål om forhøyelse av kongens apanasje. [Uleselige signaturer.] Under krigen og i årene inntil 1957 var det innspart en kapital på ca. kr 1.300.000, som ble brukt opp til å dekke underskudd på sivilisten i årene 1958-1961.

[51] Myndighetene som er relevante her er Administrasjonsrådet 15. april - 25. september 1940, Reichskommissar Terboven, Kommissarstyret (Reichskommissariat) fra 25. september 1940 til krigens slutt, samt Vidkun Quislings regjering. Administrasjonsrådet vedtok det nye statsbudsjettet for terminen 1. juli 1940 - 30. juni 1941 (Debes: 1980, s. 61). Det samlede statsbudsjettet ble formelt stadfestet av Reichskommissariat etter avviklingen av Administrasjonsrådet (Debes: 1980, s. 72f). Etter Quislings «maktovertagelse» 1. februar 1942 var det hans regjering som hadde fullmakt til å fastsette statsbudsjettet (Debes: 1980, s. 76, 98), men Reichskommissariat hadde fremdeles siste ordet. Se også Heidar: 1983, s. 66-68.

[52] *RA. Statsministerens kontor. Referater fra regjeringskonferanser, 1940-1941, pakke 1.* Regjeringskonferanse 11. juli 1941. Nøyaktig når økningen fra kr 150.000 (fra 1938) til kr 180.000 (£9.000) fant sted har jeg ikke sett dokumentasjon på, men antagelig tok bevilgningen til å gjelde fra 1. juli 1940. Jeg har ikke gjennomgått statsbudsjettene som eksilregjeringen vedtok under krigen.

[53] *RA. Statsministerens kontor. Referater fra regjeringskonferanser, 1940-1941, pakke 1.* Regjeringskonferanse 24. juni 1941. Dette var sannsynligvis en etterbevilgning pga. de ekstraordinære utgiftene under flukten, mens kronprinsens apanasje var ment å dekke hele familiens eksilopphold generelt.

[54] *RA. Statsministerens kontor. Referater fra regjeringskonferanser, 1940-1941, pakke 1.* Regjeringskonferanser 10. juni 1941 og 11. november 1941.

[55] *RA. Statsministerens kontor. Referater fra regjeringskonferanser, 1940-1941, pakke 1.* Regjeringskonferanse 25. november 1941. I de fire pakkene jeg gjennomgikk for perioden 1940-1946 ble bevilgning for Amerika-reise kun nevnt én gang. Det er dog sannsynlig at samtlige reiser ble dekket, da de innebar offisielle plikter i tillegg til samvær med familien.

[56] *RA. Statsministerens kontor. Referater fra regjeringskonferanser, 1940-1941, pakke 1-3.*

utgifter under krigen også ble dekket med private midler, uten at dette kan nærmere dokumenteres i dag.[57]

Kongefamilien returnerte til Norge henholdsvis 13. mai og 7. juni 1945 og overtok straks statseiendommene den hadde disponert over før krigen. Det var også det eneste som vitnet om førkrigstilstand. Fredstiden brakte med seg mange endringer for kongehuset og dets økonomiske situasjon.

3.6. Kongens sivilliste. Endringer 1945 – ca. 1980

I St.prp.nr.1 (1945-1946) ble kongens apanasje ført opp med 1 millioner kr. Det ble i proposisjonen gitt følgende redegjørelse:

> H.M. Kongens apanasje har vært uforandret siden 1905. Forutsetningen i proposisjonen angående apanasjen om at bevilgningen skulle være gjeldende for Kongens regjeringstid og revisjon først finne sted ved eventuelt tronskifte, og likeledes den uttalelse i stortingsbeslutningen at bevilgning «bliver gjeldende uforandret for Kongens regjeringstid», må vel forståes slik at det har vært Stortingets mening å sikre Norges konge en minimumsapanasje. Den valgte form kan ikke være til hinder for apanasjeforhøyelse.[58]

Prinsippvedtaket fra 1905 om uforandret bevilgning for kongens regjeringstid ble følgelig forlatt, men samtidig var dette en videreføring av endringene som fant sted under krigen. Departementets syn på 1905-vedtaket var for øvrig i tråd med Torkel H. Aschehougs statsrettslære. Videre kunne man lese i proposisjonen:

> En del utgifter som hittil har vært belastet den kongelige sivilliste, men som naturlig hører hjemme under kap. 11, Slottet, er foreslått overført til sistnevnte kapittel. Det dreier seg om et samlet beløp av ca. kr. 200.000. Beløpet er nærmere spesifisert nedenfor under kap. 11.
>
> En finner det under de nåværende forhold rimelig at H.M. Kongens apanasje forhøyes til kr. 1.000.000.[59]

Jeg har ikke funnet noen nærmere begrunnelse for hvorfor de overførte utgiftene, som er nærmere redegjort for i vedlegg 1, mer naturlig hørte hjemme på slottsbudsjettet. Hvorfor apanasjen ble satt til akkurat 1 million kroner, synes heller ikke klart, men initiativet til apanasjeforhøyelsen kom fra Slottet ved hoffsjef Peter Fredrik Broch.[60] Pengeverdien i 1945 sett i forhold til bevilgningen av 1905 kan ha vært bakgrunnen. Arbeids- og lønnsutgiftene var

---

[57] Informasjon fra hoffsjef Lars Petter Forberg gitt mandag den 20. november 2000.
[58] St.prp.nr.1 (1945-1946). Foredrag ved finansminister Erik Brofoss.
[59] St.prp.nr.1 (1945-1946).
[60] FIN/RA. Ekspedisjonskontoret Arkiv 1927 E, eske 283. Forberedelser til St.prp.nr.1 (1945-1946).

blitt såpass store at den opprinnelige bevilgningen ikke ville holde.[61] Samtidig ble store utgifter overført til kapittel 11, noe som lettet sivillisten betraktelig. Disse utgiftene var knyttet mer til Slottets vedlikehold enn hoffets arbeid.

Frem til kongeskiftet i 1957 fant det sted ytterligere overføringer til kapittel 11 samtidig som apanasjen på kr 1.000.000 stod uforandret. Den viktigste overføringen gjaldt sivillistens andel av reparasjonene på Kongsgården. Opprinnelig var det meningen at kongen skulle dekke 1/3 av utgiftene. Kongens andel ble i 1954 besluttet tilbakebetalt til kongens sivilliste og delvis overført til kronprinsens, med den begrunnelse at «Da Bygdøy Kongsgård imidlertid er statens eiendom, er en kommet til at det må være riktigst at staten bærer alle utgiftene ved reparasjonsarbeidene».[62] Bakgrunnen for at andelen ble refundert var blant annet for å kunne fortsette overføringene til kronprinsens sivilliste uten at kongens økonomi ble svekket.[63]

Kongeskiftet 1957

Kongeskiftet 21. september 1957 førte til store diskusjoner i departementet om hva man skulle gjøre med de vedtatte bevilgningene for terminen 1957-1958. Apanasjen til Kong Haakon var på kr 1.000.000, mens Kronprins Olav hadde fått kr 500.000. Det ble spørsmål om kronprinsens apanasje skulle inndras, eller om man kunne forsøke å redusere budsjettet. Det ble foretatt «en kritisk vurdering» av utgiftspostene ved kongens sivilliste, der man spesielt så på lønnsutgiftene ved Kongsgården som ble funnet urimelig høye. Videre det faktum at kongen nå hadde to husholdninger, både på Slottet og på Skaugum. «Ved fastsettelse av Kongens apanasje bør det etter min mening ikke tas hensyn til utgiftene vedkommende Skaugum. Det kan neppe være noen grunn til at Staten skal bidra til at Kongen opprettholder en stor husholdning med hoff, stab m.v. på Skaugum. Imidlertid vil det vel ta en tid før Slottet kan bli gjort istand slik at Kongen kan flytte dit. En må derfor regne med at Kongen vil få ekstraordinære store utgifter i denne tiden. Til å dekke disse utgiftene kan det være rimelig å la Kongen få utbetalt den apanasje som er bevilget til Kronprinsen for 1957-58, i tillegg til sin egen».[64] Det ble også tatt hensyn til at Kong Haakons sivilliste ble spart for mange utgifter de senere årene grunnet kongens sykdom, mens utgiftene igjen gikk sterkt opp

[61] 700.000 kr i 1905 tilsvarte 2.300.000 kr i 1945, sett i forhold til konsumprisindeksen (gjennomsnitt for begge årstall). Dette tilsvarer en prisstigning fra 1905 til 1945 på 228,6 prosent.
[62] St.prp.nr.1 (1954). Refusjonen på kr 600.000 ble avdragsvis tilbakebetalt over terminene 1954-1955, 1955-1956 og 1956-1957, jf. St.prp.nr.1 (1954), St.prp.nr.1 (1955) og St.prp.nr.1 (1956). Se ellers delkapitlet om Bygdø Kongsgård.
[63] For øvrige overføringer frem til kongeskiftet 1957, se vedlegg 1.
[64] FIN/AK 000.1/1. Notat av Aage Julsrud datert 6. desember 1957.

under en ny og aktiv konge. Hoffsjefen hadde dessuten fryktet likviditetsproblemer hvis ikke saken ble løst.

Ved kgl.res. av 3. januar 1958 besluttet regjeringen at kronprinsens apanasje i sin helhet ble utbetalt til kongen, fordi «Inntil Slottet blir satt i stand, [...] vil Hans Majestet Kongen og den kongelige familie fortsatt måtte bo på Skaugum. De løpende utgifter under de kongelige sivillister vil bl.a. av den grunn stort sett bli uforandret i terminen 1957-58.»[65] I samme resolusjon vedtok man en overskridelse av kapittel 11 på kr 250.000 til oppussingen, en avgjørelse man anså var i henhold til bevilgningsreglementets § 6.[66]

Kronprins Harald ble myndig 21. februar 1958. Departementet diskuterte hvordan apanasjen skulle vedtas. Departementet anså at bevilgningsreglementets regler om Kongens adgang til å dekke uforutsette utgifter ikke gjaldt for apanasjer. Derfor kunne man ikke vedta apanasje til Kronprins Harald samtidig med den vedtatte bevilgningen til Kronprins Olav ble overført til den nye kongens sivilliste.[67] Av hensyn til publikums reaksjon ville man heller ikke tilrå for Stortinget å betale 3 apanasjer til 2 personer.

Derfor ventet man til statsbudsjettet for 1958-1959. Samtidig som man i St.prp.nr.1 (1958-1959) redegjorde for sammenslåingen av sivilisten, foreslo regjeringen økt apanasje for kongen til kr 1.200.000 samt apanasje for Kronprins Harald fra 1. juli 1958, med etterbevilgning fra 21. februar samme år (til sammen kr 68.000). En rekke lønnsutgifter ble dessuten overført fra sivilisten til slottsbudsjettet.[68] I tillegg ble det foreslått og vedtatt ytterligere kr 250.000 i ekstraordinære utgifter til Slottet til oppussingen i sammenheng med kongeskiftet.[69]

Under forberedelsene til ovennevnte kgl.res. og statsbudsjett ble det foreslått på lavere nivå i departementet at reguleringen av kongens apanasje burde bygge på to forutsetninger; nemlig at Kongsgården for fremtiden burde disponeres til andre formål, og at kongen ikke kunne kreve for all fremtid å få dekket utgiftene til vedlikehold og drift av eget skip. Dette ble på høyere nivå raskt avvist med at «Det er avgjort i 1906 at Bygdøy Kongsgård avgis «til brug for den regjerende Konge.» Spørsmålet om Kongeskipet ble avvist uten nærmere kommentar.[70]

---

[65] St.prp.nr.1 (1958)
[66] FIN/AK 000.1/1. Notat av S.L. datert 30. desember 1957. Stortingsbeslutning av 11. mai 1928 om utferdigelse av bevilgningsreglement. Denne ble opphevet ved instruks av 19. november 1959 nr. 2 om bevilgningsreglement (stortingsvedtak), som fremdeles er gjeldende.
[67] FIN/AK 000.1/1. Notat av S.L. datert 30. desember 1957.
[68] Se vedlegg 1.
[69] St.prp.nr.1 (1958-1959) jf. St.forh.1958, 7A, s. 966-967.
[70] FIN/AK 000.1/1. Notater datert 30. desember 1957.

Kongeskiftet i 1991 førte for øvrig til en tilsvarende overgangsordning som i 1957-1958, forskjellen var kun at saken ble lagt frem i Stortinget ved behandlingen av revidert statsbudsjett. Apanasjene opprinnelig bevilget til Kong Olav V og daværende Kronprins Harald ble slått sammen til én post, nytt Kap. 1, Det Kongelige Hus. Omdisponeringen førte til en samlet bevilgning til apanasjer for Deres Majesteter på 19,8 mill. kroner foruten ekstrabevilgningene til Skaugum.[71]

Apanasjeforhøyelser etter kongeskiftet 1957. «Kamuflerte tillegg»

Felles for alle spørsmålene om forhøyelse av kongens apanasje etter krigen var at initiativet kom fra hoffet.[72] Kongens apanasje hadde frem til kongeskiftet ligget på tre nivåer, fra kr 700.000 via arrangementet under krigen til 1 mill. kroner fra og med 1950. Etter kongeskiftet 1957 ble det nærmest en årlig drakamp mellom Administrasjonsavdelingen i Finansdepartementet og hoffet om hvordan de økonomiske spørsmålene skulle løses.

Henvendelsene fra hoffet vedrørende bevilgningen for påfølgende år kom gjerne tidlig på året, og ble etterfulgt av internt budsjettarbeid i departementet. Administrasjonskontoret i Administrasjonsavdelingen var hovedansvarlig for bevilgningene til apanasjer og kapittel 11, men som regel i nært samarbeide med blant annet Aktiv- og Anvisningskontorene samt Finans- og Økonomiavdelingene. Hovedansvarlig var ekspedisjonssjefen og hans avdeling, men alle avgjørelser gikk tjenesteveien opp til finansråd og statsråd før endelig avgjørelse i regjeringskonferanse. Jeg har sett mange eksempler på kontakt også på statsministernivå før regjeringskonferansene.

De årlige fremleggene om apanasjeforhøyelse var gjennomgående begrunnet med økte lønns- og arbeidsutgifter, som spesielt de første årene etter kongeskiftet førte til til dels store underskudd på sivillisten, rett og slett fordi de samlede utgiftene langt oversteg bevilgningene.[73] Foran forberedelsene til statsbudsjettet for terminen 1962 (St.prp.nr.1 (1961-1962)), uttalte hoffsjefen «underhånden» at kongens utgifter i de senere år hadde oversteget apanasjen med etter forholdene ikke ubetydelige beløp, og at disse overskridelsene var blitt dekket av kongens private midler. I forbindelse med departementets behandling ble det vist til at apanasjen på kr 700.000 gitt i 1905 var langt mer romslig enn de 1, 2 mill. kroner som ble

[71] St.prp.nr.82 (1990-1991).

[72] «Det er hoffsjefen som i hvert enkelt tilfelle har tatt initiativet til å få forhøyet apanasjene. Noen automatikk har ikke vært inne i bildet. Begrunnelsen har alltid vært at apanasjene ikke har strukket til og at underskuddet er blitt dekket av Kongens personlige midler.» FIN/AK 000.1/1. Notat av konsulent Per E. Eggen 12. oktober 1973, F.d. jnr. 6504/73 E PE/KLH.

bevilget fra 1958.[74] Kong Olav var dessuten langt mer aktiv i sin gjerning enn Kong Haakon var de siste årene, noe som har presset utgiftene oppover. Departementet kom også inn på kongeskipet og sikringstjenestens størrelse, men det ble ansett tvilsomt om disse utgiftene kunne tillegges vekt ved en vurdering av apanasjens størrelse.[75] Uten nærmere begrunnelse ble ønsket om økt apanasje, som året før, avvist: «Jeg finner heller ikke i år tilstrekkelig grunn til å foreslå at Kongens apanasje økes ytterligere eller at det foreslås større bevilgninger til dekning av Kongens utgifter for øvrig.»[76] Først i 1962 kom man til enighet om «lønnsforhøyelse». Da hadde hoffet som tidligere grundig gjort rede for underskuddene på sivillisten.[77]

Grundige økonomiske overveiinger stod bak forslaget. I forberedelsene til st.prp.nr.1 (1962-1863) fortelles det i et notat av 13. april 1962 at «I relasjon til den alminnelige lønns- og prisstigning siden det sist ble foretatt regulering av apanasjen, har en funnet det rimelig at apanasjen forhøyes med vel 20 pst.»[78] Konklusjonen ble at apanasjen ble forhøyet fra kr 1.200.000 til kr 1.500.000 fra og med terminen 1963. I forberedelsene til vedtaket hadde bl.a. ekspedisjonssjef Hermod Skånland i Økonomiavdelingen sett på konsumprisnivået, som fra og med årsskiftet 1957/1958, da det sist ble tatt stilling til apanasjens størrelse, til februar 1962, hadde steget med 13,7%. Lønnsstigningen fra 1958 til 1962 hadde anslagsvis vært på 30% (snitt for samtlige lønnsarbeidere). Da avdelingen hadde sett på sivillistens utgiftsspesifikasjon og den relevante prisstigningen på Slottet, kom man frem til i overkant av 20%. Forslaget om kr 250.000 ble rundet oppover til kr 300.000 pga. de økte utgiftene og likviditetsproblemene ved hoffet.[79] Jeg har ikke sett dokumentasjon på at det ble foretatt like utførlige indeksmessige betraktninger ved hver diskusjon om apanasjeforhøyelse. Ofte virker beregningene omtrentlige.[80]

---

[73] I perioden 1959-1971, som vist også andre steder i utredningen, var underskuddet på sivillisten på kr 3.352.500 (FIN/AK 000.1/1. Vedlegg til brev fra hoffsjef Odd Grønvold til finansminister Jon Ola Norbom 18. mai 1973).

[74] Kr 700.000 i 1905 tilsvarte 3,77 mill. kr i 1958, tatt med utgangspunkt i konsumprisindeksen (gjennomsnitt for hvert årstall), mens apanasjen lå på 1,2 mill. kr. I 1961 var kroneverdien ift. 1905 kr 3,97 mill. Kilde: Statistisk Sentralbyrås hjemmeside.

[75] FIN/AK 000.1/1. Notat datert 16. mai 1961, uleselig initial.

[76] FIN/AK 000.1/1. Notat datert 15. mai 1961, uleselig initial, sannsynligvis finansråden. Departementet hadde antydningsvis gitt støtte til økt apanasje på lavere nivå (ekspedisjonssjefen).

[77] Blant annet brev fra hoffsjef Ingvald Smith-Kielland til statsråd Petter J. Bjerve datert 28. februar 1962.

[78] FIN/AK 000.1/1. Notat av 13. april 1962 [signatur utydelig].

[79] FIN/AK 000.1/1. Notater av ekspedisjonssjef Hermod Skånland 23. og 24. mars 1962, notat av 9. april 1962 [ukjent signatur].

[80] Min oppfatning av fremgangsmåten, ihvertfall frem til 1960-tallet, er at departementet har sett på regnskapene og sivillistens underskudd og beregnet apanasjeforhøyelsen ut fra dette, uten grundigere vurderinger av indeksendringer og forventede utgifter.

En oversikt over overføringer av utgifter fra sivillisten til kapittel 11 er gitt i vedlegg 1 til utredningen. Som man kan se er det jevnlig blitt overført utgifter, spesielt til lønninger. Hvordan forklarer Finansdepartementet overføringene som har funnet sted fra sivillisten til kapittel 11 etter krigen? Stortingets administrasjonskomité ba i oktober 1974 departementet om en definisjon og vurdering av begrepet apanasje i forbindelse med spørsmålet om mer kunne skilles ut og overføres til statsbudsjettet.[81] I notatet redegjøres det også for utgangspunktet i 1905. Apanasjen var da satt til kr 700.000, mens slottsbudsjettet kun omfattet lønns- og vedlikeholdsutgifter mv. vedrørende bygningene, inventaret og parken på Slottet, samt utgifter vedrørende Paleet. Andre utgifter vedrørende kongefamilien og hofforvaltningen var forutsatt å skulle dekkes av sivillisten. Apanasjen til kongen har etter krigen vært forhøyet en rekke ganger, jf. vedlegg 2. Dessuten påpekes det i notatet at det i stor utstrekning har vært overført utgifter fra sivillisten til kapittel 11. «Når en har valgt å overføre utgifter fra sivillisten til statsbudsjettet isteden for å øke apanasjen, skyldes dette formentlig politiske hensyn. Det har ikke vært reist innvending mot denne praksis. Det kan heller ikke sees å ha gjort seg gjeldende noen bestemt oppfatning med hensyn til hvilke utgifter Kongens apanasje bør dekke.»[82] Det påpekes videre at overføringen av utgifter til statsbudsjettet har medført at området for de utgifter kongens apanasje forutsettes å dekke, er blitt betraktelig begrenset.

Kronprinsen hadde på sin side ingen spesielle bevilgninger på statsbudsjettet utenom apanasjen. Hans apanasje måtte forutsettes å skulle møte alle utgifter bortsett fra de vedlikeholdsutgifter vedrørende Skaugum som Paléfondet kunne dekke, noe som er hovedforskjellen mellom de to sivillistene.

Administrasjonskontorets ekspedisjonssjef bekreftet i notatet at flere utgifter fortsatt kunne bli overført til statsbudsjettet, og viste til hoffsjefens forslag av 23. april 1974 om overføring av lønn til kjøkkensjef og førstekokk. Men muligheten for ytterligere overføringer var begrenset på grunn av de omfattende «kamuflerte apanasjeforhøyelser» etter krigen. Det var ikke bare at mulighetene for overføringer begrenset seg av praktiske årsaker. Departementet ga flere ganger tidlig på 1970-tallet uttrykk for at man kunne fortsette overføringene, men at ordningen ikke burde tilstrebes. Slike overføringer ville neppe oppmuntre til forsøk på rasjonalisering og/eller eventuelt ønske om å redusere antallet ansatte. kongen burde dessuten «ha noe for seg sjøl», før eller siden ville en kollidere med kongelige

[81] Jf. finansminister Per Kleppes kommentar av 23. oktober 1974. Notatet om vurdering og definisjon ble utarbeidet av ekspedisjonssjef Aage Julsrud 28. oktober 1974 (FIN/AK 000.1/1).
[82] Notat av ekspedisjonssjef Aage Julsrud 28. oktober 1974 (FIN/AK 000.1/1).

prerogativer og Grunnlovens § 24.[83] Hoffet selv innså at ordningen med «kamuflert» tillegg kunne fortsette så lenge det var lønningsposter å overføre fra sivillisten til kapittel 11. «En vakker dag stopper dette av seg selv.»[84] Hoffet forklarte hvilke kriterier som var lagt til grunn for overføringene med «at det gjaldt stillinger som var knyttet til statens virksomhet og interesser i forbindelse med Slottet.»[85] Reelt sett har hovedmotivet hele tiden vært å løse budsjettkrisene på Slottet uten at det syntes utad.

De siste overføringene fra sivillisten til kapittel 11 som jeg finner dokumentert, er lønninger for 9 lakeier fra terminen 1973[86]

Noen lønnsutgifter ville kongen ikke røre ved, nemlig stillingene ved selve hoffet. Lønningene til disse samt pensjonsutgiftene for tidligere hoffansatte dekkes den dag i dag av sivillisten.

Direkte overføringer av lønnsutgifter og annet fra kongens sivilliste til kapittel 11 (slottsbudsjettet) har vært en av flere måter å få realøkning av apanasjen uten å vekke for mye oppmerksomhet fra opinionen og eventuell politisk strid. Refusjoner av utgifter, også disse over kapittel 11, har også vært en gjenganger. Vi har allerede sett at utgifter til blant annet opphold ved Stiftsgården og telefonutgifter ble refundert før krigen. Telefonutgiftene ble først etter krigen satt på kapittel 11 i stedet over kapitlet for «Tilfeldige utgifter». Dessuten ble kongens andel av oppussingen av Kongsgården etter krigen refundert på grunn av de økonomiske problemene som kongehuset kom opp i. I tillegg er utgifter til representasjonsreiser i utlandet alltid blitt refundert av Utenriksdepartementet. Men det kom etter hvert inn en ny ordning hvor lønns- og trygdeutgifter ble refundert uten at det er blitt nærmere spesifisert i statsbudsjettet (kapittel 11),[87] og uten at man kan si nøyaktig når og hvorfor ordningen kom i stand. Det er vel også her politiske hensyn som har spilt inn. Initiativet til forhøyelser av apanasjen er som tidligere nevnt kommet fra hoffet. Men hvordan og hvem som kom frem til løsningen om refusjonsordning er ikke dokumentert i materialet jeg har gjennomgått. Det kan virke som om det har vært en viss form for «kameraderi»

---

[83] FIN/AK 000.1/1. Notat av «JAG» 14. januar 1972. Grunnlovens § 24: «Kongen vælger og afskediger, efter eget Godtbefindende, sin Hofstat og sine Hofbetjente.»

[84] FIN/AK 000.1/1. Brev fra hoffsjef Odd Grønvold til ekspedisjonssjef Einar Grøstad 11. november 1971, «Vedr. H.M. Kongens apanasje». Hoffsjefen har i forskjellig korrespondanse brukt uttrykket «kamuflert tillegg» både om overføringene fra sivillisten til kapittel 11 og om refusjonene.

[85] FIN/AK 000.1/1. Møte avholdt hos finansminister Ragnar Christiansen 5. april 1972 hvor hoffsjefen, ekspedisjonssjef Einar Grøstad og underdirektør Aage Julsrud deltok. Referat av Aage Julsrud 20. april 1972.

[86] Det kom også senere forslag om overføringer, blant annet for kjøkkensjef og førstekokk fra og med terminen 1975, men så langt jeg kan se av dokumentene ble disse ikke vedtatt. Det siste forslaget jeg har sett dokumentert var lønninger til kjøkkenpersonale og stuepiker, foreslått overført av hoffsjef Odd Grønvold i brev til finansråd Eivind Erichsen 24. juni 1978 (FIN/AK 000.1).

mellom departementet og hoffet - det var svært liten utskifting av ansvarlige på begge sider frem til 1980-tallet - og at avgjørelser kan ha vært tatt uten at det ble nedfelt i referater og notater.

Refusjonene blir først dokumentert i budsjettene jeg har sett på fra begynnelsen av 1970-tallet. En oversikt for perioden 1959-1971 viser et underskudd på kongens sivilliste på kr 3.352.000.[88] Dette kan ses på som en indikasjon på når refusjonsordningen kan ha startet, etter som det fant sted mange drøftinger i og mellom departementet og hoffet om hvordan den økonomiske situasjonen skulle løses i perioden og utover 1970-tallet. I et notat i forbindelse med spørsmålet med indeksregulering i 1971 opplyses det under overskriften «Kamuflert tillegg» at «En rekke utgifter til lønninger og trygder er i de senere år overført fra Sivillisten til kap. 11 på statsbudsjettet [...].»[89] Hoffsjef Odd Grønvold forteller i et brev til departementet 11. november 1971 at refusjonen av lønningene for 1970 var på kr 890.640, og ventet at refusjonene i 1971 kom på 1 mill. kroner, i tillegg til apanasje på 2,5 mill.[90] Budsjettet for 1972 forteller også at utgifter til bilhold ble delvis refundert.[91] Utover 1970- og 1980-tallet har forholdstallet mellom sivillisten og slottsbudsjettet for andel lønnsutgifter endret seg betraktelig.[92]

I dag dreier de refunderte driftsutgiftene seg først og fremst om lønninger, i tillegg til uniformer, bilhold, forsikringer, ordenskanselli og transportoppdrag. Det er ikke like lett å beregne hvilke lønninger som dekkes av sivillisten og hvilke som dekkes av slottsbudsjettet. Generelt er det snakk om tjenester som ytes og som går begge veier.[93] Av de totale lønningskostnadene dekkes ifølge hoffsjefen halvparten av sivillisten, den andre halvdel av kapittel 11.

---

[87] De refunderte lønnsutgiftene ble først spesifisert i St.prp.nr.1 (1999-2000) som «Driftsutgifter». «Tilleggsbevilgningene» ble berørt i presseoppslag sommeren 2000, bl.a. i *Dagbladet* 19. august 2000 nr. 216.

[88] FIN/AK 000.1/1. Vedlegg brev fra hoffsjef Odd Grønvold til finansminister Jon Ola Norbom 18. mai 1973. Oversikten gjaldt perioden 1959-1971. Underskuddet gjaldt årene 1959-1969, mens sivillisten i 1970-1971 gikk i balanse.

[89] FIN/AK 000.1/1. «Notat. Spørsmål om indeksregulering av apanasjene til H.M. Kongen og H.K.H. Kronprinsen», datert 14. januar 1972.

[90] FIN/AK 000.1/1. Brev fra hoffsjef Odd Grønvold til ekspedisjonssjef Einar Grøstad 11. november 1971, «Vedr. H.M. Kongens apanasje».

[91] FIN/AK 000.1/1. Vedlegg brev fra hoffsjef Odd Grønvold til finansminister Jon Ola Norbom 18. mai 1973. Det fremkommer i vedlegg 1 til utredningen at utgifter til bilhold ble overført fra sivillisten til kapittel 11 fra og med terminen 1958-1959. Den delvise refusjonen må følgelig ha kommet i tillegg. Når regnskapet for 1972 viser «Bilhold (refusjon fratrukket)», antas det at de resterende utgiftene gjelder rent privat bilhold.

[92] FIN/AK 000.1/1. Ifølge brev fra hoffsjef Odd Grønvold til Finansdepartementet 4. mars 1983 ble det i 1982 refundert kr 6.222.013 over kapittel 11, derav lønninger samt trygd kr 5.383.612, mens sivillisten dekket lønninger og trygdeutgifter for kr 3.332.905. De samlede utgiftene var kr 11.995.625. Representasjonsutgifter, lunsjer og middager kr 831.500, andre utgifter kr 2.068.108. Lønningene var for de aller flestes del statsregulerte. Sivillisten hadde likevel et underskudd på kr 230.973, dekket opp blant annet av private midler og fra sølvbryllupsgaven.

[93] Eksempelvis dekkes den daglige rengjøringen av sivillisten, mens tyngre arbeider på Slottet går på kapittel 11.

For å illustrere hvor vanskelig det er å fastslå nøyaktig fordelingen mellom sivillisten og slottsbudsjettet, kan jeg vise til en rapport som Statskonsult i 1988 skrev om slottsforvaltningens organisasjon og rutiner,[94] hvor det fortelles at slottsforvaltningen årlig bruker anslagsvis 3 årsverk, eller ca. 14 prosent av den samlede ressursinnsatsen, på oppgaver som naturlig hører inn under hofforvaltningens ansvarsområde.[95] Den vesentligste delen av ressursoverføringen skjer innenfor slottsvaktmesterens forvaltningsområde. Av ca. 8 årsverk som årlig utføres innenfor dette området, brukes i underkant av 2,5 årsverk på oppgaver for hoffet. I rapporten pekes det på at ressursoverføringen er spesielt betydelig for stillingskategorien oppsynsmenn (4 årsverk), der anslagsvis 40 prosent av oppsynsmennenes ressursbruk går med til oppgaver som naturlig hører inn under hoffets ansvarsområde.[96]

Uten å ville fremme forslag til endringer i arbeidsordninger og rutiner, konkluderer rapporten med at staten antagelig er tjent med at arbeidsdelingen mellom slottsforvaltningen og hofforvaltningen praktiseres på en fleksibel måte. En skarpere grense mellom ansvarsområdene måtte eventuelt være for oppsynsmennene.[97]

Videre fortelles det at en del stillinger belastes slottsforvaltningens budsjett uten å være knyttet til organisasjonen. Dette er altså stillinger som etter krigen er blitt overført fra sivillisten til kapittel 11 i statsbudsjettet. Medregnet ekstrahjelp og overtid utgjorde de utilknyttede stillingene i 1988 anslagsvis 6.8 mill. kr, stillinger som i sin helhet utfører arbeid for hofforvaltningen.[98] For budsjetterminen 1988 ble det over kapittel 11 bevilget kr 13.763.000 til lønn og godtgjørelser.[99] Hoffets «andel» av slottsbudsjettet utgjorde altså 49,4% dette året.

Overføringene fra sivillisten til kapittel 11 samt tilbakebetalingen av hoffets utgifter har ikke nødvendigvis ført til organisasjonsmessige endringer. Varmemesteren, hvis lønnsutgifter ble overført allerede for terminen 1945-1946 var i 1988 fremdeles direkte knyttet til hofforvaltningen. Varmemesteren har et betydelig samarbeide med slottsvaktmester og oppsynsmenn, som alltid har tilhørt slottsforvaltningen. Det er sistnevnte som ifølge rapporten igangsetter og finansierer de prosjekter varmemesteren har med å gjøre i sitt daglige arbeid.

---

[94] Statskonsult-rapport: 1988. *Gjennomgang av Slottsforvaltningens organisasjon og rutiner*, rapport utarbeidet av Statskonsult på oppdrag av Finansdepartementet 1988 (rapport levert 29. september 1988, ref. 88/687-1 SG/HF).
[95] Sommerhjelpen er her holdt utenfor.
[96] Statskonsult-rapport: 1988, s. 6.
[97] Statskonsult-rapport: 1988, s. 7.
[98] Statskonsult-rapport: 1988, s. 7.

Sammenligninger med andre kongedømmer

I forbindelse med budsjettarbeidet ble det ved flere tilfeller, både departementets og hoffets initiativ innhentet informasjon fra andre kongedømmer for å kunne sammenligne forholdene. Vi har sett at departementet viste til sammenlignbare tall fra Sverige da forslagene om apanasje ble lagt frem i 1905 og 1929. Informasjon ble også innhentet i forbindelse med diskusjonen om indeksregulering i 1974, som er gjort rede for i eget delkapittel. Men det finnes også andre eksempler, som i forberedelsene til budsjettet for 1976. Her var det innhentet informasjon om sivillister, andre overføringer og skatte- og avgiftsforhold for kongehusene i Danmark, Sverige og Nederland. I tillegg hadde man innhentet tallene for presidentembetet i Finland.[100] Tilsvarende opplysninger ble innhentet i 1982, denne gangen med direkte kontakt mellom hoffsjefen og den norske ambassaden i de respektive land, og deretter videreformidlet til departementet.[101] Det er ikke kjent *hvordan* informasjonen ble brukt i budsjettarbeidet eller hva motivet for innsamlingen av informasjonen var.

Endringer i kongefamilien

Spørsmålene om apanasjens nivå og sivillistens budsjettsituasjon har, som vi også kort har vært inne på, varierte selvsagt sett i forhold til naturlige endringer innenfor kongefamilien. De siste årene av Kong Haakons liv ble det spart en del midler, mens utgiftene igjen skjøt i været ved Kong Olavs overtagelse av tronen. Tilsvarende gikk sivillisten med overskudd på grunn av Kong Olavs sykdomsperiode i 1970.[102]

Apanasjene steg som nevnt da daværende Kronprins Olav og Kronprins Harald inngikk giftermål i henholdsvis 1929 og i 1968, mens Prinsesse Astrids ekteskap i 1961 førte til at bevilgningen av apanasje frafalt.[103] Familieforøkelse er også blitt brukt som argument. For eksempel tilrådet Administrasjonsavdelingen at kronprinsens apanasje ble forhøyet for terminen 1972 fordi Kronprinsesse Sonja høsten 1971 ventet barn.[104] Utgiftene til bryllupet i 1968 førte til et underskudd på sivillisten på kr 527.000.[105] Utgiftene her kunne departementet selvsagt ikke ha forutsett under budsjettarbeidet året før. Men bryllupet førte ikke til ekstrabevilgning i løpet av terminen 1968.

---

[99] St.prp.nr.1 (1987-1988).
[100] FIN/AK 000.1/1. Notat signert Per E. Eggen 27. mai 1975. Notatet var tilknyttet forberedelsene til St.prp.nr.1 (1975-1976), men opplysningene om tallene fra andre kongehus ble ikke vedlagt proposisjonen.
[101] FIN/AK 000.1/1. Flere brev med vedlegg fra hoffsjef Odd Grønvold til byråsjef Per E. Eggen juni 1982. Den innsamlede informasjonen gjaldt denne gangen Sverige, Danmark, Storbritannia, Belgia og Nederland.
[102] FIN/AK 000.1/1. Vedlegg brev fra hoffsjef Odd Grønvold til finansminister Jon Ola Norbom 18. mai 1973.
[103] Dette er berørt i eget delkapittel, se 3.9.
[104] FIN/AK 000.1/1. Notat datert 11. mai 1971, initial «JAG».
[105] FIN/AK 000.1/1. Vedlegg brev fra hoffsjef Odd Grønvold til finansminister Jon Ola Norbom 18. mai 1973.

3.7. Kronprinsens sivilliste. Endringer 1945 – ca. 1980

Kronprins Olav, som under krigen hadde mottatt en apanasje på £20.000, tilsvarende kr 400.000, ble for terminen 1945-1946 bevilget kr 300.000. I St.prp.nr.1 (1945-1946) ble økningen begrunnet med at «det vil [...] bli betydelig nedgang hvis han skulle gå tilbake til sin førkrigsapanasje kr. 150.000 årlig.» Det ble ikke tatt hensyn til den faktiske nedgangen fra krigsårene, i motsetning til Kong Haakon, som faktisk fikk økt apanasje også i forhold til krigsapanasjen.[106] Foruten apanasjen fortsatte kronprinsen å motta den årlige avkastningen av Paléfondet, som for terminen 1945-1946 utgjorde ca. 20.000 kr. I tillegg betalte staten for utbedringen av skadene som ble påført Skaugum gård under krigen, en sum på nærmere 650.000 kr. Det siste må sies å være et spesielt tilfelle, men siden gården var privateiendom, og apanasjen i utgangspunktet skulle dekke vedlikeholdet av Skaugum, kan det ses på som en tilleggsbevilgning.[107] Kongefamilien ville ikke vært i stand til å utbedre skadene for egne midler. Det må også huskes på at mens Kong Haakon i 1945 fikk overført betydelige utgifter fra sivillisten til kapittel 11, ble det aldri gjennomført en tilsvarende ordning for kronprinsen.

Den knappe bevilgningen førte til at hoffet snart anmodet departementet om økt apanasje. Men da hoffet tok opp saken i april 1949, var apanasjene for 1949-1950 allerede vedtatt av Stortinget. En tilleggsproposisjon ville ikke bli så lett å møte forståelse for all den tid man ikke kunne se det som en uforutsett utgift. Kong Haakon hadde ønsket å overføre kr 200.000 til kronprinsens sivilliste, men dette fant hoffsjefen vanskelig fordi utgiftene allerede var bundet. Det ble derfor foreslått og gjennomført at kronprinsen fra terminen 1950-1951 skulle få apansjen forhøyet med kr 200.000 (til kr 500.000). Da kronprinsen allerede fikk utbetalt kr 200.000 fra kongens siviliste pr. år, ble det vedtatt å forskuttere beløpet fra den såkalte sølvbryllupsgaven.[108] Til gjengjeld skulle man føre opp kr 250.000 til kapittel 11 vedkommende reparasjon og istandsettelse av fjøs mv. på Kongsgården «med den

---

[106] 150.000 kr i 1938 tilsvarte 230.000 kr i 1945, omregnet ift. konsumprisindeksen (gjennomsnitt for hvert årstall).

[107] Jf. St.pr.nr.2 (1945-1946), tillegg nr. 23, var det etter krigen anvendt kr 245.000 av statsmidler til reparasjoner og nytt inventar. For terminen 1946-1947 ble det bevilget ytterligere 350.000 kr over kapittel 810 i statsbudsjettet. Man lot være å røre Paléfondet for dette formålet for å unngå at dets kapital ikke skulle gå ned.
I St.prp.nr.42 (1948) fortelles det at regnskapet over arbeidene på Skaugum var kommet opp i kr 401.600. Men bevilget derfor kr 51.600 for å dekke det resterende beløpet. Reparasjonene skal da totalt ha kostet staten 646.600. Dette kommer i tillegg til det kongefamilien selv brukte av private midler til formålet.

[108] Referanser til sølvbryllupsgaven går igjen i dokumentene jeg har sett på i FIN/AK. Blant annet ble avkastningen brukt til å dekke underskuddet på kongens sivilliste for årene 1958-1961, jf. hoffsjef Ingvald Smith-Kiellands brev til finansminister Petter J. Bjerve datert 28. februar 1962 (FIN/AK 000.1/1). Gaven dreier seg om innsamlede midler i forbindelse med Kong Haakon VIIs og Dronning Mauds sølvbryllup i 1921. Avkastningen av gaven er blant annet blitt brukt som tilskudd til sivillisten ifølge opplysninger fra hoffet. Pr.

begrunnelse at det opprinnelige overslag ikke hadde holdt stikk og at det ikke var rimelig at sivillisten ble belastet med en større forholdsmessig andel enn opprinnelig forutsatt.»[109]

Kongen hadde i utgangspunktet ønsket at han skulle få økt apanasje, for så å overføre beløpet til kronprinsens sivilliste. Men departementet avviste forslaget, da det ville bli lettere å få forståelse for en økning av kronprinsens apanasje, siden han hadde familie og samtidig påtok seg flere og flere representasjonsplikter, mens kongen levde alene.

Det kommer ikke klart frem om kongen også hadde overført penger til kronprinsens sivilliste før og under krigen. Men løsningen i 1949 var en måte å unngå for stor oppmerksomhet rundt kongefamiliens økonomi. Man lot også kongen slippe den opprinnelige vedtatte andelen av utgiftene til utbedringene og moderniseringen av Kongsgården etter krigen, noe som først og fremst var pga. kronprinsens økonomi.

Kronprins Olavs apanasje ble holdt på samme nivå, kr 500.000, inntil han etterfulgte Haakon VII som Norges konge i september 1957. Beløpet ga ikke uttrykk for hans reelle utgifter, siden han ifølge oversikter i departementet mottok tilskudd fra kongen på minst kr 200.000. Underskuddene på kongens sivilliste var betydelige de fleste av disse årene.[110]

Det nye kronprinsparet på Skaugum

Kronprins Harald mottok som ugift en apanasje på kr 50.000, som ble forhøyet til kr 70.000 fra og med terminen 1963, til kr 100.000 fra 1964 og til kr. 150.000 fra 1968. Da Kronprins Harald i mars 1968 inngikk forlovelse med Sonja Haraldsen, måtte apanasjen økes ytterligere. I tillegg til stiftelse av familie, skulle apanasjen også dekke vedlikeholdet av Skaugum gård, med hovedhus, driftsbygninger og gartneri, som kronprinsen fikk formelt overført fra 1. januar 1969.

Departementet foretok en gjennomgang av apanasjene for daværende Kronprins Olav og Kronprins Harald. Begrunnelsen for at man foreslo bevilgning på kr 300.000 for det nye kronprinsparet gjeldende fra og med terminen 1969 var: «Under henvisning til at daværende Kronprins Olavs apanasje ble forhøyet med 100% da han giftet seg, foreslås Kronprins Haralds apanasje forhøyet med kr. 150.000 til kr. 300.000 i forbindelse med hans giftermål.»[111] Da bryllupet var satt til 29. august 1968, ble det henvist til 1958, da Kronprins

---

november 2000 er kontoen for gaven bokført med ca. 3,9 mill. kroner. Midlene har stått urørt siden 1991, jf. informasjon fra hoffsjef Lars Petter Forberg gitt 20. november 2000.

[109] FIN/AK 000.1/1. Notat av ekspedisjonssjef Lars Dahl Walløe datert 27. april 1949. Beløpet kr 250.000 ble, etter Slottets ønske, først ført opp for terminen 1951-1952. Tilsvarende sum ble også satt opp for terminen 1952-1953.

[110] Jf. hoffsjef Odd Grønvolds brev til ekspedisjonssjef Einar Grøstad 11. november 1971.

[111] FIN/AK 000.1/1. Notater datert 11. juni og 13. juni 1968, sistnevnte godkjennelse ved Aage Julsrud.

Harald i terminen 1958-1959 fikk etterbevilget apanasje for perioden 21. februar og ut terminen 1957-1958. Tilsvarende skulle det nye kronprinsparet få etterbevilget penger for de siste fire månedene av 1969 med kr 50.000.

Jeg har ikke funnet hoffets reaksjoner på bevilgningen. Jeg kan heller ikke se av dokumentene jeg har gjennomgått at ble det foretatt utregninger sett i forhold til konsumpris- og lønnsindekser for å fastsette beløpet. Regner man om kr 100.000 bevilget i 1929, tilsvarte dette 367.441 kr i 1968, med utgangspunkt kun i konsumprisindeksen.[112] Det forteller ikke mye. Man må heller huske på at Kronprins Olav, dog med tenåringsbarn, på 1950-tallet heller ikke kunne leve på kr 500.000 og måtte få overført penger fra kongens sivilliste. Resultatet er at uansett hvilke tall man sammenligner med, så er det åpenbart at apanasjen i 1968 for påfølgende termin ble satt alt for lavt.[113] Sterk økning i pris- og lønnsnivået i årene som fulgte førte til store underskudd på kronprinsens sivilliste, til tross for overføringer fra kongen. Faktisk fikk hoffet ikke endelig kontroll med budsjettene før et godt stykke inn på 1990-tallet, som følge av at man ikke greide å rette opp skjevhetene fra utgangsåret 1969.[114]

Det gikk raskt opp for departementet at bevilgningen for 1969 var vurdert for lavt. Apanasjen for terminen 1970 ble mer enn doblet til kr 750.000, og ble forhøyet hvert år fremover. Samtidig gjorde kronprinsparet sitt for å holde utgiftene nede. I 1971 la man ned gartneriet og satset heller på å leie tjenester, noe som sparte sivilisten for ca. kr 140.000.[115] Størsteparten av utgiftene til driften var lønninger. Det var heller ikke mulig å få noe overskudd av gården grunnet store sosiale utgifter. Gården var hittil heller ikke drevet forretningsmessig, bl.a. fordi Kong Olav da han var eier hadde ønsket å opprettholde en allsidig gårdsdrift blant annet av hensyn til de mange besøkende på gården.[116]

Budsjettet for kronprinsens sivilliste kunne styrkes på flere måter. Det ene var selvsagt direkte økninger av apanasjen, som fant sted årlig, og flere ganger med store hopp, utover

---

[112] Her har jeg tatt utgangspunkt i gjennomsnittsverdien for hvert årstall. I 1969, da den økte bevilgningen startet, var pengeverdien ift. 1929 kr 376.744. Interessant nok, Kronprins Olavs apanasje i 1950 på 500.000, ville i 1968 tilsvare kr 1.094.594. Kilde: Statistisk Sentralbyrås hjemmeside.

[113] FIN/AK 000.1/1. Brev fra Sjefen for H.K.H. Kronprinsens Adjutantstab, Stein Evju, til finansminister Per Kleppe, datert 30. mai 1974: «Ved fastsettelsen av apanasjen for 1969 ble det imidlertid ikke tatt de nødvendige hensyn til de utgifter som driften av Skaugum måtte føre med seg. [...] Det lave utgangspunkt som apanasjen i 1969 ga, og de reguleringer som senere er foretatt på dette grunnlag, er hovedårsaken til dagens meget vanskelige økonomiske stilling.» Departementet har selv kommet til samme konklusjon i en rekke notater, deriblant Einar Grøstads notat datert 19. mai 1972 (FIN/AK 000.1/1), stilet til statsråden.

[114] Jf. informasjon fra hoffet. Se også *Dagbladet* 19. august 2000 nr. 216.

[115] Etter nedleggingen av gartneriet anslo man utgiftene til drift og vedlikehold av Skaugum på kr 80.000, mot kr 219.000 i 1970. De totale vedlikeholdsutgiftene for 1969-1973 kom på kr 598.560, mens inntektene fra Paléfondet, som var ment å skulle dekke vedlikeholdet, var kr 262.446. Ved overdragelsen av Skaugum betalte Kong Olav kr 523.809 for ombyggings- og vedlikeholdsarbeider. FIN/AK 000.1/1. Brev fra hoffsjef Odd Grønvold til finansminister Per Kleppe 21. mai 1974.

1970-tallet. Overføring fra kongens sivilliste var en annen måte å øke kronprinsens realbevilgning uten at det vakte for mye oppmerksomhet og ga grunnlag for kritikk fra opinionen.[117] Det ble nødvendig å fordele forhøyelsen på kongen og kronprinsen, slik at kongen kunne fortsette å yte tilskudd til kronprinsens sivilliste. Ett eksempel er statsbudsjettet for 1973 da kongens apanasje ble satt til kr 2.600.000, en oppgang på kr 100.000, mens apanasjen til kronprinsen kom opp i kr 1.200.000, en oppgang på kr 200.000. Samtidig overførte man lønnsutgifter for 9 lakeier, til sammen kr 300.000, til kapittel 11. De 300.000 kronene ble således overført fra kongens til kronprinsens sivilliste. Således kunne man få økt apanasjene betraktelig uten at det syntes utad samtidig med økt overføring fra kongens sivilliste.

Selv om det ble foretatt en rekke økninger av apanasjene og lettelser i sivillistens utgifter, fortsatte kronprinsens sivilliste å gå med underskudd. Det ble årlig hektisk møtevirksomhet og drøftinger innad i departementet for å finne løsninger. Et forslag, på hoffets initiativ, var indeksregulert apanasje, som jeg kommer inn på i et eget delkapittel. Forslaget var ikke alene begrunnet med kronprinsparets vanskelige økonomi, men må ses på som et sentralt motiv for slottets ønsker, da man hevdet det ville gi bedre kontroll over utgiftene til de stadig økende lønningene.[118] Kronprinsens økonomi var dessuten mer prekær enn kongens.

Det ble også diskutert flere alternative løsninger. På et møte 29. april 1974 tok hoffsjefen og overadjutant Stein Evju opp spørsmålet om man i løpet av inneværende budsjettår kunne gjøre noe for å bedre kronprinsens økonomiske stilling med finansråd Eivind Erichsen, idet kronprinsens lønnsutgifter etter de store lønnsøkningene ville ta nærmest hele hans apanasje. Det ble drøftet om også stillinger på kronprinsens sivilliste kunne overføres til kapittel 11. Kronprinsens forvaltning foreslo at lønnsutgifter for 8 stillinger på Skaugum ble overført til statsbudsjettet (kapittel 11).[119] Departementet så flere innvendinger ved ytterligere overføringer. For det første hadde kongen tidligere vært i mot en slik ordning av prinsipielle grunner fordi Skaugum var kongefamiliens private eiendom. Dessuten kunne behovet for å bruke Skaugum som bolig for kronprinsparet bortfalle ved tronskifte. Da ville det bli

---

[116] FIN/AK 000.1/1. Referat fra møte med finansminister Ragnar Christiansen, hoffsjef Odd Grønvold, ekspedisjonssjef Einar Grøstad og underdirektør Aage Julsrud, datert 20. april 1972.

[117] FIN/AK 000.1/1. Begrunnelse brukt i notat av ekspedisjonssjef Einar Grøstad datert 2. mai 1972. Overføringer fra kongens til kronprinsens sivilliste fortsatte frem til ca. 1983-1984 ifølge informasjon fra hoffet.

[118] Se delkapittel 3.8. I FIN/AK 000.1/1. Notat datert 19. mai 1972 basert på hoffsjef Odd Grønvolds brev til finansminister Ragnar Christiansen datert 9. mars 1972, foranledningen til møtet 20. april samme vår.

[119] FIN/AK 000.1/1. Hoffets forslag om overføring av stillinger fra kronprinsens sivilliste, datert 26. april 1974, gjaldt hovmester, 3 lakeier, 2 sjåfører og 1 sjefskokk.

vanskelig å avvikle en bevilgning til Skaugum på statsbudsjettet.[120] Da også en slik overføring ville kreve egen proposisjon i Stortinget, og departementet på høyere nivå ikke var videre stemt for tanken, ble finansråden etter samtaler med finansminister Per Kleppe og statsminister Trygve Bratteli enige om å i stedet legge frem en proposisjon om etterbevilgning.[121] Finansministeren tok tverrpolitisk kontakt med medlemmer av Administrasjonskomiteen for å lufte situasjonen. Slottet hadde ikke noe å innvende mot løsningen.[122]

St.prp.nr.21 (1974-1975) om tilleggsbevilgning for 1974 under kapittel 1 og 2 med henholdsvis kr 300.000 og kr 700.000 ble innstilt av Administrasjonskomiteens flertall, som viste til konferansen med finansministeren der bakgrunnen for etterløyvingen ble klarlagt. Komiteens flertall anmodet videre departementet om en mer grundig gjennomgåelse av de økonomiske forholdene mellom kongehuset og staten med tanke på budsjettet for 1976. Mindretallet bestående av SVs representant Einar Nyheim mente at kongehusets ansatte burde være statsansatte slik at disse forhold ble underlagt en vanlig budsjettmessig vurdering, og at staten i prinsippet burde overta driften og eiendomsforholdet ved Skaugum. Han syntes man også burde ta til vurdering hvorvidt eiendommene som kongehuset helt eller delvis disponerte, som f.eks. Kongsgården, burde brukes på annen måte. SV foreslo at regjeringen la frem en Stortingsmelding hvor også eventuelle juridiske spørsmål ble vurdert.[123] Departementet fant at det ikke forelå noen tilstrekkelig grunn til å fremme en stortingsmelding slik SV ba om og tok forslaget kun til etterretning, mens flertallets henstilling ble fulgt opp i St.prp.nr.1 (1975-1976).

I den ovennevnte proposisjonen ble det redegjort for endringene i apanasjen, utgiftene over forsvarsbudsjettet til Kongeskipet og adjutantstaben, sikringsvakt over kapittel 40,

---

[120] FIN/AK 000.1/1. Notat av ekspedisjonssjef Aage Julsrud 28. oktober 1974. I samme notat skriver Julsrud at «*Det var dog ikke behov for store forhøyelser av Kronprinsens apanasje i fremtiden, fordi de foreslåtte forslagene hadde sammenheng med at bevilgningen ved Kronprinsens giftermål og overtagelse av eiendommen i Asker var satt for lavt*» (DTHs uthevelse). Denne vurderingen av at det fremover ikke var behov for flere forhøyelser ble ganske raskt slått til skamme.

[121] FIN/AK 000.1/1. I notat av finansråd Eivind Erichsen 2. mai 1974 foreslås det at utgiftene for overføringer fra kronprinsens sivilliste, som det altså ikke ble noe av, i stedet ble innarbeidet i kronprinsens apanasjer for 1975 og i langtidsbudsjettet for 1976-1978.

[122] FIN/AK 000.1/1. Notat av finansråd Eivind Erichsen 2. mai 1974. Interessant nok diskuterte departementet internt hvordan St.prp.nr.21 (1974-1975) om etterbevilgning for terminen 1974 skulle presenteres overfor Stortinget. Det ble vist til at man i tidligere proposisjoner ikke hadde gitt noen begrunnelse for de foreslåtte forhøyelsene. Den reelle årsaken til etterbevilgningen, jf. Aage Julsruds notat av 28. august 1974 (FIN/AK 000.1/1), var at kronprinsens utgifter langt oversteg hans apanasje, noe som hadde vært tilfelle siden han i 1969 overtok Skaugum. Hvis økonomien ikke ble bedret ville det være fare for at familien måtte flytte fra gården. «Disse forhold er det vanskelig å omtale i proposisjonen, da det lett kan føre til offentlig debatt om Kronprinsens økonomi og kritikk av at hans apanasje tidligere har vært satt for lavt.» Følgelig ble det ikke gitt opplysninger i proposisjonen om bakgrunnen for forslaget, utover orienteringen komiteen hadde fått tidligere samme år.

[123] Innst.S.nr.50 (1974-1975), jf. St.forh.1974-1975, 7A, s. 843f.

Paléfondet og skatte- og avgiftsfritaket som kongefamilien nøt godt av. Størst oppsikt vakte informasjonen om kronprinsfamiliens økonomi, som ble lagt til grunn for forslaget om forhøyet apanasje. Fordi apanasjen siden giftermålet i 1968 ikke hadde vært tilstrekkelig til å dekke driftsutgiftene på Skaugum, hadde kongen og kronprinsen måttet dekke gjelden hovedsakelig med private midler. Kronprinsens bankgjeld var forventet å komme opp i kr 1.250.000 ved utgangen av 1975. «Oversikten over forventede utgifter for 1976 for at Kronprinsfamilien skal kunne bruke Skaugum som sitt hjem og som representasjonsbolig, viser en sluttsum på ca. kr 2.800.000, hvorav lønninger kr. 1.239.000 og vedlikehold av Skaugum kr 390.000. En tillater seg å foreslå at H.K.H. Kronprinsens apanasje for 1976 forhøyes til kr 2.800.000.»[124] Samtidig ble det foreslått ekstraordinært å dekke kronprinsens gjeld. Sosialistisk Venstreparti gikk i mot forslaget og hevdet det ikke var en oppgave for staten «uten videre å dekke den bankgjeld som Kongefamilien måtte skaffe seg.»[125] SV ved talsmann Einar Nyheim mente et gårdsbruk på Skaugums størrelse burde kunne gi et rimelig overskudd trass i de høye driftskostnadene. «Slottet, Oscarshall og Bygdøy Kongsgård er statlige eiendommer der utgiftene til drift og vedlikehold betales over statsbudsjettet. Regjeringen bør vurdere mulighetene til en statlig leieavtale eller statlig kjøp av Skaugum slik at drift og vedlikehold av bygninger og eiendommen ellers kan underlegges vanlig budsjettmessig vurdering. Gjennom en leieavtale eller et kjøp vil Kronprinsfamiliens likviditet kunne bedres, slik at den settes i stand til å dekke sine gjeldsforpliktelser.»[126]

SVs forslag gikk ut på at «Stortinget henstiller til Regjeringen ved framtidige budsjetthandlinger av bevilgningene til Kongehuset om å skille ut de samlede utgifter til lønninger, drift og vedlikehold som egne budsjettposter.»[127]

Forslaget om å dekke kronprinsens gjeld ble bifalt med 120 mot 14 stemmer, mens SVs ønske om en ny måte å budsjettere kongehusets utgifter falt med 14 mot 123 stemmer.[128] Forslaget ble gjentatt ved behandlingen av St.prp.nr.1 (1976-1977), men falt igjen, denne gangen med 116 mot 12 stemmer.

---

[124] St.prp.nr.1 (1975-1976). Se ellers vedlegg 2. Underskuddet på kronprinsens sivilliste i perioden 1968 - 1973 kom på kr 5.694.667, jf. vedlegg (revisjonsrapport) til brev fra hoffsjef Odd Grønvold til finansråd Eivind Erichsen 21. mai 1974 (FIN/AK 000.1/1).
[125] Budsjett-innst.S.nr.2 (1975-1976), romertall III, bokstav A vedr. kap. 1, 2 og 11. Det Kongelige Hus.
[126] Budsjett-innst.S.nr.2 (1975-1976), romertall III, bokstav A vedr. kap. 1, 2 og 11. Det Kongelige Hus. SVs talsmann, Einar Nyheim, medlem av Administrasjonskomiteen.
[127] Budsjett-innst.S.nr.2 (1975-1976), romertall III, bokstav A vedr. kap. 1, 2 og 11. Det Kongelige Hus.
[128] St.forh.1975, 7A, s. 695.

Avgifter

I arbeidet med sivillistene på 1970-tallet ble også andre løsninger til lettelse av Kronprins Haralds økonomi tatt opp av kronprinsens overadjutant og/eller hoffsjefen. Under forberedelsene til statsbudsjettet for 1973 påpekte kronprinsens adjutant i et møte med departementet at både kongen og kronprinsen betalte betydelige beløp i merverdiavgift og arbeidsgiveravgift til folketrygden og reiste spørsmålet om dette var riktig. Det ble vist til at bensinavgiften ble refundert og at det ikke ble betalt avgifter ved kjøp av tobakksvarer og varer fra Vinmonopolet.[129] Spørsmålet om fritak for arbeidsgiveravgift og merverdiavgift ble tatt opp på politisk hold og avvist.

Det kom ellers frem i referatet til møtet at Forsvarsdepartementet hadde påtatt seg byggingen og utgiftene til nytt vakthus for gardevakten på Skaugum da det manglet midler til å holde bygningsmassen ved like.

Bevilgninger til Skaugum

Driftsutgiftene til Skaugum gård har som vist vært den største belastningen for kronprinsens sivilliste. Utgangspunktet har hele tiden vært at det anses som en oppgave for staten å holde bolig for kronprinsparet.[130] Videre er det statens oppgave å dekke utgiftene til vedlikehold av boligen. Da Skaugum er en privat eiendom, har Finansdepartementet vært betenkt over å ta eiendommen inn på statsbudsjettet.[131] Frem til 1980-tallet ga avkastningen av Paléfondet et ekstra bidrag til vedlikeholdet, noe som også berøres i delkapitlet om Paleet. Avkastningen dekket bare en liten del av utgiftene totalt, og av apanasjen kunne bare en liten del avsettes. På 1980-tallet var det behov for renovering av eiendommen, noe apanasjen ikke kunne dekke. Da Paléfondets kapital raskt ble brukt opp, siste rest gikk i 1985, falt også prinsippet om å ikke bevilge penger til gården. I terminene 1985 - 1995 ble det bevilget til sammen kr 11.510.000 til ekstraordinært vedlikehold av gården. Forsvarets bygningstjeneste hadde stipulert med ekstraordinære utgifter til og med 1986, men det ble behov for langt flere arbeider og utgifter for å få eiendommen i akseptabel stand.

Det ble lansert alternative løsninger til direkte bevilgninger over statsbudsjettet. Den ene var å forhøye kronprinsens apanasje for en kortere periode, men man anså det problematisk å senere måtte redusere apanasjen igjen. Arbeidsnotatet datert 24. april 1984 går

---

[129] FIN/AK 000.1/1. Referat datert 24. januar 1972 fra møte 20. januar 1972 mellom kronprinsens overadjutant, kommandør Stein Evju, adjutant kaptein Terje Barr, ekspedisjonssjef Einar Grøstad og Aage Julsrud (referent).
[130] Jf. St.prp.nr.7 (1929).
[131] Underkapitlet bygger på notat av Aage Julsrud datert 30. april 1984 (FIN/AK 000.1/15) samt St.prp.nr.1 for perioden 1984-1994.

ikke inn på hvorfor dette skulle være problematisk, men det er mulig at Aschehougs og Castbergs statsrettslære om at man ikke kunne senke apanasjen, som vi har vært inne på tidligere, spilte inn. En annen innvending var at hvis kronprinsparets apanasje også skulle dekke ekstraordinært vedlikehold av Skaugum, ville den overstige kongens apanasje, noe som kunne fremtre som uheldig.

Ett annet alternativ var å opprettholde Paléfondet ved bevilgninger over statsbudsjettet slik at vedlikeholdet av Skaugum kunne dekkes av fondet. En slik ordning ble dog sett på som kunstig.

Det tredje, og sannsynligvis dyreste alternativet, ville være om staten kjøpte eller leide Skaugum. Departementet tvilte på om kronprinsparet ville se seg tjent med en slik ordning og ville være villige til å gå med på den. Da Skaugum var og er en verdifull eiendom, og dersom kjøpeprisen eller leien skulle stå i forhold til verdien, ville ordningen bli svært kostbar for staten. Fordelen med den nåværende ordningen var at staten slapp utgifter til eiendommen i perioder det ikke var behov for egen bolig for kronprinsen. Resultatet av departementets drøftinger ble altså en ny post 2, ekstraordinært, under kapittel 2.

Foruten bevilgning til ekstraordinært vedlikehold av Skaugum, ble det høsten 1980 vedtatt å dekke utgifter på kr 90.000 til ny telefonsentral på gården over kapittel 11. Begrunnelsen var at «[...] Kongens og Kronprinsens telefonutgifter belastes dette kapittel og finner av den grunn at anskaffelsen av nytt sentralbord bør kunne dekkes av samme kapittel.» Bevilgningen var et engangstilfelle og ble vedtatt uten kommentarer hverken i Administrasjonskomiteen eller i plenum.[132]

3.8. Indeksregulert apanasje?

Slottets ønske om indeksregulert apanasje, med ordningen i Danmark som forbilde, kom opp igjen flere ganger etter krigen, første gangen, så langt jeg kan se, i 1957.[133] Forslaget kom også opp igjen ved henvendelser til finansministeren 11. januar 1971, 18. september 1971 og 9. mars 1972 samt i møte med finansminister Ragnar Christiansen 5. april 1972.[134]

---

[132] Budsjett-innst.S.nr.2 (1980-1981), St.forh.1980-1981, 7A, s. 983. Forslaget til denne bevilgningen kom som tillegg etter at St.prp.nr.1 (1980-1981) var lagt frem, jf. brev fra Finansdepartementet til Administrasjonskomiteen, datert 28. oktober 1980. Det vites ikke når ordningen med å dekke telefonutgiftene på Skaugum over kapittel 11 startet, eller om dette har vært fast praksis helt siden daværende Kronprins Olav fikk overta eiendommen i 1929.

[133] FIN/AK 000.1/1. Hoffsjef Ingvald Smith-Kielland antyder den danske ordningen med apanasjelov som en mulig løsning også for Norge sin del i forbindelse med budsjettforslaget for 1958-1959, i brev datert 30. november 1957. Jeg kan ikke se av arkivmaterialet at departementet overhodet vurderte spørsmålet den gangen.

[134] FIN/AK 000.1/1. Ett eksempel er hoffsjef Odd Grønvolds brev til ekspedisjonssjef Einar Grøstad 18. september 1971: «H.M. Kongen har lenge vært interessert i en indeksregulering av apanasjen. Da dette spørsmål

Under forberedelsene til statsbudsjettet for 1973 skriver hoffsjef Grønvold som begrunnelse: «Jeg har tidligere pekt på at hvis sivillistene skal klare lønnstillegg med etterbetalinger samt prisstigninger, må apanasjene være rundelige når de budsjetteres - eller - og det ville vært bedre på lengre sikt - at apanasjene blir indeksregulert med tilbakevirkende kraft i takt med andre lønninger.»[135]

Hoffsjefen tok opp igjen tråden året etter og fikk da spørsmålet endelig tatt til grundig vurdering. I sitt brev til finansminister Jon Ola Norbom 18. mai 1973 angir hoffsjef Odd Grønvold to hovedargumenter for Slottets ønske om indeksregulering. For det første vistes det til at det i realiteten var finansministeren som avgjorde kongefamiliens apanasjer, noe som i praksis betydde at apanasjen ville forbli uforandret fra det ene året til det andre hvis ikke hofforvaltningen anmodet om forhøyelse. Slottets ønske om forhøyelse resulterte ikke nødvendigvis alltid i en nødvendig forhøyelse, selv med økende priser og lønnsutgifter. Dessuten fant hoffet det beklemmende å måtte fremme pengeønsker hvert år.

Den viktigste innvendingen var budsjettordningen: «Budsjettforslaget foreligger i mars for å tre i kraft fra januar det påfølgende år. Etter busjettbehandlingen [sic!] skal apanasjene tåle lønns- og indeksregulering i mai samme år og sannsynligvis det samme i mai neste år samt prisforhøyelser fra mars og halvannet år fremover.»[136] Dette betydde at kongefamiliens apanasjer alltid var på etterskudd, et forhold hofforvaltningen ville rette på ved indeksregulering. Hoffsjefen viste også til at man i Sverige hadde samme ordning som i Norge, men apanasjene ble i nabolandet bevilget i overensstemmelse med de gjeldende pris- og lønnsforhøyelser.[137] Danmark ble brukt som forbilde, der man hadde praktisert reguleringsordning ved lov fra 1947,[138] og det ble av hoffet fremskaffet skriftlig informasjon

---

i sin tid kom opp, skal Finansministeren ha svart at "Hans Majestet har apanasje, ikke gasje". Jeg er redd for at Kongen heller vil ha gasje som reguleres som andre lønninger, enn den nåværende ordning med stadig ebbe i kassen. Jeg tenker da på en indeksregulert apanasje <u>med tilbakevirkende kraft</u>, på samme måte som tilfellet er med vanlige lønninger. Kongen og Kronprinsen må jo ta de økende priser og lønninger som andre arbeidsgivere, og da uten selv å ha fått midler til dekning av disse.» [Understrekningene er hoffsjefens.]

[135] FIN/AK 000.1/1. Hoffsjef Odd Grønvolds brev til Finansdepartementet 9. mars 1972, referert i notat signert Per E. Eggen og datert 19. mars samme år.

[136] FIN/AK 000.1/1. Brev fra hoffsjef Odd Grønvold til finansminister Jon Ola Norbom 18. mai 1973.

[137] Det ble også vist til Nederland, hvor ordningen lignet Sveriges.

[138] «Lov nr. 428 af 4. juni 1947 om Kong Frederik den Niendes Civilliste», med endringer 5. desember 1958, 20. oktober 1961, 16. mars 1963 og 31. mars 1963, avløste de årlige apanasjevedtakene i det danske Folketinget. I korthet fastsatte loven, etter sistnevnte endringslov, et grunnbeløp «som pristalsreguleres således, at dette beløb forhøjes eller nedsættes med 3% for hver 3 points udsving i reguleringspristallet ud over 100.» Reguleringen fant sted 2 ganger årlig. Loven ble ved Kong Frederik IX' bortgang opphevet og erstattet med «lov nr. 136 af 26. april 1972 om dronning Margrethe den Andens civilliste». Denne, med senere endringer, bygger på de samme prinsippene. Loven forteller at sivillisten skal dekke det innvendige vedlikeholdet av paleene og slottene opplistet i loven, mens det utvendige vedlikeholdet dekkes av staten. Da apanasjeloven ikke gir tilstrekkelig dekning for dronningens utgifter, føres det løpende forhandlinger med de forskjellige ministerier om statlige tilskudd. Dette gjelder blant annet driftstilskudd til varme, elektrisitet, rengjøring mv., støtte til representasjonsreiser og annet. Dronningen er fritatt for inntekts- og formuesskatt samt merverdiavgift.

fra det danske hoffet som bilag til hoffsjefens fremlegg om indeksregulering. Som vi har sett ble det i Norge også vist til lønns- og prisveksten i budsjettarbeidet, men det var ingen bestemt forholdsnøkkel og automatikk i forbindelse med departementets forslag, og det ble kun tatt hensyn til tidligere eller samtidig vekst, ikke fremtidig.

Finansminister Jon Ola Norbom fulgte opp hoffsjefens anmodning med å be Administrasjonsavdelingen om å utrede spørsmålet. Den endelige utredningen ble utarbeidet av ekspedisjonssjef Aage Julsrud i et notat datert 21. januar 1973, som påfølgende fremstilling av departementets syn bygger på.[139]

Hoffsjefen hadde ikke kommet med noen konkret forslag om hvordan en indeksregulering kunne gjennomføres, men departementet hadde forstått ham slik at han tenkte seg apanasjene regulert automatisk etter en gjennomsnittslønn eller lønnsindeks for statsansatte. Men i utredningen understreket man at apanasjene gikk til både lønnsutgifter og ymse andre driftsutgifter. I 1972 sto utgifter til lønninger og pensjoner for 63% av sivillisten. Departementet fikk i forbindelse med utredningen regnet ut stigningen i priser og lønninger siden krigen. Konklusjonen var at lønningene hadde steget langt sterkere enn prisene. Et beløp på 1 million kroner, som tilsvarte kongens apanasje i 1948, ville i 1971 tilsvare 2,7 mill. kroner regulert etter konsumprisindeksen, 4,78 mill. kroner regulert etter gjennomsnittlig årslønn for industriarbeidere og 4,27 mill. kroner regulert etter gjennomsnittlig regulativlønn for statstjenestemenn. Hvis utviklingen fortsatte slik, ville en indeksregulering av apanasjene i sin helhet etter en lønnsindeks for statsansatte kunne føre til en betydelig overkompensasjon både for kongen og kronprinsen med den utgiftsfordelingen som var oppgitt. En motsatt utvikling, om enn usannsynlig, kunne føre til nedgang i apanasjen, noe som ville stride med prinsippene nedfelt i Grunnloven.[140] Departementet anså det som formålstjenlig at man unngikk at realverdien av apanasjene ble endret som følge av endringer i priser og lønninger. Det syntes da nødvendig med en kombinert lønnsindeks- og prisindeksregulering.

Innledningsvis hadde departementet diskutert om den delen av sivillisten som gikk til driftsutgifter skulle prisomregnes ved den årlige budsjettbehandlingen etter samme retningslinjer som statsbudsjettet for øvrig. Apanasjene ville imidlertid da bli forhøyet på

Fremstillingen her bygger på brev fra hoffmarskalk Grev Karl Christian Trampe til hoffsjef Odd Grønvold 27. juli 1969, samt brev av ambassadør Ole Ålgård til hoffsjef Odd Grønvold 17. juni 1982, med innhentede opplysninger fra hoffmarskalk Hans Sølvhøj, datert 16. juni 1982.

[139] FIN/AK 000.1/1. Notatet bygger bl.a. på konsulent Per E. Eggens utredning av spørsmålet (datert 12. oktober 1973) samt innhentede opplysninger fra Statistisk Sentralbyrå. Spørsmålet ble utredet både i Administrasjonsavdelingen og i Finansavdelingen.

[140] Jf. Castberg: 1964 og Aschehoug: 1892, som tidligere utredet.

forskudd på grunn av en ventet prisstigning og dette kunne etter departementets mening synes lite rimelig og ville gi et unøyaktig resultat.

Departementet tok også opp hoffsjefens argument om at forhøyelsene av apanasjene etter krigen ikke hadde gitt full kompensasjon for lønns- og prisstigningen. En oversikt fra Slottet viste at underskuddene til sivillisten under Kong Olav for perioden 1959-1971, som med unntak av de to siste årene da det var balanse, til sammen hadde kommet opp i 3,352 millioner kroner og var blitt dekket av kongens private midler.[141] Departementet påpekte alle utgiftene som var overført fra sivillisten til kapittel 11 etter krigen samt fritak fra formues- og inntektsskatt. Departementet mente det lot seg vanskelig beregne om forhøyelsene av kongens apanasje hadde gitt full kompensasjons for lønns- og prisstigningen. Forhøyelsene hadde vært gitt med runde beløp uten noen nøyaktig beregning av virkningene av lønns- og prisstigningen for kongen, men forholdet mellom sivillistens lønnsutgifter og andre driftsutgifter hadde også endret seg bl.a. som følge av overføringen av utgiftene til kapittel 11.

«Etterslepet» som følge av at apanasjene først forhøyes fra påfølgende budsjettår kunne imøtekommes gjennom avrunding av beløpet, noe som ville gi en tilfredsstillende utjevning over tid. Ved en slik ordning ville en unngå de politiske problemer som kunne oppstå ved å fremme forslag fra Stortinget om automatisk indeksregulering, og oppnå om lag samme økonomiske resultat som ved en slik regulering.[142]

Departementets konklusjon og alternative forslag var altså å regulere apanasjene i takt med lønns- og prisutviklingen uten å fastlegge en automatisk indeksregulering:

> [...]
> 3. Reguleringen bør gjennomføres ved at apanasjene spaltes og reguleres slik:
> a) Den del av apanasjene som går til dekning av lønnsutgifter reguleres i takt med den gjennomsnittlige lønnsutvikling for statsansatte.
> b) Når det gjelder den øvrige del av apanasjene som brukes til å dekke andre driftsutgifter, vurderes spørsmålet om regulering på grunnlag av endringer i konsumprisindeksen.
> 4. Regulering av apanasjene i samsvar med foranstående foretas av Finansdepartementet i samråd med Forbruker- og administrasjons-

[141] Regner en fra 1947 til 1971, kommer underskuddet på kongens sivilliste (Haakon VII og Olav V) opp i ca. 6 millioner kroner, jf. hoffsjef Odd Grønvolds brev til ekspedisjonssjef Einar Grøstad 11. november 1971. For perioden 1972-1981 viste regnskapet et overskudd på kr 116.000, jf. hoffets oversikt datert 4. mai 1982, FIN/AK 000.1/9.

[142] Det kommer ikke klart frem i utredningen hvorfor man antok at et forslag om automatisk indeksregulering skulle bli et politisk stridsspørsmål. Stortinget hadde vært svært imøtekommende overfor de hyppige forslagene til apanasjeforhøyelser de senere årene. Departementet mente med henvisning til Castbergs statsrettslære at Grunnloven ikke var til hinder for indeksregulering (noe også Aschehoug: 1892 uttrykkelig gjør rede for, s. 342: «Fastsættes Appanagen ved Lov, hvilken Fremgangsmaades Grundlovsmæssighed ei kan bestrides, [...]»). Opinionen ville kanskje ikke forstå og akseptere nødvendigheten av indeksregulering av apanasjene som for mange kunne fortone seg som romslige.

> departementet hvert år i forbindelse med budsjettbehandlingen, [...] og det redegjøres for reguleringen i budsjettproposisjonen.[143]

Konkret gikk forslaget ut på at siden lønningene til de ansatte ved hofforvaltningen stort sett fulgte statens lønnsregulativ, skulle denne delen av sivillisten ved budsjettbehandlingen reguleres slik at den økte med et beløp som tilsvarte lønnsstigningen etter statens regulativ. Den andre delen, som utgjorde driftsutgifter som representasjon, reiser, kontor, vedlikehold av eiendommer mv., skulle reguleres i takt med den alminnelige prisutviklingen. Forslaget gikk også ut på at reguleringene skulle finne sted uten at hoffsjefen fremmet særskilt søknad om forhøyelse hvert år.[144]

Spørsmålet om indeksregulering av kongehusets apanasjer ble behandlet i regjeringskonferanse 28. mars 1974, der konklusjonen, i tråd med departementets innstilling, ble:

> Det fremmes ikke forslag for Stortinget om indeksregulering av Kongens og Kronprinsens apanasjer. Regjeringen bør hvert år - etter forslag fra hoffsjefen - ta stilling til apanasjen på fritt grunnlag.[145]

Med andre ord ble heller ikke departementets alternative forslag vedtatt, «av prinsipielle grunner». Prinsippet skulle ifølge departementet og regjeringen være at apanasjene ikke burde låses fast til en indeks, men at de ble gjort til gjenstand for en mer generell og selvstendig vurdering. Departementet mente at det ville være prinsipielt mest riktig innenfor det konstitusjonelle systemet med årlige budsjettfremlegg og -vedtak i Stortinget.[146] Det fortelles at hoffsjefen tok vedtaket til etterretning. Siden har ikke spørsmålet om indeksregulering vært tatt opp til vurdering, men Slottet har ikke senere endret oppfatning.

Selv om det hverken ble noe av automatisk indeksregulering eller departementets alternative forslag, ser det ut til at tankene om en tospalting av apanasjene hvor lønns- og prisindeksmessige hensyn ble tatt, fikk et slags fotfeste i behandlingen av statsbudsjettet, selv om det ikke kom frem i selve proposisjonen. I forbindelse med forberedelsene til statsbudsjettet for 1977 ble det for eksempel innhentet opplysninger fra Økonomiavdelingen for å få den forventede lønnsøkingen fra 1976 til 1977 beregnet. Da dette ble angitt til ca. 10% lønnsøking og forventet prisstigning på 8%, kom man frem til, med utgangspunkt i at lønningene stod for 3/5 av sivillistens utgifter, apanasjeforhøyelse på kr 276.000, hvorav kr

---

[143] FIN/AK 000.1/1. Notat av Aage Julsrud til finansråd Eivind Erichsen 24. januar 1974.
[144] FIN/AK 000.1/1. Notat av konsulent Per E. Eggen 11. januar 1974.
[145] FIN/AK 000.1/1. F.d. jnr. 2741 og 3836/74 E. Notat av Per E. Eggen 22. mai 1975.
[146] FIN/AK 000.1/1. Notat om kongen og kronprinsens apanasje datert 2. mai 1974 og signert finansråd Eivind Erichsen.

180.000 til lønninger og resten til andre utgifter. Dette ble så avrundet opp til kr 300.000. Samme forutsetning ble fulgt for beregningen av kronprinsens sivilliste.[147] Praksisen gjentok seg også i de nærmeste årene som fulgte.[148] Man ser altså at diskusjonen om indeksregulering *formelt sett* ikke førte til endring i rutinene, men i praksis utviklet det seg en systematikk hvor apanasjene ble justert etter utviklingen til pris- og lønnsnivået.[149]

3.9. Apanasje for Prinsesse Astrid

Kronprinsesse Märthas tidlige bortgang i 1954 førte til at Prinsesse Astrid måtte påta seg desto flere representasjonsplikter i egenskap å være landets førstedame.[150] Regjeringen la derfor frem forslag om å gi prinsessen egen apanasje, etter å ha ventilert spørsmålet med representanter for de politiske partiene på Stortinget.[151] Saken var behandlet på samtlige trinn i departementet fra byråsjef til finansminister og helt opp til Statsministerens kontor, som avgjorde spørsmålet etter drøftelser i regjeringskonferanse 18. januar 1956.[152] Ekspedisjonssjef Einar Grøstad skrev i et notat datert 24. januar 1956 at han mente det ikke var «påkrevet å gi noen nærmere begrunnelse for forslaget [...]».[153] Men hennes rolle som førstedame, for å markere hennes økte representasjonsplikter, kan tenkes å ligge til grunn. Under Huset Bernadotte fantes det kun én parallell til Prinsesse Astrids apanasje - nemlig Prinsesse Eugenie, som mottok egen apanasje fra 1859 til hun døde i 1889.[154] Det ble ikke vist til Prinsesse Eugenie i notatet om apanasjen.

Prinsesse Astrid mottok en apanasje på kr 50.000 frem til 1961. Senhøstes 1960 oppstod det en intern diskusjon om prinsessen skulle fortsette å motta apanasje etter inngått ekteskap.[155] Initiativet synes å ha kommet fra Finansdepartementet etter at Aftenpostens

---

[147] FIN/AK 000.1/1. Notat av Per E. Eggen 31. mai 1976.

[148] FIN/AK 000.1/1. Se f.eks. notat av Per E. Eggen 18. mars 1977 i forbindelse med arbeidet med statsbudsjettet for 1978 samt notat til statsbudsjettet for 1982, datert 8. mai og 1. juni 1981.

[149] Dokumenter i FIN/AK 000.1/1 tyder på at departementet og hoffet i 1982 ønsket å få apanasjeordningen og bevilgningene til kapittel 11 drøftet på ny. Det ble bl.a. innhentet opplysninger fra det danske hoffet via ambassaden i København med detaljer om apanasjeloven og andre tilskudd, samt informasjon om ordningene i Belgia, Det forente kongerike, Sverige og Nederland.

[150] Prinsesse Ragnhild hadde giftet seg året før og flyttet til Brasil.

[151] FIN/AK 000.1/2. Brev fra Statsministerens kontor ved Arnfinn Guldvog til finansminister Mons Lid 21. januar 1956; *Aftenposten* 20. januar 1956. Da statsbudsjettet allerede var fremmet i Stortinget, ble forslaget meddelt administrasjonskomiteen i brev av 26. januar d.å.

[152] FIN/AK 000.1/2.

[153] FIN/AK 000.1/2. F.d. jnr. 162/1956 W. Notat av ekspedisjonssjef Einar Grøstad 24. januar 1956.

[154] St.prp.nr.1 (1889). Prinsesse Eugenie (1830-1889) giftet seg aldri. Stortinget bevilget henne apanasje i perioden 1859-1860 etter Kong Oscar Is bortgang 1859. I 1859-1860 var apanasjen på 2.000 spd, i 1889 kr 8.000. Parallellen gjaldt altså egen apanasje til ugift prinsesse (men ikke enke).

[155] *Stortingstidende* (1960-1961), bind.7a, 16. november 1960, s. 773-774:
«Presidenten. Fra Hans Majestet har Stortingets presidentskap mottatt følgende meddelelse: [s. 774] «Jeg vil på denne måte offisielt få underrette Stortingets Presidentskap om at min datter, Hennes Kongelige Høyhet

aftennummer 15. november 1960 hadde tatt opp spørsmålet med Justisdepartementets lovavdeling. Byråsjef Stein Rognlien hadde her uttalt «at hennes apanasje er bevilget for kalenderåret 1961. Og kommer der ikke noen innvending fra Kongen eller prinsessen selv, kommer hun til å beholde den neste år ut. Om hun så fortsatt skal beholde sin apanasje, avhenger av om hun fortsetter å representere. Gjør hun det, er det rimelig at hun får en apanasje også i fremtiden. Gjør hun det ikke, vil apanasjen falle bort av seg selv.»[156] Finansminister Petter J. Bjerve skal i samtale med ekspedisjonssjef (EJ) ha bedt Administrasjonskontoret om å utrede spørsmålet. Byråsjef Aage Julsrud valgte i sitt notat å ta utgangspunkt i professor Frede Castbergs *Statsforfatningsret*, bind II, der han i sin kommentar til Grunnlovens § 75 litra e hevdet at «[...] når Kongen eller et annet medlem av kongehuset har fått sin apanasje fastsatt av Stortinget uten at der er tatt forbehold av noen art, må bestemmelsen anses gjeldende for vedkommendes levetid.»[157] Videre påpekte Castberg at «Nedsettelse kan ikke finne sted, hverken for kongen eller de øvrige medlemmer av kongehuset som der er bevilget særskilt apanasje til, med mindre den berettigede selv gir sitt personlige samtykke til det.»

Aage Julsrud påpeker i notatet at Lovavdelingen sett ut fra Stein Rognliens uttalelse i Aftenposten hadde en annen oppfatning av Grunnlovens § 75 bokstav e enn professor Castberg. Rognlien hadde i samtale med Julsrud sagt at Lovavdelingen tidligere hadde tatt det standpunkt at en prinsesse som gifter seg, ikke lenger hører til den kongelige familie i Grunnlovens forstand.[158] Etter denne oppfatning skulle Stortinget stå fritt i spørsmålet om å bevilge prinsessen apanasje i fremtiden. Rognlien mente det ville være rimelig å legge vekt på om prinsessen skulle fortsette å representere. Når det gjaldt apanasjen for 1961, antok byråsjefen at apanasjen ikke kunne sløyfes uten at Prinsesse Astrid selv samtykket i det.

Prinsesse Astrid har inngått forlovelse med herr Johan Martin Ferner. Bryllupet vil finne sted i Asker kirke torsdag 12. januar 1961. Jeg har bestemt at Prinsesse Astrid fortsatt skal være berettiget til å benytte titelen prinsesse og at hennes offisielle navn ved det kongelige norske hof efter bryllupet skal være Prinsesse Astrid, fru Ferner, samt at hun skal beholde sin rang som norsk prinsesse. Prinsesse Astrid vil i tiden utover fortsatt utøve de offisielle plikter som måtte bli pålagt henne.»»

[156] Byråsjef Stein Rognlien hadde i samtale med Aage .Julsrud sagt at han «ikke uten videre ville vedkjenne seg den refererte uttalelse.» FIN/AK 000.1/2. Notat av Aage Julsrud av 22. november 1960.

[157] Castberg: 1964, s. 95-96. Se også kapittel 3.3 i utredningen.

[158] Se Ot.prp.nr.7 (1952) om endringer i lov av 8. april 1905 nr. 2 om avgift av arv: «Til den kongelige familie må [...] regnes Dronningen, prinser så lenge de er arveberettiget til Norges krone i henhold til Grunnlovens § 6, prinsenes ektefeller og prinsesser så lenge de bor her i landet og ikke har inngått ekteskap med personer som ikke er av kongelig ætt.» Ved arveoppgjøret etter Kronprinsesse Märtha i 1954, måtte Prinsesse Ragnhild betale arveavgift, mens Prinsesse Astrid og kronprins Harald slapp å betale. Finansdepartementet og Justisdepartementet kom frem til motsatt konklusjon ved arveoppgjøret etter Kong Olav V i 1991, da begge kongens søstre ble fritatt for arveavgift. Se Innst.O.nr.32 (1992-1993), jf. Ot.prp.nr.1 (1992-1993), pkt. 9. Ovennevnte endringslov sanksjonert som lov av 6. juni 1952 nr. 2 om endringer i lov om avgift av arv av 8. april 1905 (nr. 2).

I notatet skriver Aage Julsrud at Rognliens oppfatning kunne diskuteres, noe byråsjefen selv ga uttrykk for. I tilfelle det ble aktuelt å sløyfe apanasjen uten prinsessens eget samtykke, burde lovavdelingens uttalelse innhentes. Julsrud konkluderte derfor med at apanasjen neppe kunne sløyfes uten at kongehuset tok initiativ til det, og anbefalte å innhente Lovavdelingens uttalelse hvis man ville ta en avgjørelse uten kongehusets initiativ.

I sitt notat av 23. november 1960 til statsråd Petter J. Bjerve anbefalte ekspedisjonssjef Einar Grøstad at en sådan uttalelse ble innhentet slik at spørsmålet ville være godt nok utredet når den fremtidige ordningen før eller senere måtte finne sin løsning. Finansdepartementet burde dog ikke foreta seg noe for å gjøre om Stortingets vedtak om bevilgningen for 1961, da sakens rettslige og konstitusjonelle side burde først klarlegges, og dessuten hadde ikke giftermålet ennå funnet sted. Etter at ekspedisjonssjefens notat var diktert, fikk han beskjed av statsråden om at kongens kabinettssekretær hadde gitt beskjed om at kongen i brev til Statsministeren ville be om at bevilgningen for 1961 ble trukket tilbake. Det kommer ikke frem om Finansdepartementet hadde luftet spørsmålet for Slottet eller om det var Slottet selv som hadde tatt initiativ etter debatten i pressen. Følgelig ble Frede Castbergs oppfatning av Grunnlovens § 75 bokstav e tatt til følge. Man kom aldri så langt som å utrede sakens konstitusjonelle og rettslige betydning, da Administrasjonskontoret fikk beskjed om å la saken ligge. Men Finansdepartementets vurderinger kan få presedens i lignende spørsmål senere, og er derfor verdt å merke seg.

3.10. Egen apanasje til kronprinsessen?

Spørsmålet om egen apanasje for Kronprinsesse Sonja kom for første gang opp da Norske Kvinners Nasjonalråd i brev til Regjeringen våren 1974 ba om at kronprinsessen ble tilstått egen apanasje.[159] Forslaget ble begrunnet med kronprinsessens status og rang og at hun i denne egenskap ble forutsatt å ha og påta seg en rekke krevende offisielle plikter. Nasjonalrådet mente også at det burde bli en fast regel at også kvinnelige medlemmer av kongehuset som påtok seg representasjonsoppdrag skulle honoreres med egen apanasje. Spørsmålet ble vurdert i departementet, og man antydet en bevilgning på kr 200.000 som en passende sum, men saken ble ikke fremmet i Stortinget. Hoffets stilling til spørsmålet er ikke dokumentert. Jeg har ikke funnet en konsis forklaring på hvorfor departementet ikke anbefalte egen bevilgning til kronprinsessen. Men det ble vist til at verken Dronning Maud,

[159] FIN/AK 000.1/9. Brev fra Norske Kvinners Nasjonalråd ved formann Anna Louise Beer til Den norske regjering ved statsminister Trygve Bratteli, 26. april 1974.

Kronprinsesse Märtha «eller noe annet kvinnelig medlem av Kongehuset for øvrig har tidligere hatt egen apanasje.»[160] Det kommer også frem i et notat at «Likestillingsbetraktninger kan vel anføres for egen apanasje til kronprinsessen, men dette må i første rekke bli en politisk vurdering.»[161] En kommentar uttrykte det slik at «Egen apanasje til Kronprinsessen synes unaturlig. Hennes representasjonsplikter o.l. er klart knyttet til ektefellens stilling.»[162] Den politiske ledelsens begrunnelse for avvisning av forslaget nevnes ikke. Saken ble tatt opp i pressen, og det er mulig man ville unngå politisk strid og mer debatt om spørsmålet.

Det finnes ingen klare paralleller i andre kongehus i Europa. I Storbritannia og Nederland mottar dronningens gemal egen apanasje. I Danmark har HKH Prinsen (Prins Henrik) siden 1986 fått øremerket 10% av bevilgningen til Dronningen, men dette er kun i teorien, ettersom ordningen ikke er formalisert ved lov.[163] Ingen kvinnelige ektefeller til europeiske konger/fyrster eller tronarvinger får i dag *egen* apanasje. Først ved regentens død mottar enken egen apanasje.[164] I Nederland vil HKH Prinsen av Oraniens (Prins Willem-Alexander) gemalinne etter inngått ekteskap motta egen apanasje, fordi lovgivningen om apanasje der er kjønnsnøytral.[165] Jeg kan ikke se at parallellene til andre europeiske kongehus overhodet ble berørt under diskusjonen omkring Kronprinsesse Sonjas apanasje.

Hoffsjef Odd Grønvold tok opp igjen spørsmålet om egen apanasje for daværende Kronprinsesse Sonja under en mottagelse på Slottet i januar 1982. I et brev til finansråd Eivind Erichsen 2. februar 1982 skriver hoffsjefen at «Jeg fikk inntrykk av at De ikke likte tanken ut i fra det synspunkt at slikt ikke var skjedd hverken i Dronning Mauds eller Kronprinsesse Märthas tid», noe Erichsen i sitt notat understreker ikke var fullt dekkende for hva han hadde sagt. Hoffsjefen begrunnet forslaget ved å påpeke at kronprinsessen var blitt pålagt mange selvstendige oppgaver som hun løste til alles tilfredshet. I tillegg levde man nå i

---

[160] FIN/AK 000.1/1. FD jnr. 3741 og 3836/74 E. Notater av Per E. Eggen 22. mai 1974 og Aage Julsrud 24. mai 1974. Som nevnt i delkapitlet om Prinsesse Astrids apanasje er denne påstanden feil. Foruten Prinsesse Astrid i perioden 1956-1960, mottok også Prinsesse Eugenie av Sverige og Norge apanasje fra 1859 til hun døde i 1889 (Se f.eks. St.prp.nr.1 (1889)).

[161] FIN/AK 000.1/1. FD jnr. 3741 og 3836/74 E. Notat av Aage Julsrud 24. mai 1974.

[162] FIN/AK 000.1/1. FD jnr. 3741 og 3836/74 E. Kommentar av underdirektør Carl Christian Lous 27. mai 1974 til ovennevnte notat.

[163] I Danmark vedtas det egen lov om apanasje ved hvert tronskifte (se også kapitlet om indeksregulering). Foruten HM Dronningen mottar også HKH Kronprinsen, HKH Prins Joachim og HE Ingolf, Greve av Rosenborg apanasje. HM Dronning Ingrids sivilliste ble avviklet 3 måneder etter hennes bortgang 7. november 2000.

[164] Eksempler er HM Dronning Ingrid av Danmark (inntil hennes bortgang 7. november 2000) og HM Dronning Elizabeth, Dronningmoren (av Det forente kongerike). Prinsesse Juliana og Prins Bernhard av Nederland fortsatte å motta apanasje etter Dronning Julianas abdikasjon 31. januar 1980.

[165] Se «Wet van 22 november 1972, houdende regeling van het financieel statuut van het Koninklijk Huis» § 1. («Lov av 22. november 1972 angående ordningen av Kongehusets finansielle statutt» § 1.)

likestillingens tiår,[166] og egen apanasje ville etter Slottets mening vekke tilfredshet på alle hold.[167] I finansrådens oppfølgende notat til finansministeren[168] refereres det til hoffsjefens forslag om at kronprinsens apanasje i 1983 ble holdt uendret, mens kronprinsessen fikk en bevilgning lik den økning som kronprinsen ellers ville ha fått, noe sistnevnte hadde stilt seg positivt til. Hoffsjefen mente for øvrig at kronprinsen også ville akseptere en reduksjon i sin apanasje hvis kronprinsessen fikk tilsvarende egen apanasje. Saken var så vidt hoffsjefen erfarte ikke forelagt for Kronprinsesse Sonja selv. Finansråden skrev i notatet at forslaget var av en slik karakter at den burde avgjøres på høyeste politiske plan.

Det kommer frem i kommentarene til notatet at finansministeren ikke syntes saken var så enkel og helst ville la den ligge.[169] Statsminister Kåre Willoch skrev[170] at «det må bli ytterst vanskelig å gradere DKH i forhold til hverandre. Kanskje problemet kan løses ved at budsjettkapitlet gis nytt navn: F.eks. Apanasje til Deres Kongelige Høyheter Kronprinsen og Kronprinsessen.» Det ble senere utarbeidet et annet notat, datert 7. mai 1982, hvor det foreslås, med «likestillingsbetraktninger» som begrunnelse, egen apanasje til kronprinsessen på kr 500.000, mot tilsvarende mindre økning i kronprinsens apanasje.[171] Finansråden ba i sin kommentar til notatet om at statsministerens «flyveidé» måtte luftes med hoffsjefen.[172] Finansminister Rolf Presthus kom til slutt frem til at kronprinsessen burde få bevilget egen apanasje og nevnte summen 1 million kr. Men det ble til slutt Willochs «flyveidé», som etter regjeringskonferanse ble fremmet i St.prp.nr.1 (1982-1983). I forklaring til kapittel 2 står det at «Det foreslås at bevilgningen under dette kapittel gis som en felles apanasje til Hans Kongelige Høyhet Kronprinsen og Hennes Kongelige Høyhet Kronprinsessen. Samtidig foreslås bevilgningen økt med noe mer enn svarende til kostnadsstigningen. Forslaget må bl.a. ses på bakgrunn av kronprinsparets omfattende virksomhet til landets beste, som også Hennes

---

[166] I forbindelse med Slottets budsjettforslag for 1983 fremlagt senere våren 1982 tar hoffsjef Odd Grønvold igjen opp spørsmålet om egen apanasje for Kronprinsesse Sonja. Han viser til at Prinsesse Astrid hadde egen apanasje i den tiden hun representerte som landets første dame, og skriver at «Dagens parole om likestilling synes å være til støtte for forslaget.» Budsjettforslaget med medfølgende brev finnes i FIN/AK 000.1/1, men er ikke datert. I et annet notat fra Per E. Eggen. til finansråden datert 7. mai 1982 (FIN/AK 000.1/1) gjengis utdrag av nok et brev fra hoffsjefen, ikke datert, der han fremholder at kronprinsessen foruten å være en god støtte for Kronprinsen i hans arbeid, også hadde adskillige oppgaver å løse på egen hånd, og at hun med egen apanasje ville «føle seg friere til å påta seg oppgaver hvis utgifter i dag må betales av H.K.H. Kronprinsens sivilliste.»
[167] FIN/AK 000.1/1. Brev fra hoffsjef Odd Grønvold til finansråd Eivind Erichsen 2. februar 1982.
[168] FIN/AK 000.1/1. Notat av finansråd Eivind Erichsen 8. februar 1982 til finansminister Rolf Presthus.
[169] Kommentar av Rolf Presthus 15. februar 1982 som påtegnelse til ovennevnte notat.
[170] Kommentar av Kåre Willoch 10. februar 1982 som påtegnelse til ovennevnte notat.
[171] FIN/AK 000.1/1. Notat av Per E. Eggen til finansråden 7. mai 1982.
[172] FIN/AK 000.1/1. Påtegnelse til notat av Per E. Eggen til finansråden 7. mai 1982, datert 14. mai samme år.

Kongelige Høyhet tar aktiv del.»[173] Da kapittel 1 og 2 (apanasjer for henholdsvis kongen og kronprinsparet) ble slått sammen til ett kapittel i 1991, ble kun betegnelsen «Det Kongelige Hus» brukt. Først i spesifikasjonen refereres det til «Hans Majestet Kongen og Hennes Majestet Dronningen».[174]

[173] St.prp.nr.1 (1982-1983), s. 10-11. Det fremkommer i et notat av Aage Julsrud datert 20. juli 1984 (FIN/AK 000.1/1) at kronprinsessen var øremerket kr 600.000 av de 1,1 millioner kronene som kronprinsparet fikk i økt apanasje i 1983.

Kapittel 4. Disposisjonsretten

Dette kapitlet skal omhandle kongehusets disposisjons- og bruksrett til statseiendommene Slottet, Bygdø Kongsgård med Oscarshall, Stiftsgården i Trondheim og Gamlehaugen i Bergen. Jeg kommer også kort til å utrede Paleet og avviklingen av kongens disposisjonsrett over dette, da det har hatt en viss innvirkning på andre spørsmål ved kongehusets disponible statseiendommer dette århundret. Kongeskipet og Skaugum er kongefamiliens private eiendommer og faller utenfor utredningens rammer, men sistnevnte må nødvendigvis kort bli berørt i forbindelse med Paléfondets historie.

4.1. Slottet

I forhandlingene med Prins Carl til Danmark ble det gitt tilbud om apanasje, sted på landet og skip. Slottet ble ikke eksplisitt nevnt. Det var selvsagt aldri noe spørsmål om at Slottet ikke skulle fortsette å være kongebolig også etter dynastiskiftet. Bygningen hadde jo intet annet formål.

Slottet ble tatt i bruk allerede fra Kong Haakons ankomst 25. november 1905, og har fungert som kongens offisielle residens siden den gang. Slottet skulle «være en passende bolig for statens overhode, verdig hans rang og den nasjon hvis skjebne han styrer [...]» het det i stortingsproposisjonen for planen om eget slott i 1822.[175] Det skjedde ingen formelle endringer i forhold til bruksretten etter dynastiskiftet. Hovedforskjellen var at Slottet nå skulle fungere som permanent kongebolig, mens den tidligere kongefamilien Bernadotte kun hadde benyttet det under sine besøk i Norge. Jeg har ikke funnet dokumenter som konkret forteller hva bruksretten gikk ut på. Slottet var kort sagt «til Hans Majestæt Kongens disposition.»[176] Det var statens eiendom, som det ble gitt årlige bevilgninger til vedtatt i Stortinget. Da Slottet var den nye kongefamiliens permanente bolig, var det naturlig at kongen hadde innflytelse på spørsmål vedrørende eiendommen.[177] Men dette kan ikke sammenlignes med bruksretten til Kongsgården, som også var statseiendom, men hvor kongen hadde langt videre fullmakter.

---

[174] St.prp.nr.1 (1991-1992), kapittel 1 Det Kongelige Hus, post 01 Apanasjer.

[175] St.forh.1822. Proposition ang. Midler til Opførelse af et Locale i Christiania for det Kongelige Huus - Committees Indstilling - Beslutninger - Adresse I 184-243 jfr 133.

[176] Jf. St.prp.nr.1 (1905-1906), hovedpost I, «Det kongelige hus og de til Hans Majestæt Kongens disposition stillede statseiendomme».

[177] Man ventet med oppussingsarbeidet av Slottet til etter at det nye kongeparet hadde kommet til Kristiania. Dette kan ses på som en indikasjon på at departementet ville gi kongen innflytelse på arbeidet som skulle gjøres. Tilsvarende hadde Kong Olav sitt å si i forbindelse med oppussingsarbeidet etter tronskiftet i 1957, jf. hoffsjef Lars Petter Forberg på møtet i Slottsutvalget 6. februar 2001.

Det kunne heller ikke sammenlignes med kongeboligene i Trondheim og Bergen, som kongefamilien benyttet seg av under opphold i nevnte byer. Disposisjonsretten til Slottet gjaldt foruten selve slottsbygningen også parken, stallen og enkelte andre bygninger på eiendommen.

Hoffet var bindeleddet mellom kongen som bruker av Slottet og Finansdepartementet, slik det også hadde vært under Bernadottene. I den perioden utredningen dekker var det en jevnlig og omfattende korrespondanse vedrørende budsjettspørsmål, vedlikehold, inventar, nyinnkjøp etc. på samme måte som før 1905. Bevilgningene over kapittel 11 endret seg ikke markert etter kongeskiftet. Men det ble bevilget, etter stor strid i Stortinget, kr 250.000, til «extraordinære foranstaltninger» for de mest nødvendige tiltak til oppgradering av bygningen i forbindelse med innflyttingen.[178] Større oppussingsarbeider med ekstraordinære bevilgninger har funnet sted ved tronskiftene.

Hoffsjefen stod for kontakten med Administrasjonsavdelingen vedrørende budsjettspørsmål og også i andre større spørsmål. Men jeg har også sett i arkivmaterialet på Riksarkivet og i den resterende delen i Finansdepartementet i Akersgata direkte korrespondanse mellom Slottsforvaltningen og departementet. I forbindelse med budsjettarbeidet ble det alltid vedlagt innstillinger fra slottsforvalteren og slottsgartneren med forslag, og med kommentar fra hoffsjefen. St.prp.nr.1, kapittel 11, var i de første tiårene svært detaljert, gjerne med hoffsjefens og slottsforvalterens innstillinger, for å underbygge departementets forslag. Etter krigene synes ikke proposisjonene å ha vært like utførlige, selv om det også da er blitt redegjort for de foreslåtte økte bevilgningene for de enkelte postene.

Det er i kapitlet om apanasjen blitt nærmere redegjort for de gradvise overføringene av utgifter fra sivillisten til kapittel 11, så det er liten grunn til å komme inn på dette her. Relatert til spørsmålet om disposisjonsretten er det heller ikke så relevant å trekke frem og gå i detalj om de årlige drøftingene om slottsbudsjettet. Hoff- og slottsforvaltningen kom med sine forslag og hadde initiativrett i de ulike spørsmålene, men det var departementet som hadde det endelige ordet med sine forslag til statsbudsjettene. Bevilgningene gikk til det aller mest nødvendige, ofte ble forslag gjentatt flere år før de ble fulgt opp av departementet. Det var ihvertfall før krigen størst sprik mellom slottsforvalterens ønsker og departementets forslag vedrørende parkanlegget. «Budsjettmessige hensyn» var som regel forklaringen til at saker

[178] St.prp.nr.99 (1905-1906), jf. Innst.S.nr.180 (1905-1906) og St.forh.1905-1906, 7B, s. 2760ff. Det opprinnelige overslaget for nødvendige arbeider var på kr 500.000. Byggearbeidene førte til en overskridelse på kr 59.951, som ble betalt av kongens private midler, jf. St.prp.nr.1 (1908). I tillegg betalte kongen kr 7.947 for byggearbeider som han hadde bestemt iverksatt utenom arbeidene det var bevilget for. Hovedbevilgningen ble dekket av deler av salgssummen fra statsministergården i Stockholm, jf. Innst.S:nr.169 (1905-1906).

måtte utsettes eller avvises. Ekstraordinære bevilgninger ble foreslått til de mest nødvendige arbeidene. Departementet hadde også politiske hensyn å ta, spesielt før krigen, når bevilgningene skulle vurderes. Både opposisjonen og opinionen for øvrig holdt et våkent øye med avgjørelsene som ble tatt for Slottet. Departementet holdt av begge årsaker en restriktiv linje. Slottsforvaltningens ønsker om økt bevilgning var som oftest motivert ut fra økende arbeidskostnader og lønninger.

Samtidig må det nevnes at bevilgningene til kapittel 11, både ordinære og ekstraordinære, i liten grad ble et politisk stridsspørsmål på Stortinget. Departementets forslag ble som regel innstilt av den respektive komité og bifalt av Stortinget i plenum. Under komitéarbeidet kom det ofte henstillinger til departementet om å se nærmere på en bestemt sak ved neste korsvei. Disse henstillingene ble ofte fulgt opp av departementet. Saker som ble tatt opp kunne være alt fra forholdene i Slottsparken til spørsmål om flombelysning og dekket på Slottsplassen.

Arkivmaterialet gir ikke svar på i hvilken grad av innflytelse kongen personlig som bruker av Slottet hadde på avgjørelser om eiendommen. Det finnes enkelte henvisninger i dokumenter om saker som kongen personlig ble forelagt og tok stilling til, og som så ble videreformidlet til departementet via hofforvaltningen. Kong Haakon betalte for øvrig ved flere anledninger enkelte arbeider ved Slottet med egne midler, og hadde følgelig en viss grad av innflytelse på arbeidet, men dette var etter at tillatelse var gitt av departementet.[179] Arkivmaterialet jeg har hatt adgang til forteller ikke noe om også Kong Olav betalte for byggearbeider av egen lomme.

Alt i alt kan man kort si at økonomiske og budsjettmessige hensyn var styrende for det meste som skjedde i perioden utredningen dekker. Korrespondansen gir også inntrykk av at departementet satte strenge rammer som Slottets hoff og forvaltning kunne bevege seg innenfor.[180]

---

[179] Se f.eks. St.med.nr.10 (1910) og St.med.nr.10 (1913) («Med samtykke av Finansdepartementet 16. mai 1908 ble det i årene 1908-1911 for HM Kongens private regning utført tilbygg og ombygning av «staldetablissenmentets huse.»)

[180] Bevilgningsreglementet av 11. mai 1928, opphevet ved instruks av 19. november 1959 nr. 2), som det er henvist til i en rekke korrespondanser mellom departementet og hofforvaltningen (FIN/RA) i mellomkrigstiden, stod sentralt her.

Forvaltningsansvaret

Slottsforvaltningen har hele tiden hatt det forvaltningsmessige ansvaret for Slottet. Bistand utenfra er innhentet ved behov.[181] Kontakten mellom slottsforvaltningen og andre relevante institusjoner, som Statens bygge- og eiendomsdirektorat (senere Statsbygg), angående eiendomsforvaltning og byggeadministrasjon har i liten grad vært formalisert. Kontakten med SBED var sporadisk og vesentlig basert på enkeltforespørsler fra slottsforvaltningen.[182] Statskonsult foreslo i 1988 i en rapport i forbindelse med gjennomgangen av Slottsforvaltningens organisasjon og rutiner at det ble oppnevnt en fast kontaktperson for Slottsforvaltningen i SBED sentralt, og at det ble etablert en fast ordning med årlig møte mellom forvaltningen og SBED i forvaltningen av Slottet, Kongsgården og Oscarshall. Samtidig skulle SBED ivareta rollen som teknisk faglig rådgiver knyttet til enkeltprosjekter, samt rådgiver for Slottsforvaltningens håndtering av regelverket for kontrahering av bygge- og anleggsarbeider av større omfang. Hovedmotivet var at Slottsforvaltningen kunne trekke på SBEDs kompetanse innen områdene eiendomsforvaltning og byggeadministrasjon.[183] Det ble videre foreslått at det ble holdt møter etter behov mellom SBED regionalt, riksantikvaren og slottsforvaltningen i forbindelse med Stiftsgården og Gamlehaugen, med formål å ivareta hoffets behov som bruker av eiendommene.[184] Etter det jeg får opplyst fra hoffet ble det etter rapporten ble lagt frem ingen formalisering av samarbeidet slik Statskonsult hadde foreslått.[185] Fra 1990 og frem til 1999 var Statsbygg, SBEDs arvtager, prosjektleder for oppussingen av Slottet. Arbeidet her skal være ferdigstilt i 2001.[186]

Juridisk ansvar

I et senere underkapittel til redegjørelsen for Kongsgården vil jeg se på hvilke juridiske problemstillinger kongen som bruker kunne komme overfor. Da er også spørsmål om bruksretten i forhold til ansvar ved ulykker på Slottet og øvrige disponible statseiendommer

---

[181] Her kan f.eks. nevnes at Statens Bygningsinspektorat fra 1. juli 1932 overtok tilsynet med det elektriske anlegg på Slottet, der før var henlagt til en privat konsulent, jf. St.prp.nr.1 (1933).

[182] Statskonsult-rapport: 1988. *Gjennomgang av Slottsforvaltningens organisasjon og rutiner*, rapport utarbeidet av Statskonsult på oppdrag av Finansdepartementet 1988 (rapport levert 29. september 1988, ref. 88/687-1 SG/HF).

[183] Slottsforvalter Thomas Willoch opplyser at Finansdepartementet tok initiativ til opprettelse av en tilsynskomité for Gamlehaugen og Stiftsgården, med riksantikvaren, teknisk direktør for SBED og slottsforvalteren som medlemmer. Den daværende tilsynskomiteen for Gamlehaugen ble nedlagt. Den nye komiteen fungerte i flere år, hadde inspeksjonsturer til eiendommene og var rådgivere i byggesaker og ved restaureringsarbeider. Komiteen opphørte å fungere etter at hoffet selv tok initiativ i forbindelse med bruk av eiendommene. (Informasjon gitt 20. februar 2001.)

[184] Statskonsult-rapport: 1988, s. 5, 8ff.

[185] Informasjon fra hoffsjef Lars Petter Forberg gitt 20. november 2000.

[186] Deler av oppussingsprosjektet startet i 1990, mens hovedprosjektet varte fra 1994 til 1999.

lignende relevante. Hvem har for eksempel erstatningsansvaret - staten som eier eller brukeren, representert ved hofforvaltningen - når ulykker inntreffer?

Ett eksempel var en ulykke i 1920 der en kvinne ble truffet av et isras fra slottstaket, som førte til sykehusopphold og etterfølgende behandling. Da kvinnen krevde erstatning, sendte departementet saken til regjeringsadvokaten, som uttalte at en gårdeier ikke kunne anses som erstatningspliktig for følger av sneras fra tak med mindre det forelå mangel på tilbørlig aktsomhet fra gårdseierens side. Slottsforvalteren på sin side mente at ulykken var et «sammentreff av omstendigheter» som ingen kunne råde over eller ha ansvar for. Departementet sa seg likevel villig til billighetserstatning, og beløpet partene kom til enighet om ble endelig vedtatt i Stortinget i 1922.[187] Problemstillingen har også senere vært aktuell i forbindelse med sykkelvelt på Slottsplassen grunnet dumper (dvs. dårlig planering). Kongen personlig som bruker vil selvsagt ikke være berørt av slike erstatningssaker. Det er også i dag staten ved Slottsforvaltningen som har ansvaret. I spørsmål om hoffets og slottsforvaltningens ansatte er hoffsjefen ansvarlig for sitt eget personale, Slottsforvaltningen for sine ansatte.[188]

4.2. Kongsgården og Oscarshall slott

Historien til Bygdø Kongsgård[189] og Oscarshall slott har nå og da gått forskjellige veier i det 20. århundre, men fordi eiendommene ble vedtatt gitt til kongefamilien samtidig og har vært og er en administrativ enhet, passer det å skrive om eiendommene i samme kapittel. Jeg vil i dette delkapitlet først presentere den historiske bakgrunnen og utviklingen vedrørende disposisjonsretten, før jeg går mer inn på hva disposisjonsretten konkret innebar og forskjellige sider ved denne.

«Et hus på landet»

Kong Haakon ble under forhandlingene i 1905 lovet et hus på landet. Kongsgården hadde vært Bernadottenes sommerbolig i Norge, og ville få samme funksjon for det nye kongehuset.

---

[187] St.prp.nr.68 (1922), jf. Innst.S.nr.188 og St.forh.1922, 7B, s. 2062. Regjeringsadvokatens uttalelse av 27. november 1920, med henvisning til lignende sak fra Kristiania byrett, nr. 1060-1916; oppsynsmennenes erklæring 28. desember 1920 og fungerende slottsforvalters erklæring 14. januar 19221. Billighetserstatningen på kr 3.000 var for utlegg, varig mén, tapt arbeidsdyktighet og varig arbeidsuførhet. Sneraset hadde kommet fra en hovedgesims ndenfor gitteret som var så fastfrosset at det var umulig å få det fjernet uten å hugge i stykker hull på sinken på gesimsen. Tilsvarende fastfrosset sne andre steder satt like fast etter mildværet, og oppsynsmennene fant derfor ulykken ubegripelig.

[188] Informasjon fra hoffsjef Lars Petter Forberg gitt 4. september 2000.

[189] Forvaltningen bruker navnet Bygdø Kongsgård, mens *Oslo Byleksikon* (4. utgave 2000) foretrekker Bygdøy Kongsgård. Bydelen heter offisielt Bygdøy. Frem til 1877 het gården Ladegaardsøens hovedgaard. I utredningen vil jeg med få unntak, som i sitater, kun bruke navnet Kongsgården.

Men unionsoppløsningen brakte med seg en del endringer. Da staten i 1863 kjøpte tilbake eiendommen sammen med kongens andre innkjøpte parseller og lystslottet Oscarshall fra Kong Carl XV, ble det bestemt at eiendommen skulle avgis til bruk for den regjerende konge «paa det vilkaar, at eiendommens drift og vedligehold skulde være staten uvedkommende, mod at dertil af statskassen ydedes et en gang for alle bestemt aarlig bidrag, der fastsattes til kr 8000,00.»[190]

Overskuddet av gårdsdriften hadde inntil unionsoppløsningen gått til et driftsfond som ved oppgjøret med Kong Oscar II var blitt overdratt den norske stat under forutsetning av «at fondet bibeholdes ved kongsgaarden eller anvendes til dennes bedste.»[191] Statstilskuddet hadde etter 1863 kun blitt brukt til Oscarshall med parkanlegg, som krevde store utgifter, mens eventuelle tilskudd til gårdsdriften hadde gått over sivillisten.[192]

Selv om Kongsgården hadde vært sommerbolig også for Kong Oscar II, ville det bli en helt annen situasjon med et kongehus som skulle bo permanent i hovedstaden, og som ville få bruk for landstedet i langt større omfang enn tidligere. Ominnredning og tilbygg til hovedhuset samt oppgradering av parkanlegget ville resultere i betydelige utgifter. Vedlikeholdet ville også medføre større kostnader. Det ble også signalisert fra gårdsforvalteren at det ville være ønskelig å legge mindre vekt på nettoavkastningen av gårdsdriften og heller forsøke å utvikle gården til et mønster- og demonstrasjonsbruk slik intensjonen var fra kammerherre Christian Holsts dager.[193]

Det kom frem i St.prp.nr.1 (1905-1906) at de forandrede forhold ville føre til betydelige tilskudd til gårdsdriften. Størrelsen på tilskuddet berodde først og fremst på «hvilke krav der under de forandrede forhold måte bli stillet med hensyn til parken, haven og drivhusene ved Oscarshall.»[194] Selve slottet hadde ved dynastiskiftet behov for betydelige utbedringer, og det store parkanlegget var «kun været holdt i saa nogenlunde god stand». Det var ingen tvil om at staten hadde blitt kvitt en stor utgiftspost da regjeringen fremla forslaget:

> Under disse omstændigheter, og da Deres Majestæt har erklæret sieg villig til at overtage eiendommens brug ogsaa uden statstilskud, vil departementet alene anbefale, at der fremsættes proposition til stortinget om samtykke til, at Bygdø kongsgaard med Oscarshall afgives til brug for den regjerende konge. Efter de

---

[190] St.prp.nr.1 (1905-1906).
[191] St.prp.nr.1 (1905-1906). Driftsfondet var i 1905 kommet opp i ca. kr 50.000, jf. St.prp.nr.28 (1926).
[192] RA/FIN Ekspedisjonskontoret Arkiv 1927 E, Boks 38. *Forklaring til Bygdö kongsgaards regnskabsextrakt*, 3. februar 1906. Noe av overskuddet fra driften av Kongsgården hadde også gått med til vedlikeholdet av Oscarshall.
[193] St.prp.nr.1 (1905-1906), jf. RA/FIN Ekspedisjonskontoret Arkiv 1927 E, Boks 38. *Forklaring til Bygdö kongsgaards regnskabsextrakt*, 3. februar 1906. Et demonstrasjonsbruk «vilde være til belærelse og nytte for alle de mange landsmend som aarlig kommer hid for at studere landbruget».
[194] St.prp.nr.1 (1905-1906), jf. Innst.S.nr.119 (1926).

> forudsetninger, hvorunder som ovenfor nævnt det oplagte driftsfond af Hans Majestæt kong Oscar er overdraget staten, vil dette fond [...] tilligemed kongsgaarden blive at stille til Deres Majestæts disposition for at anvendes til kongsgaardens bedste.[195]

Det kommer ikke frem eksplisitt i proposisjonen hva bruksretten konkret innebar. Men det synes klart at kongen skulle ha full råderett over gården og driften av denne, inkludert inntektene. Kongen ville, som situasjonen var under Kong Oscar, få eventuelle inntekter av gårdsdriften foruten utleie av diverse bygninger og flytebrygge. Unntaket var de såkalte kongevillaene, 8 i alt, som var bygget for Kong Oscar IIs regning i 1876, og kjøpt av staten i 1905 for 35.000 kr. Stortinget vedtok at bygningene skulle selges med feste for 50 år, med unntak av minst en av sommervilllaene som skulle gis til kongens disposisjon. Budsjettkomiteen hadde helst sett at villaene ble fjernet, men ønsket ikke å tape kjøpesummen.[196] I tillegg ble de historiske bygninger, Kong Oscar IIs samlinger, overdratt til staten. Samlingene ble innlemmet i Norsk Folkemuseum i 1907.[197]

Eventuelle tilskudd til Kongsgården skulle dekkes av driftsfondet, sivillisten og kongens private midler.

Det var stor motstand i Stortinget mot at kongen fikk bruksretten til Kongsgården, da mange mente at apanasjen var mer enn nok. Deler av opposisjonen var dog innforstått med at «Da det imidlertid maa antages, at dette forhold er taget væsentlig hensyn til under de stedfundne forhandlinger med kongen inden overtagelsen av tronen, er der formentlig intet at gjøre derved, forsaavidt angaar det egentlige gaardsbrug.»[198] Et mindretall i budsjettkomiteen kom med forslag om at staten beholdt disposisjonsretten over skogen, som under forstmessig behandling ville bli svært verdifull. Komiteens flertallsinnstilling ble til slutt bifalt med 59 mot 51 stemmer.[199]

Oscarshall hadde ved unionsoppløsningen behov for omfattende reparasjoner, og det ble tidlig klart at driftsfondet ikke kunne bære utgiftene til *både* lystslottet og gården.[200] I

---

[195] St.prp.nr.1 (1905-1906).

[196] St.pr.nr.82 (1905-1906), jf. Innst.S.nr.135 (1905-1906). Komiteen hadde dessuten helst sett at en av sommervillaene ikke ble gitt til kongens disposisjon, da det ville spise av driftsfondet, men flertallet støttet likevel departementets forslag.

[197] *Oslo Byleksikon*, 4. utgave, 2000, s. 305f. I St.med.nr.10 (1932), Fortegnelse over Statens eiendommer, fortelles det at Norsk Folkemuseum i 1911 fikk lov til å sette opp Leikanger gamle prestegård og en stue på Kongsgårdens grunn. Området var under tilsyn av museet. Dette området kommer etter det jeg forstår utenom det som ble skilt ut i forbindelse med samlingen av bygninger som ble overført etter kongeskiftet i 1905.

[198] Innst.S.nr.180 (1905-1906). Det hadde hittil vist seg vanskelig å drive skogen etter forstmessige prinsipper pga. opinionen, jf. slottsforvalterens rapport *Forklaring til Bygdö kongsgaards fegnskabsextrakt*. 3. februar 1906.

[199] St.forh.1905-1906, 7B, s. 2760ff.

[200] St.prp.nr.28 (1926). Driftsfondet gikk i 1906-1907 i sin helhet med til nødvendig ominnredning og istandsettelse av Kongsgårdens hovedbygning.

forbindelse med salget av statsministerboligen i Stockholm ble det opprettet et fond bygget på beløpet som ble igjen etter at oppussingen av Slottet hadde krevet sitt.[201] I 1908 fremmet regjeringen forslag om at man av dette fondet bevilget kr 25.650 til forskjellige ekstraordinære utbedringsarbeider. Jeg har ikke sett dokumenter i Finansdepartementets arkiv som omhandler denne bevilgningen, men som i de fleste lignende saker omhandlende statseiendommene antas det at initiativet til å få tilskudd til utbedringene kom fra hoffet. Siden sivillisten og driftsfondet var ment å skulle dekke kongefamiliens utgifter til Oscarshall, kan man se på bevilgningen som et ekstraordinært tilskudd til apanasjen. Man må dog ta i betraktning at selv om kongehuset formelt sett fikk bruksretten i 1906, fikk det i praksis ikke tatt over eiendommen før i 1910.[202] Stortinget bifalt tilskuddet enstemmig.[203]

Utgiftene til Kongsgården og Oscarshall og parkanleggene vokste kraftig fra overtagelsen og i årene som fulgte, og førte til store underskudd på budsjettet, som ble dekket av sivillisten. Departementet fant det etter hvert urimelig at underskuddene i sin helhet skulle belastes apanasjen,[204] og foreslo derfor i St.prp.nr.28 (1926) at det årlige utbyttet av Paléfondet fra og med budsjetterminen 1924-1925 ble anvendt som tilskudd til dekning av utgiftene til Kongsgården og Oscarshall. Her var det spesielt haven og parkanlegget man siktet til. Siden det før krigen var politisk umulig å øke apanasjen, trass i at pengeverdien hadde sunket i forhold til utgangspunktet i 1905, var denne løsningen for regjeringen minst problematisk. Opposisjonen anså forslaget som en indirekte måte å yte statstilskudd på, og minnet om kongehuset i 1906 hadde sagt seg villig til å overta bruksretten uten å kreve statstilskudd.[205] Opposisjonen hevdet videre at størrelsen på underskuddene berodde på hvor store krav kongehuset stilte til anleggene, og mente at hvis forutsetningene for overenskomsten fra 1906 skulle endres måtte disposisjonsretten til eiendommen også kunne diskuteres. Lønningskomiteens flertallsinnstilling ble bifalt mot 23 stemmer.[206]

Opposisjonen fikk desto mer «vann på mølla» da regjeringen omtrent samtidig med stortingsbehandlingen av St.prp.nr.28 (1926) la frem St.prp.nr.72 (1926) hvor man i forslaget om hvordan overskuddet til pengelotteriet skulle brukes, oppførte kr 100.000 til

---

[201] St.pr.nr.28 (1908), jf. St.prp.nr.87 (1908). Salgssummen av ministerboligen i Stockholm var på kr 915.000, hvorav kr 250.000 gikk med til oppussing av Slottet, og kr 250.000 til Paléfondet (se kapitlet om Paleet). Den foreslåtte bevilgningen på kr 25.650 til Oscarshall var til de aller mest nødvendige utbedringsutgiftene. Overskridelsene på kr 2.000 ble dekket av sivillisten, jf. St.med.nr.10 (1913). Hoffet hadde ønsket kr 43.370.
[202] St.med.nr.10 (1932).
[203] St.forh.1908, 7B, s. 3150.
[204] En henvendelse om forholdene må etter det jeg forstår ha kommet fra hoffet.
[205] Innst.S.nr.119 (1926), jf. St.prp.nr.1 (1905-1906). Det ble utbetalt tilskudd fra Paléfondet til Kongsgården fra og med budsjetterminen 1924-1925 til og med 1928-1929, hvoretter Skaugum gård fikk gleden av fondets renteutbytte.
[206] St.forh.1926, 7B, s. 2437-2440.

restaureringsarbeidet på Oscarshall.[207] Finanskomiteen valgte kun å innstille kr 70.000, men for å være sikker på å få den nødvendige bevilgningen igjennom i Stortinget truet komiteens medlemmer med å trekke seg hvis ikke forslaget ble bifalt. Motstanden kunne følgelig blitt større, men utfallet ble at kun 30 representanter stemte mot.[208]

Årsaken til at jeg såpass detaljert viser til opposisjonens motstand mot ekstrabevilgningene til Kongsgården er her at de kan sies å være medvirkende til at bruksretten til Oscarshall ble endret.

I St.prp.nr.1 (1928) forteller departementet at forvalteren på Kongsgården opprinnelig hadde hatt tilsynet med bygningene på gården og på Oscarshall. Da slottsforvalter Carl Ferdinand Linthoe ble ansatt i 1921, ble det tatt forbehold om at han mot godtgjørelse pliktet å overta tilsynet med Oscarshall og de bygninger på Kongsgården som ikke hørte inn under gårdens landbruk. Dette forbeholdet ble fulgt opp i 1926 av hoffsjefen, som så det nødvendig at Kongsgårdens bygninger kom under arkitektkyndig tilsyn.[209] Den nye ordningen, som var av midlertidig karakter, medførte ingen utgift for statskassen. Departementet tok ved denne anledning forbehold om å stå fritt med hensyn til forslag om den fremtidige ordningen av tilsynet. Da Kongsgården stod til kongens disposisjon, var departementet klar på at statskassen ikke skulle belastes utgiftene ved tilsynet med Kongsgårdens bygninger. Departementet mente det stilte seg annerledes med Oscarshall, «idet det er på det rene at denne bygning ikke kan anvendes til beboelse for kongefamilien, likesom der heller ikke kan gjøres nogen annen praktisk bruk av bygningen, der nu må bli å anse som et kulturminne.»[210]

Departementet foreslo derfor at staten overtok utgiftene ved tilsynet og vedlikeholdet av Oscarshall, og at slottsforvalteren fikk godtgjørelse for tilsynet og regnskapshold. Videre fant man at siden det nå var bevilget midler fra Pengelotteriets overskudd for å sette lystslottet i stand, var det rimelig at publikum igjen fikk adgang til slottet mot entré.[211] Kongen hadde via hoffsjefen på forhånd godkjent den nye ordningen. Det må bemerkes at disposisjonsretten på dette tidspunkt ikke var foreslått endret. Det ble budsjettkomiteen som i sin innstilling ba departementet utrede muligheten for at Oscarshall ble behandlet som statseiendom eller at ansvaret ble overtatt av Norsk Folkemuseum.[212] Spørsmålet ble tatt opp igjen i forbindelse

---

[207] Det fremgår av St.prp.nr.72 (1926) at hoffet hadde søkt om kr 200.000, men at departementet ikke turde å føre opp mer enn det halve beløpet.
[208] St.forh.1926, 7B, s. 2840-2845.
[209] I tillegg til St.prp.nr.1 (1928) vises det til *Hvem er hvem? 1934*, s. 302, med kort biografi om Linthoe.
[210] St.prp.nr.1 (1928).
[211] Oscarshall slott hadde ikke vært åpent for publikum siden unionsoppløsningen.
[212] Budsjett-innst.S.nr.1 (1928). Under stortingsbehandlingen ble komiteens innstilling bifalt med 74 mot 52 stemmer. Motstanden hadde sammenheng med at opposisjonen var i mot at deler av Pengelotteriets overskudd

med St.prp.nr.1 (1929). Etter at Norsk Folkemuseums direktør hadde stilt seg avvisende til forslaget om å overta bestyrelsen, besluttet departementet å foreslå, etter å ha innhentet kongens positive uttalelse, at Oscarshall gikk over til å bli behandlet som statseiendom på samme måte som slottet i Oslo. Slottet hadde stilt som forutsetning at «kongefamilien har full adgang til å disponere over Oscarshall med park, om det skulle hende at H.K.H. Kronprinsen i fremtiden skulde få bruk for samme, likesom der må være adgang til å benytte slottet ved anledninger, hvor dette måtte finnes formålstjenlig.»[213] Tilsynet skulle nå permanent overtas av slottsforvalteren. Oscarshall ble nå ført opp som egen post under kapittel 11. I St.prp.nr.1 (1930) ble det opplyst at siden Oscarshall nå skulle behandles som alminnelig statseiendom, var utgiftene slottsbudsjettet uvedkommende og ble følgelig overført til kapittel 804, Forskjellige statseiendommer.[214] Jeg har ikke funnet dokumenter i Finansdepartementets arkiv som forteller hva den nye disposisjonsretten til Oscarshall konkret gikk ut på. Siden lystslottet ikke hadde noen praktisk anvendelse for kongefamilien, kunne ikke forbeholdet nevnt i St.prp.nr.1 (1929) bety annet enn fremvisning ved besøk, hageselskaper.l.[215]

Kongsgården og Oscarshall etter krigen

Det fant ikke sted flere endringer på Kongsgården inntil krigen kom. Kongsgården med Oscarshall ble under krigen lagt under Kanselliet. Oscarshall ble da freden kom igjen lagt under kapittel 804, mens Kongsgården for første gang etter unionsoppløsningen ble oppført under kapittel 11.

Utgiftene til Kongsgården var en av de største postene på sivillisten som fra og med budsjetterminen 1945-1946 ble overført til kapittel 11. I St.prp.nr.1 (1945-1946) angis det ikke annen forklaring enn at «De ovenfor anførte beløp som foreslåes overført fra sivillisten, til sammen ca. kr. 200.000, hører etter departementets mening naturlig hjemme under kap. 11.»[216] Jeg har ikke funnet korrespondanse som forklarer forholdet nærmere. Da man ønsket å forhøye apanasjen etter krigen, var det to måter å gjøre det på - ved å øke selve beløpet og ved å overføre utgifter fra sivillisten til kapittel 11. Den siste måten var mindre synlig utad. Kongen hadde i mellomkrigstiden flere ganger hatt underskudd på sivillisten nettopp på grunn

---

skulle gå til Oscarshall, som var kongens ansvarsområde, og anså godtgjørelsen som et lønnstillegg til slottsforvalteren (St.forh. 1928, 7A, s. 766f).

[213] St.prp.nr.1 (1929). Henvisningen til Kronprins Olav hadde sammenheng med St.prp.nr.7 (1929), Om anskaffelse av bolig for H.K.H. Kronprinsen. Oscarshall ble en stund vurdert som en mulig løsning, men ble funnet uegnet pga. kostnadene til ombyggingen. Se også delkapitlet om Paleet.

[214] I St.prp.nr.1 (1930), Kap. 804, presiseres det at «Tilsynet bør imidlertid fremdeles tillige slottsforvalteren, hvad man av forskjellige grunner finner mest hensiktsmessig.»

[215] Referanse til hageselskapene gitt av hoffsjef Lars Petter Forberg 4. september 2000.

[216] Av de 200.000 kr stod utgifter til Kongsgården for kr 57.000

av Kongsgården, og da det tross alt var statseiendom, synes det naturlig at gården kom med blant de første overføringene.

Kongsgården hadde etter krigen behov for omfattende reparasjoner og oppgradering, og det ble for budsjetterminene 1946-1947 til 1952-1953 bevilget penger, som hovedsakelig gikk til driftsbygningene (fjøs, stall, uthus). I St.prp.nr.1 (1948) ble det opplyst at departementet og hoffet var blitt enige om en utgiftsfordeling, der staten skulle stå for 2/3 av utgiftene, mens sivillisten skulle dekke resten. I 1947 var utgiftene anslått til om lag kr 900.000, men det ble etter hvert klart at anslaget var satt for lavt. I St.prp.nr.1 (1952) var utgiftene oppjustert til kr 1.700.000. I kapittel 3 om apanasjen har vi sett at sivillistene gikk med underskudd. Presset på økonomien var blitt så stort at departementet i 1954 så seg nødt til å betale tilbake sivillistens andel av reparasjonsutgiftene: «Da Bygdøy Kongsgård imidlertid er statens eiendom, er en kommet til at det må være riktigst at staten bærer alle utgiftene ved reparasjonsutgiftene. Under henvisning til foranstående foreslås bevilget kr 200.000 på statsbudsjettet 1954-55 til avdragsvis dekning av de nevnte restutgifter, kr. 600.000 [...]»[217] Følgelig hadde man fullstendig kapitulert overfor vedtaket i 1906 om at utgiftene til Kongsgården skulle være staten uvedkommende. Den endrede politikken i disse årene ser ut til å ha ført til at departementet ble mer involvert i avgjørelsene på Kongsgården, ihvertfall spørsmål hvor store summer var involvert. Men selve bruksretten synes ikke å ha blitt endret, da kongen fremdeles hadde det endelige ordet.

I samme periode dekket staten også andre utgifter som tidligere var belastet sivillisten eller kongens private midler. I 1950 foreslo departementet å innløse 2 gamle lån av Statsgodsfondet som Kongsgården var beheftet med. Restgjelden var på ca. kr 30.000. Sivillisten hadde hittil betalt rentene.[218] Staten påtok seg også byggeutgiftene til et nytt kombinert tjener- og pensjonistkompleks på Kongsgårdens grunn, etter forslag av hoffsjefen. Driften skulle dekkes av sivillisten. Husleien kunne ikke dekke driftsutgiftene fordi pensjonene var så lave.[219] Bevilgningen, som etter hvert kom på kr 400.000 skulle fordeles

[217] St.prp.nr.1 (1952). Avdragene ble bevilget over terminene 1954-1955, 1955-1956 og 1956-1957.

[218] St.prp.nr.1 (1950), kapittel 11, post 26. I Post 27 gjaldt oppgjør av forskottskontoen «Innløst jordavgift vedkommende «Hengsengen»». Denne forskottskontoen stod i rest i statsregnskapet med ca. kr 1.800, og ble foreslått innløst av staten. Jeg forstår det slik at denne posten ikke var relatert til sivillisten.

[219] St.prp.nr.1 (1953). I begrunnelsen for at staten skulle påta seg utgiftene til byggingen av de kombinerte tjener- og pensjonistboligene mente hoffsjefen at utgiftene til disse ikke hadde noe med driften av gården å gjøre. En bedret boligstandard ville hjelpe på ønsket om å holde på gårdsarbeiderne. FIN/AK 00.1/15. Notat 4. mai 1970 i forbindelse med påbygg til tjener- og pensjonistboligene, jf. St.prp.nr.1 (1971-1972).

over terminene 1953-1954 og 1954-1955.[220] Dette var utgifter som sivillisten på den tiden ikke kunne bære alene.

I 1963 ble det besluttet at Oscarshall skulle overføres fra kapittel 1632, Drift av statseiendommer, til kapittel 11, med virkning fra 1. januar 1964. Det kommer ikke frem hvorfor denne overføringen fant sted, men det er nærliggende å tro at det var av praktiske årsaker. Slottsforvaltningen hadde fremdeles tilsynsansvaret med lystslottet, og siden kongehuset fremdeles hadde bruksretten, jf. St.prp.nr.1 (1929), var det mer naturlig å la eiendommen komme inn under slottsbudsjettet. I første halvdel av 1960-tallet overtok Statens bygnings- og eiendomsdirektorat forvaltningsansvaret for de fleste statseiendommene, noe som også kan være en forklaring.

Gjennomgangen av Stortingsforhandlingene viser ingen formelle endringer på Kongsgården etter 1964. Arkivmaterialet i Finansdepartementet viser samtidig, sett på bakgrunn av korrespondansen, at departementet ble mer involvert i spørsmål omkring eiendommen, spesielt i spørsmål vedrørende avståelser og status. Dette kommer jeg mer inn på i andre underkapitler.

For øvrig forteller Stortingsforhandlingene at Kongsgården igjen ble brukt som sommerbolig for kongen fra og med 1969-1970, etter at Skaugum fra 1. januar 1969 var formelt overført til daværende Kronprins Harald. Bevilgningene til vedlikeholdet av Kongsgården måtte derfor økes. Som kjent er Kongsgården stått ubebodd siden Kong Olav døde i januar 1991.

Etter krigen har bruksretten til Kongsgården blitt tatt opp på lavere nivå i departementet ved to anledninger i tillegg til i Stortinget, uten at det har ført til noen endringer.

Økonomi og rasjonalisering

Selv om statens overføringer til Kongsgården over kapittel 11 dekket det meste av utgiftene til vedlikehold og lønninger for driften av eiendommen, ble også en rekke utgifter til gården, både større og mindre, dekket av sivillisten eller kongens private midler. For eksempel brukte Kong Olav av egne midler kr 300.000 i 1972 til ny driftsbygning for hønseri og eggproduksjon. [221]

---

[220] Utgiftene var opprinnelig anslått til kr 325.000, jf. St.prp.nr.1 (1953), men steg til kr 400.000, jf. St.prp.nr.1 (1954).

[221] FIN/AK 000.1/1. Notat vedrørende statsbudsjettet 1985, datert 7. juni 1984.

Utgiftene til vedlikeholdet og driften av Kongsgården er forholdsvis store. Følgelig er ikke fordelingen av utgifter over kapittel 11 og sivillisten alltid vært like klare i perioden utredningen dekker. Vi har tidligere sett at det i dyrtiden etter 1. verdenskrig måtte etterbevilges penger til lys og varme på bl.a. Kongsgården. Utgiftene til vedlikeholdet av Oscarshall ble etter hvert en så stor belastning at staten overtok utgifts- og vedlikeholdsansvaret. Etter krigen har de største utgiftene vært dekket over kapittel 11. Men Kongsgårdens stramme økonomi har også ført til uenighet mellom departementet og hofforvaltningen om ansvarsforhold. Ett eksempel er de kombinerte tjener- og pensjonistboligene på Kongsgården, som Stortinget bevilget penger til fra 1953. Det ble i proposisjonen forutsatt at driften av boligene skulle belastes kongens sivilliste, en ordning som startet fra 1. januar 1958 etter bygningenes ferdigstillelse. I 1974 påpekte hoffsjef Odd Grønvold i et brev at det var gått 17 år siden bygningene var tatt i bruk og at utgiftene til vedlikehold nå begynte å melde seg, oppgitt til ca. kr 35.000 årlig. Hoffsjefen ba departementet om at staten over kapittel 11 overtok vedlikeholdsutgiftene og anførte at «Bygningene er Statens på samme måte som Hovedgården, Oscarshall og Strømsborg, som alle har en vedlikeholdskonto over kapitel 11». Departementet på sin side mente at utgiftene til vedlikehold var en del av driftsutgiftene, og kunne ikke være enig i hoffsjefens fortolkning om at en med «driften» bare kunne forstå utlegg til fyringsolje, strøm, vaktmester og andre avgifter etc. Med henvisning til forutsetningen for tjener- og pensjonistboligene ble hoffsjefens anmodning avvist.[222]

Ett annet eksempel er hoffsjefens brev av 12. mars 1984 hvor det fremkom at driften av Kongsgården gikk dårlig, og at man hadde måttet låne penger for å opprettholde driften og til å dekke vedlikeholdsutgiftene. Det ble vist til at kongen i 1972 brukte kr 300.000 av egne midler til ny driftsbygning for hønseri og eggproduksjon. Hoffsjefen luftet i brevet tanken om utgiftene kunne refunderes «siden bygningene på Kongsgården er statens eiendom.» Departementet avviste forslaget ved å skrive at «Da staten ikke har noe klart ansvar for kongens driftsbygning kan departementet ikke tilrå at kr. 300.000 overføres til Kongen.» I stedet valgte departementet å foreslå ytterligere økning i bevilgningen til apanasjen for 1985.[223] Departementet må her ha ment at statens ansvarsområde først og fremst hovedbygningen, mens driftsinntektene i prinsippet skulle dekke utgifter til vedlikeholdet av driftsbygningene.

---

[222] FIN/AK 000.1/15. Notat datert 27. mai 1974, initial ukjent. Om ordningen senere er blitt endret, vites ikke. Det viktigste her er å belyse uenigheten om ansvarsforholdet på Kongsgården.

Driftsbygningen på Kongsgården brant ned til grunnen 1. juli 1975. Kongen hadde fullverdiforsikret bygningen, noe som ga en utbetaling på ca. 3 mill. kroner. Dette ville ikke være nok til å kunne sette opp en ny driftsbygning som ville muliggjøre rasjonell drift på gården. En byggekomité med blant annet representanter fra SBED, hofforvaltningen og en fylkesagronom la frem nye planer for driften. Det var klart at med den nødvendige rasjonaliseringen måtte en annerledes driftsbygning til. Når utgiftene til brannrydning og nye maskiner var trukket fra forsikringsutbyttet, var det kun 2,2 mill. kroner igjen. Følgelig måtte det ekstraordinært bevilges kr 3,8 mill. over statsbudsjettet for å satt opp driftsbygningen.[224] Staten overtok samtidig forsikringsansvaret.[225]

Etter krigen har jeg ikke sett at Stortinget ofte har involvert seg i driften av Kongsgården, men i spørsmålet om bevilgninger til den nye driftsbygningen tok administrasjonskomiteen opp flere sider.[226] Selve bevilgningen ble enstemmig innstilt. Men det ble påpekt at det hadde vært for mye hemmelighetskremmeri i forbindelse med saken, og at bydelsutvalget måtte få anledning til å drøfte den nye driftsbygningen, spesielt i forhold til miljøspørsmål. Det kom også frem at planene for bygningen inkluderte tilrettelegging for skolebesøk.[227]

Selskapet for Bygdøy Vel og bydelsutvalget reiste flere innsigelser mot planene, og da bygningsrådet 15. september 1976 godtok byggekomiteens reviderte utkast, var det nødvendig med ytterligere 2,6 mill. kroner.[228] Spørsmålet om finansieringen hastet, da de provisoriske ordningene etter brannen ikke kunne gjentas ett år til. Administrasjonskomiteens formann betonte at gården eksteriørmessig ble vakrere, og selv om man hadde motforestillinger mot kostnadsstigningen, var det av tidsgrunner nødvendig å få saken igjennom. Det ble også uttalt i komiteen at driften av Kongsgården ikke bare var noe man skulle måle i forhold til det driftsmessige resultat. Man måtte først og fremst se driften i forhold til verdien av å holde i gang gårdsdrift innenfor Oslos grenser - til beste for oslofolk og turister. Det ble tatt som en

---

[223] FIN/AK 000.1/1. Notat vedrørende statsbudsjettet 1985, datert 7. juni 1984. Saken gikk som i mange lignende saker helt opp til statsråden, jf. notat datert 25. april 1984 (FIN/AK 000.1/9).

[224] St.prp.nr.92 (1975-1976), Tilleggsbevilgning for 1976 under kap. 11, Slottet, Bygdøy Kongsgård og Oscarshall.

[225] FIN/AK 000.1/15. I Finansdepartementets brev (ved Carl C. Lous) til hoffsjef Odd Grønvold av 6. desember 1977, jnr. 7557/1977 E, bekreftes det at departementet ville opptre som selvassurandør for selve driftsbygningen på Bygdøy, mens kongen forsikrer sine interesser (maskiner, redskap, husdyr, avling og avbrudd).

[226] *Før* krigen kan man finne mange eksempler på stortings- og spesielt komitemedlemmers kritikk av driften, spesielt relatert til Oscarshall og parken på Kongsgården.

[227] Innst.S.nr.219 (1975-1976).

[228] St.prp.nr.1 (1976-1977), tillegg nr.1, Om endring av proposisjonen om statsbudsjett for 1977 under kap. 11, Slottet, Bygdøy Kongsgård og Oscarshall.

selvfølge at kuene fikk fortsette å beite ute.[229] Administrasjonskomiteens ønsker for gårdsdriften gjenspeilte målsettingen gårdsforvalteren hadde i 1906, nemlig at man skulle legge mindre vekt på nettoavkastningen av gårdsdriften og heller forsøke å utvikle gården til et mønster- og demonstrasjonsbruk slik intensjonen var fra kammerherre Christian Holsts dager.[230]

Dette er etter det jeg forstår noe av bakgrunnen for at gårdsdriften ikke er et overskuddsforetagende. Først og fremst gjør vedlikeholdsutgiftene til de mange og gamle bygningene at driften bare unntaksvis går med overskudd. Skogen drives også som parkskog og kan derfor ikke utnyttes forstmessig i tilsvarende grad som andre skogeiendommer.[231] I perioden som utredningen dekker var også Kongsgården først og fremst ment som sommerbolig for den regjerende kongen.

Kongsgården og departementet

Opplysninger om kontakten og forholdet mellom hofforvaltningen og departementet, som for øvrig også berøres i andre underkapitler, er sparsomme i det dokumentmaterialet jeg har gjennomgått for Kongsgården før krigen. Da eiendommen frem til krigen var staten uvedkommende, var det kun ved spørsmål om avståelse av grunn o.l hvor departementet ble involvert, i tillegg til sivillistens økonomi som ved flere tilfeller førte til ulike ekstrabevilgninger.

Etter krigen, da utgifter til Kongsgården ble ført opp på kapittel 11 for å avlaste sivillisten, var det naturlig at kontakten mellom hofforvaltningen og departementet endret seg. En side ved dette var de årlige innstillingene til statsbudsjettet (kapittel 11), som etter gårdsforvalterens fremlegg og hoffsjefens kommentarer til dette, havnet i departementet for videre drøftelser. I tillegg kom andre spørsmål om økonomiske forhold vedrørende hovedgården og driften for øvrig.

Staten var og er eier av Kongsgården, men kongen har bruksretten. Dette forholdet har naturlig nok ført med seg mange og omfattende saker vedrørende økonomi, bygninger på gården, naboforhold, veireguleringer, grunnavståelser osv. Selv om staten ved departementet har eierskapet, går det igjen at bruksretten og kongens mening er blitt mest vektlagt ved løsningen av de forskjellige spørsmålene som dukket opp. Mens selve gårdsdriften synes å

---

[229] Budsjett-innst.S.nr.2 (1976-1977).

[230] St.prp.nr.1 (1905-1906), jf. RA/FIN Ekspedisjonskontoret Arkiv 1927 E, Boks 38. *Forklaring til Bygdö kongsgaards regnskabsextrakt*, 3. februar 1906. Et demonstrasjonsbruk «vilde være til belærelse og nytte for alle de mange landsmend som aarlig kommer hid for at studere landbruget».

være kongens domene, var det i andre spørsmål en klar ordning om gjensidig informasjonsplikt. Når henvendelser kom til enten Kongsgården eller Slottet direkte eller til departementet, ble disse alltid videresendt. Dette kunne være saker alt fra gjerdespørsmål og grensetvister med naboer til ekspropriasjon. I korrespondansen mellom hofforvaltningen og departementet ga hoffsjefen i de fleste tilfeller klart uttrykk for sitt syn i de ulike sakene, og departementet ga som regel sin støtte. Men i saker hvor det var ventet stor publisitet og kanskje også kritikk, får man inntrykk av at hoffet helst ønsket at departementet skulle bestemme. Eksempler er spørsmålet om fredning av Kongsgården i 1974, som blir berørt i et annet underkapittel, og forslaget om nakenbading i området mellom Paradisbukten og Huk.[232]

Eksempler på sakene som ble tatt opp, og som førte til at hofforvaltningens syn stort sett ble etterkommet, er mange, og jeg skal nevne noen ytterst få. En sak som ble tatt opp i 1971 var Hilton Internationals ønske om å anlegge et flytende hotell ved Bygdøy Sjøbad. Hofforvaltningen gikk sterkt i mot, blant annet fordi det ville være for sjenerende og ruvende i landskapet. Departementet på den annen side var i utgangspunktet positivt innstilt på grunn av hotellkapasiteten i hovedstaden, men valgte å la hoffet få det siste ordet.[233]

Et hovedprinsipp for perioden var at det ikke skal avgis noe av Statens grunn på Bygdøy: «Det har alltid vært full enighet mellom Det Kongelige Finans- og Tolldepartementet og Det Kgl. Hofforvaltning at det ikke skal avgis noe av Statens grunn på Bygdøy.» Da flere innen Oslo Kommune i 1974 fremsatte tanker om boligbebyggelse av Hengsengen, som lå på Kongsgårdens grunn, ba hofforvaltningen departementet om å gjøre det klart for Oslo Kommune ved finansrådmannen «om den politikk som føres for Statens eiendom på Bygdøy.» Departementet fulgte opp hoffets ønske, og svaret fra kommunen var at man ikke hadde innstilt å erverve Hengsengen.[234]

---

[231] FIN/AK 000.1/15. Se f.eks. brev fra hoffsjef Odd Grønvold til ekspedisjonssjef Einar Grøstad datert 10. mai 1967.

[232] FIN/AK 000.1/19. *Nakenbading på Kongsgårdens grunn*. Bakgrunnen her var Østlandske Naturistforenings ønske om legalisering av området hvor praksisen allerede var etablert. Hoffsjefen skrev i et brev 10. desember 1979 til Finansdepartementet at «jeg [ikke] ikke vil uttale meg hverken for eller mot nakenbading på Bygdøy». Hoffsjefens alternative forslag til kommunens ønske om området mellom Paradisbukten og Huk var skråningen mellom Villa Gjøa og innover mot «Kaffeskjæret», som var mer skjermet mot innsyn fra veien. Gårdsforvalteren på sin side ville ikke anbefale legalisering, fordi han trodde «H.M. Kongen/Hofforvaltningen/Bygdø Kongsgård vil bli utsatt for adskillig kritikk om slik tillatelse blir gitt.» (brev til hofforvaltningen av 4. desember 1979). Departementet var ifølge et notat av 17. desember 1979 forbauset over at hoffsjefen ikke ønsket å ta et standpunkt. Departementet overlot saken til Oslo Kommune etter at uttalelser fra Bygdøy Vel og Bydelsutvalget var gitt.

[233] FIN/AK 000.1/15. Brev fra hoffsjef Odd Grønvold til Finansdepartementet 28. juli 1971 som svar på brev av 16. juli 1971, jnr. 5120/71 E, og departementets notat.

[234] FIN/AK 000.1/15. Brev fra hoffsjef Odd Grønvold til Finansdepartementet 6. august 1974 samt Finansrådmannens svar av 26. september 1974 på departementets henstilling datert 4. september 1974.

Oslo Kommune hadde siden 1957 fått midlertidig tillatelse til å anlegge et landfeste for Skøyens Båtforenings brygge på Kongsgårdens grunn innerst i Frognerkilen. I 1974 rettet kommunen ønske til departementet om å få overta området. Slottet gikk sterkt mot forslaget, men hadde ikke noe mot at leieavtalen fortsatte. I kladden til Finansdepartementets svarbrev fortelles det at «Hoffsjefen tar et klart standpunkt i saken. Det er neppe noen grunn til at Finansdeptet skal gjøre noen innvendinger mot dette.» I sitt svarbrev til kommunen skrev Finansdepartementet at man henholdt seg til hoffsjefens uttalelse.[235]

Slottet gikk i 1972 sterkt i mot forslaget om at Kon-Tiki Museet fikk overta området for det gamle Bygdø Sjøbad for å utvide museet. Motstanden ble begrunnet blant annet i den økte trafikken som utvidelsen ventelig ville resultere i. Hoffsjefen skrev også at «Det forekommer mig at spørsmålet om fredning dukker opp igjen. Jeg tror at Kon Tiki og Ra har en slik plass i manges bevissthet at vi kan få vår hyre med å holde stillingen.»[236] Museet trakk forslaget etter henvendelse fra departementet.

Et tidlig eksempel er Norsk Elektrisk Brown Boveri (NEBB) sitt ønske om å kjøpe tomt av Kongsgården i forbindelse med driftsutvidelse. I brev fra hoffsjef Peter Fredrik Broch til departementet i oktober 1945 fortelles det at saken 2 ganger var forelagt kongen, som ikke ønsket å avstå grunn av Kongsgården. Departementet ble bedt om å overta saken. I en merknad før departementet svarte NEBB skrev Lars Walløe at «Jeg kan ikke forstå begrunnelsen for H.M. Kongens standpunkt, men jeg går ut fra at det skal respekteres.»[237]

Unntak fra prinsippet vedrørende avståelser gjaldt grunn til veibygging. Her kan nevnes de ulike spørsmålene om reguleringer av veier og kanal på Kongsgårdens grunn, som Bygdø allés forlengelse fra den daværende bygrensen og omlegging av Bygdøyveien fra Idrettsplassen til og langs Norsk Folkemuseum. Saksmappen startet i 1939 og ble først endelig avsluttet i 1976.[238] I disse spørsmålene synes kongen personlig som bruker å ha vært sterkt involvert. Forlengelsen av Bygdøy allé var overveiende uproblematisk og ble ekspropriert på vanlig måte, etter at departementet hadde insistert på godtgjørelse fra Aker Kommune. Oslo skjønnskommisjon gjorde endelig vedtak i 1944. Godtgjørelsen, inkludert ulempeerstatning, ble innbetalt til staten direkte over kapittel 2920, Tilfeldige inntekter. Veireguleringen forbi Kongsgården førte i første omgang ikke frem fordi kongen var i mot,

---

[235] FIN/AK 000.1/15. Brev fra Oslo Kommune til Finansdepartementet 3. desember 1974, jnr. 7615/74 E, hoffsjef Odd Grønvolds brev til departementet datert 16. desember 1974, avslutningsvis departementets brev til Finansrådmannen datert 20. desember 1974.

[236] FIN/AK 000.1/15. Brev fra hoffsjef Odd Grønvold til Finansdepartementet ved ekspedisjonssjef Einar Grøstad datert 17. juni 1972.

[237] FIN/AK 000.1/24. Areal av Bygdøy Kongsgård. Merknad datert 5. november 1945, jnr. 2930/45 E.

[238] FIN/AK 000.1/19. Diverse - Kongehuset 1939-1985. 1939-1986. Reguleringsplan.

først og fremst fordi reguleringen ville gå på bekostning av Kongsgårdens jorder. Spørsmålet kom opp igjen etter krigen, hvor hoffet sterkt innvirket på planene for at mest mulig jord skulle bli spart og kongeboligen mest mulig skjermet fra trafikkstøyen. I et konsept av 10. desember 1954 påpekes det at hofforvaltningen hadde fått alle sine ønsker oppfylt, og at erstatningsspørsmålet var en sak mellom departementet og kommunen.[239] Lignende saker i årene fremover førte til erstatningsbeløp som tilfalt staten. I spørsmålet om veitrasé og ny hovedvei fra Frognerkilen til Norsk Folkemuseum i 1973-1974 presset departementet hoffet til å frafalle protesten mot planene, men gikk med på å opprettholde protesten mot bebyggelsesplanen for området. Med andre ord fikk ikke kongen som bruker alltid sin vilje igjennom i slike spørsmål, da departementet også ønsket å være imøtekommende overfor kommunens behov.[240]

Felles for alle reguleringssakene var at erstatningene tilfalt staten og ikke Kongsgården, selv om reguleringen i minst et tilfelle førte til reduserte inntekter for Kongsgården.[241]

Øvrige avståelser gjaldt stort sett deler av eiendommen som ikke kunne utnyttes i særlig grad ellers. Dette gjaldt for eksempel spørsmålet om fortau i Dronning Blancas vei fra båthavnen til Wedels vei. Initiativet til arealavståelsen kom denne gangen fra Kongsgården selv.[242]

Avgifter

Kongehusets bruksrett førte også til at gårdsforvalteren kunne innkreve avgifter for utleie av tomter etc. Før krigen ser det ikke ut til at departementet var like involvert i detaljspørsmål rundt leiekontrakter som etter. Korrespondansen gir inntrykk av at ansvars- og myndighetsfordelingen mellom hofforvaltningen og departementet, som også er nevnt tidligere, ikke alltid var like klar. Til dette kan nevnes noen få eksempler.

Rivingen av kongevillaene, som også vil bli berørt i et annet underkapittel, på 1960-tallet, førte til at leieinntektene ble forringet. Rivingen hadde bakgrunn i ønsket om å utvide

---

[239] FIN/AK 000.1/19.

[240] FIN/AK 000.1/19. Bl.a. brev fra hoffsjef Odd Grønvold til Finansdepartementet 11. desember 1973 og 15. januar 1974 med ønske om protester mot veiplanene og bebyggelsesplanen, ønsket at departementet protesterte mot kommunen. Korrespondanse mellom hoffet og departementet og mellom departementet og Oslo Kommune ved Byplankontoret.

[241] FIN/AK 000.1/19. Dette gjaldt en sak i 1958 om endret regulering av Sjølystveien som førte til at leieinntektene fra Bygdø Ballklubb ble redusert grunnet forskyvning av området. Veireguleringen forbi Kongsgården i 1954 med avståelse av dyrkingsjord må også ha ført til lavere inntekt.

[242] FIN/AK 000.1/15. Brev fra hoffsjef Odd Grønvold til Finansdepartementet ved ekspedisjonssjef Arne Styrmo datert 23. september 1983.

friluftsarealet til glede for Oslos befolkning.[243] Hoffsjefen påpekte i denne forbindelse i et brev til departementet at Kongsgårdens skog ble drevet som parkskog og ikke forstmessig økonomisk.[244] Rydding av campingfolkets «efterlatenskaper» kostet gårdsforvaltningen mange arbeidstimer ukentlig, og hoffsjefen forutsatte at Oslo kommune overtok en større del av dette arbeidet enn tidligere. Hoffsjefen skrev i et brev til Oslos finansrådmann at han fant det rimelig at kommunen hevet den årlige sum som var tilstått Kongsgården for bruk av Kongeskogen med ytterligere kr 20.000. Kopi av brevet ble sendt departementet med spørsmål om kommentar. Administrasjonsavdelingen hadde i sitt svar intet å bemerke, [245] men merknadene i kladden er interessant å merke seg: «Det finnes ikke noe i arkivet om den avgift Oslo kommune betaler for bruk av Kongeskogen, og departementet har vel egentlig forutsatt at bruken skulle være vederlagsfri. Jeg peker bl.a. på at det dreier seg om utmarksområder som allmennheten fritt kan ferdes på.» Når det først var betalt leie, hadde man ingen bemerkning til selve beløpet, som ble ansett som svært lavt. Spørsmålet om ryddingen var departementet uvedkommende.[246] Ifølge hoffet betaler ikke Oslo kommune i dag leie for bruk av Kongeskogen. Når avtalen opphørte, vites ikke. Det forhold at man ikke hadde helt klare retningslinjer for myndighet til å innkreve avgift eller ikke, må understrekes.

Det finnes mange dokumenter som berører spørsmålet om festeavtaler og innkrevde avgifter i Finansdepartementets arkiv. Felles for de fleste kontraktene som ble inngått var at gårdsforvalteren eller hoffsjefen signerte, ikke departementet.[247] Etter krigen synes de fleste spørsmål å ha blitt forelagt departementet for forhåndsgodkjennelse, i praksis var henvendelsene fra gårdsforvalteren eller hoffet til ren orientering. Det eneste departementet eventuelt influerte på var festeavtalens varighet, som for eksempel kontrakten mellom Kongsgården og Bygdø Ballklubb om leie av tomten til Bygdøy Stadion.[248]

En interessant side ved festeavtalene er de ulike fremgangsmåtene i spørsmålet om avgivelse av tomt for Bygdø kapell og Bygdøy Skole i henholdsvis 1876 og 1922. Forskjellen

---

[243] Myndighetene uttrykte allerede i 1906 ønske om å rive alle kongevillaene, som nevnt tidligere i delkapitlet.
[244] FIN/AK 000.1/15. Brev fra hoffsjef Odd Grønvold til ekspedisjonssjef Einar Grøstad 10. mai 1967.
[245] FIN/AK 000.1/15. Brev fra Einar Grøstad til hoffsjef Odd Grønvold datert 3. juni 1967, jnr. 3243/67 E.
[246] FIN/AK 000.1/15. Notater forut for brev fra Einar Grøstad til hoffsjef Odd Grønvold datert 3. juni 1967, jnr. 3243/67 E, ukjent initial.
[247] I forbindelse med parsellen til parkeringsplassen for det nyoppførte Bygdøy Kapell, var det hoffsjefen selv som undertegnet kontrakten, jf. FIN/AK 000.1/15. Brev fra hoffsjef Odd Grønvold til Finansdepartementet datert 21. desember 1967, jnr. 8569/67 E. Kontraktene mellom Bygdø Ballklubb og Kongsgården ble signert av gårdsforvalteren, jf. FIN/AK 000.1/18 Bygdøy Stadion, 1957-1984.
[248] FIN/AK 000.1/18. Bygdøy Stadion 1957-1984. Den første kontrakten må ha blitt inngått i 1914 da banen ble anlagt på en fylling på Kongsgårdens grunn (jf. *Oslo Byleksikon*, 4. utgave, 2000, s. 89). Tiårskontrakten fra 1947 ble i 1960 (etter tre års kontraktløst forhold) erstattet med en 5-årsavtale etter departementets ønske. Man henviste til de nye festekontraktene for eierne av kongevillaene i Christian Frederiks vei (jf. merknad datert 1. september 1960, ukjent initial). Kontraktsperioden ser ut til å ha blitt økt til 10 år igjen fra 1985.

fra de andre festeavtalene, som ble inngått med eller uten departementets kjennskap, kan være at ordningen nødvendigvis måtte bli mer langvarig eller permanent. For Bygdø kapells vedkommende ble tillatelsen til tomteavgivelse vedtatt av Kongen i statsråd 2. mars 1876.[249] Etter at kapellet ble ødelagt ved brann i 1958, besluttet Oslo kommune å reise et nytt kapell av tilsvarende størrelse. Kongen ga sin tillatelse til at kapellet ble reist igjen på den samme tomten. Under saksgangen kom det frem at det for det tidligere kapellet ikke hadde vært utskilt noe bestemt areal eller opprettet noen kjøpe- eller festekontrakt. Det var heller ikke betalt noen festeavgift. Hoffsjefen og departementet var enige om at det heller ikke for det nye kapellet skulle betales avgift. Fordi tomten var avgrenset naturlig av veien på den ene siden, gjerdet til Folkemuseet på den andre og en fjellskråning mot skolen på den tredje siden, ville det ikke være fare for senere tvil om hvor tomtens grense gikk. Følgelig ble det bestemt det heller ikke denne gangen var nødvendig å inngå festekontrakt.[250] Oppføringen av det nye kapellet ble vedtatt ved kgl.res. av 30. juni 1961.[251]

Saken forholdt seg annerledes da spørsmålet om en skolebygning på Bygdø kom i 1919. Mens initiativet til det første kirkebygget på Bygdøy var privat, kom henvendelsen om tomt til skole fra en komité oppnevnt av Akers skolestyre. Komiteen ønsket et areal av eiendommen Lille Strømsborg til skoletomt. Kongen ville ikke motsette seg forslaget, så lenge skolebygningen ble anlagt slik at den var minst mulig til sjenanse for gårdsdriften og tomten ellers var forsvarlig innhegnet. Departementet gikk også med på forslaget i sitt brev til skolekomiteen, men la til: «Samtidig gjorde man opmerksom på, at spørsmålet om feste av tomten måtte forelegges Stortinget til avgjørelse.»[252] Det ble ikke begrunnet hvorfor Stortinget skulle avgjøre spørsmålet. Det virker ikke helt logisk i forhold til saken om kapellet og den senere kirken. Begge ordninger er av langvarig art og gjelder ikke avståelse, kun feste. Begge bygningene var under offentlig administrasjon. Forskjellen var kun at man etter drøftelser mellom hofforvaltningen og departementet gikk inn for festeavgift bestemt av offentlig oppnevnte takstmenn, og at tomten skulle oppmåles og kartlegges. Festetiden ble satt

---

[249] Kgl.res. av 2. mars 1876 hvor «det tillades, at Konsul Thorleif Schelderup paa den til Ladegaardsøens Hovedgaard hørende Tomt Badstuebraaten lader opføre til gudstjenstligt Brug et Kapel under Navn af "Bygdøs Kapel" paa de i hans Andragende af 23de Februar d. A. afgivne Vilkaar, [...]». Trykket i *Love, Anordninger, Kundgjørelser, aabne Breve, Resolutioner, m.V., der vedkomme Kongeriget Norges Lovgivning og offentlige Bestyrelse, for Aaret 1876, i tidsfølgende Orden og udtogsvis med Bidrag af det offentlige samlede og udgive av Otto Meilænder*, Christiania: 1877, s. 79.

[250] FIN/AK 000.1/10. Bygdøy kapell. Notat 8. april 1959, jnr. 3156/59, med henvisninger til korrespondanse mellom hoffet og departementet. Ifølge Oslo Byleksikon, 4. utgave, 2000, s. 87, ble Bygdøy kirke først ferdigstilt og innviet i 1968. Gudshuset ble da betegnet som *kirke* og ikke kapell.

[251] Kgl.res av 30. juni 1961 ble så langt jeg kan se ikke kunngjort i Norsk Lovtidend.

til 99 år, og ifølge proposisjonen «forutsettes [avgiften] tatt til inntekt i Bygdø Kongsgårds driftsregnskap.»[253] Festekontrakten ble undertegnet av departementets representant på den ene side og Akers kommunes finansdirektør på den andre.[254] Dette i motsetning til de fleste andre festeavtaler Kongsgården har eller har hatt med utenforstående. Man merker seg ellers at festeavgiftene går inn i gårdens driftsregnskap, mens erstatninger for grunnavståelser tilfaller statskassen, selv om avståelsene i noen tilfeller har influert på driftsregnskapet.

Kongsgården leier i dag ut en rekke arealer på Kongsgårdens grunn, stort sett ideelle organisasjoner som idrettslag o.l., og noen få mer forretningsmessige virksomheter. Dette gjelder båtopplag og seilforening ved Bygdøy Sjøbad, båtopplag på Karenslyst,[255] Bygdøy Stadion (Bygdø BK), klubblokaler for roklubb på Hengstrand og Hengslien, Bygdøy Kirke med parkeringsplass, Bygdøy Skole, Rohdeløkken Café med parkeringsplass m.m.[256] Kongsgården har også festeavtale med Teledirektoratet om arealet for merkefyret ved Bygdøy Sjøbad.[257] Leieavtalene er i mange av tilfellene satt svært lavt, ofte på symbolsk nivå, som f.eks. festeavtalen for merkefyret.

Forslag til endret status. Kongsgården fredes?

På 1950- og 70-tallet kom det flere ganger opp spørsmål om å endre statusen til Kongsgården. Selskapet for Bygdø Vel fremmet første gangen i 1950 forslag om totalfredning av Bygdø Kongsgård. Forslaget ble «approbert av Kongen» som personlig bruker av gården og således stilt i ro. Vellets forslag kom opp igjen i 1955 med henvisning til den nye naturvernloven av 1. desember 1954 nr. 2. Forslaget var motivert ut fra 4 punkter: Bevare den rike og særpregede natur, bevare anlegg av kulturhistorisk verdi og av hensyn til Kongsgården selv og Stor-Oslo.[258] Departementet tok opp flere interessante spørsmål vedrørende forslaget. Ett var Kongen (i statsråd) sin hjemmel i lovgivningen i forhold til kongen personlig som bruker. Hittil var ingen bygning som var statseiendom fredet. Bakgrunnen var at man ikke hadde villet binde vedkommende fagminister (staten) i en så sterk grad som ville blitt følgen om

---

[252] St.prp.nr.36 (1922), Om bortfeste av en tomt av Bygdø Kongsgårds grunn til Akers kommune til skoletomt. Brev fra departementet til skolekomiteen datert 13. mars 1919. Hoffsjefens innstilling kom i brev av 6. mars 1919.
[253] St.prp.nr.36 (1922).
[254] FIN/AK 000.1/10. Festekontrakt undertegnet 25. januar 1923, hvorfra festetiden regnes.
[255] Leieforholdet opphørte i oktober 1996, men bruken av området er uforandret i påvente av ny avtale mellom Oslo Kommune of hofforvaltningen, jf. *Bygdø Kongsgård. Årsberetning og regnskap 1999*, s. 12.
[256] *Bygdø Kongsgård. Årsberetning og regnskap 1999*, s. 12, samt informasjon fra Slottet.
[257] FIN/AK 000.1/15. Jnr. 1300/76 E. Brev fra Carl C. Lous til hoffsjef Odd Grønvold datert 8. mars 1976, som svar på brev datert 23. februar samme år. Festeavtalen er av 50 års varighet. Departementet ga sin tilslutning i og med at hoffet gikk inn for avtalen.

man hadde foretatt fredning etter loven.[259] Kirkedepartementet, som hadde en landsplan for fredning «av naturherligheter», ønsket større sammenhengende arealer av landet som nasjonale naturparker. Det var da tvilsomt om Kongsgården kunne bli omfattet av en slik landsplan. Naturvernlovens § 1 første punktum sa at «Kongen kan bestemme at områder av land eller vann skal være fredet når dette ansees ønskelig av vitenskapelige eller historiske grunner eller på grunn av områdenes naturskjønnhet eller egenart.» Etter Finansdepartementets saksbehandlers syn kunne en totalfredning bare i mindre grad motiveres utfra vitenskapelige eller historiske grunner. Tyngden av begrunnelsen for fredningen måtte heller baseres på områdets naturskjønnhet og egenart. Departementet vektla det sosiale motivet, at Oslos befolkning ville ha et gratis utfartssted å ty til om sommeren. Det var opprinnelig foreslått for den nye naturvernloven at fredning også kunne iverksettes av sosiale grunner.

Departementet var i tvil om Kongen etter naturvernloven og bygningsfredingsloven hadde adgang til å totalfrede den statlige eiendommen uten å forelegge saken for Stortinget. Dette spørsmålet var dog opp til Kirkedepartementet å avgjøre. Det ble påpekt at Kongsgården var statseiendom og ved stortingsbeslutning stillet til bruk for den regjerende konge. Saksbehandleren var her i tvil om uttrykket «den regjerende konge» betydde den til enhver tid regjerende konge eller den nåværende konge. Men saksbehandleren hellet til synet om at vedtaket gjaldt den til enhver tid regjerende konge, av tradisjonelle grunner. Spørsmålet kunne avgjøres ved et tronskifte ifølge saksbehandleren. Denne skrev videre:

> Jeg ser det slik at Stortinget vanskelig kan gå med på tiltak som vil redusere Kongsgårdens verdi, så lenge den nåværende Konge har rådigheten over den. Og Finansdepartementet, som bare forvalter eiendommen på vegne av Stortinget, kan i så måte ikke gjøre noe som helst.
>
> Og når det gjelder Kongen selv som bruker av Bygdøy Kongsgård, så er vel forholdet det, at hans disposisjoner må treffes innenfor rammen av bruksretten. Han kan ikke foreta seg noe eller gå med på noe som i vesentlig grad forandrer eiendommens nåværende struktur uten å innhente samtykke til det på forhånd. [...] Hverken Stortinget eller Finansdepartementet kan således [...] for tiden godkjenne noen form for fredning som i vesentlig grad vil gå ut over Kongsgårdens verdi. Kongsgården må forsøkes holdt intakt, slik at eiendommen i tilfelle også fremtidig vil kunne fylle sin oppgave som gård - sommerbolig - for landets konge.[260]

---

[258] FIN/AK 000.1/15. Notat datert 4. mars og 12. mars 1955. Fremstillingen om spørsmålet i 1955 bygger i det hele på dette notatet.

[259] Foruten naturvernloven var også lov av 3. desember 1920 nr. 2 um bygningsfreding aktuell.

[260] FIN/AK 000.1/15. Notat datert 4. mars 1955. Saksbehandlerens understrekning. Denne skrev også, før sitatets siste punktum, at «[...] jeg er atskillig i tvil med hensyn til innholdet av Kongens bruksrett til Bygdøy Kongsgård. Kan han f.eks. drive kongeskogen forretningsmessig, d.v.s. forstmessig?» Spørsmålet er noe underlig, sett med bakgrunn i diskusjonen i 1906 om blant annet dette, se Innst.S:nr.180 (1905-1906), jf. St.forh.1905-1906, 7B, s. 2760ff.

Saksbehandleren mente for øvrig at man kunne frede deler av gården, som f.eks. dyre- og fuglelivet. Han påpekte videre at forslaget måtte være motivert ut fra frykt for at uten slik fredning ville det kunne bli foretatt disposisjoner som i vesentlig grad forandret områdets struktur.

En annen saksbehandler påpekte at Kongen i statsråd som både forvalter av statseiendommer og generell fredningsmyndighet, generelt sett ikke skulle ha behov for å foranledige fredningstiltak for statseiendommer, idet det var naturlig at eventuelle fredningshensyn ville bli ivaretatt av Kongen som forvaltningsmyndighet. Han trodde ikke noen kunne hevde at fordi hofforvaltningen administrerte gården, og ikke regjeringen ved departementet, skulle det være mer behov for formelle fredningsvedtak vedkommende Kongsgården. Hofforvaltningen søkte etter hans skjønn å bevare naturen og kulturhistoriske anlegg i rimelig utstrekning. Saksbehandleren savnet et konkret behov for ekstra «beskyttelsesforanstaltninger» i form av lovlig fredning av området. Departementet avviste på denne bakgrunn forslaget og informerte hoffet om dette.

Et nytt forslag om å frede Kongsgården ved å gjøre det til et landskapsvernområde kom i 1972, også denne gangen initiert av Bygdøy Vel, med henvisning til den nye naturvernloven av 19. juni 1970 nr. 63.[261] Departementet syntes å være positiv til forslaget, og saksbehandleren, Per E. Eggen, begrunnet sitt syn med at «I denne forurensningens tidsalder ser jeg det som viktig å kunne bevare Kongsgården som en lunge i Oslo.»[262] Også forvalteren ved Kongsgården, Gunnar Aas, stilte seg positiv. Han betonte blant annet alle forsøkene på å erverve grunn av Kongsgården, noe en fredning ville kunne forhindre. Hvis departementet gikk med på fredning, ville man ifølge Aas kunne påregne større goodwill i form av bevilgninger til vedlikehold av områdene og til alle minnesmerkene på Kongsgården. Han mente også Oslo kommune, som bruker av områdene, ville føle en slik forpliktelse. Aas kunne heller ikke se at staten som eier og kongen som bruker ville få noen spesielle ulemper ved en eventuell fredning.[263]

---

[261] I et omfattende fremlegg datert 3. mars 1972 motiverte Selskapet for "Bygdøy Vel" sitt forslag om fredning ut fra sitt ønske om å bevare en rik og særpreget natur, bevare anlegg av kulturhistorisk verdi, for Kongsgårdens egen skyld og for Stor-Oslos skyld. Punktene var med andre ord tilsvarende forslaget i 1955. Av plasshensyn går jeg ikke nærmere inn på fremleggets innhold.

[262] FIN/AK 000.1/15. Notat datert 15. september 1972, jnr. 2665, 3291 og 4176/72 E.

[263] FIN/AK 000.1/15. Brev fra forvalteren ved Bygdø Kongsgård, Gunnar Aas, til hofforvaltningen, datert 7. april 1972. Miljøverndepartementet var også involvert i spørsmålet, men dets innstilling er neppe relevant for fremstillingen her.

Hoffsjefen ga i brev av 2. mai 1972 sitt syn på saken. Han uttrykte tvil om fredning etter forslaget ville være til fordel uten å angi nærmere hva tvilen baserte seg på, og overlot til departementet å håndtere saken på beste måte. I et notat om saken skrev Aage Julsrud:

> Bygdøy Kongsgård er avgitt til bruk for den regjerende Konge, og forslaget om å gjøre eiendommen til landskapsvernområde m.v. vil derfor i første rekke berøre Kongen. For staten som eier har forslaget liten betydning så lenge eiendommen er disponert på denne måten. En fredning vil kunne være til hinder for å utnytte eiendommen på annen måte. En annen anvendelse av denne eiendommen i overskuelig fremtid er imidlertid lite tenkelig og det kan ikke være grunn til å legge noen vekt på et slikt hensyn.[264]

Samtidig viser departementet til de gjentatte forsøk på å erverve grunn av Kongsgården til ulike formål, og hevder det ville bli lettere å avvise slike forsøk hvis eiendommen ble lagt ut som landskapsvernområde og ble fredet. Det var derfor ingen grunn for Finansdepartementet å motsette seg forslaget ut fra statens eierinteresse. Likevel skriver departementet at det må være hoffsjefens sak å vurdere forslaget om fredning ut fra hensyn til kongens interesser som bruker av eiendommen, og at dette hensynet måtte vektlegges.[265] Notatet ble oversendt som vedlegg til brev til Slottet.

Hoffsjefen forklarte i sitt tilsvar av 2. november 1972 at bakgrunnen for at han i sitt brev av 2. mai samme år ikke hadde tatt et fast standpunkt til Bygdøy Vels forslag, så var det ut fra tanken å stille eieren, dvs. staten, fritt til å ta et standpunkt ut fra egne interesser. Da spørsmålet ble overlatt til hoffet å avgjøre, uttalte hoffsjefen at forslaget ikke ville få hofforvaltningens tilslutning. «Den Kgl. Hofforvaltning kan ikke se at Bygdø Kongsgaards interesser i dag er andre enn de som er bevirket avslag på en lignende søknad i 1955.»[266]

I november 1974 fremmet Miljøverndepartementet og Paleontologisk Museum i brev til Finansdepartementet forslag om vernetiltak på Kongsgården med hjemmel i naturvernloven etter paleontologiske kriterier.[267] Hoffsjefen ønsket å fastholde sin tidligere uttalelse om at tiltaket syntes å være «en unødvendig foranstaltning»,[268] og ga en fempunkts redegjørelse for sitt syn, som ble fremsatt langt klarere enn 2 år i forveien. For det første ville eiendommens areal forbli ubeskåret så lenge staten var eneste eier og kongen eneste bruker.

---

[264] FIN/AK 000.1/15. Notat av Aage Julsrud 12. oktober 1972, basert på konsulent Per E. Eggens notat av 15. september 1972.
[265] FIN/AK 000.1/15. Notat av Aage Julsrud 12. oktober 1972, basert på konsulent Per E. Eggens notat av 15. september 1972.
[266] FIN/AK 000.1/15. Brev fra hoffsjef Odd Grønvold til Finansdepartementet 2. november 1972.
[267] FIN/AK 000.1/15. Brev fra Miljøverndepartement 7. november 1974, videresendt hofforvaltningen 20. november 1974, jnr. 6927/1974 E.
[268] FIN/AK 000.1/15. Hoffsjef Odd Grønvolds brev til Finansdepartementet ved ekspedisjonssjef Aage Julsrud, datert 27. november 1974.

Videre hadde brukeren alltid beflittet seg på å bevare eiendommens rike og særpregede natur, samt i den utstrekning økonomien tillot det bevare anlegg av kulturhistorisk verdi. En overgang til landskapsvernområde ville ifølge hoffsjefen ikke bidra til en synlig forandring av dette uten at det samtidig måtte regnes med offentlig støtte. For det tredje måtte brukeren av Kongsgården være fri til å ta bestemmelser angående driften av skogen og dyrket mark og uten innblanding av verneutvalg kunne ta sine disposisjoner om forandring av driften om forholdene skulle kreve det. Hoffsjefen viste også til Kongsgårdens avtale med Oslo Kommune om fri ferdsel for publikum i Kongeskogen og på Kongsgårdens strandområder. Hoffet ville ikke godta forandringer som måtte virke innskrenkende på denne friheten. Avslutningsvis hevdet hoffsjefen at de forhold som eksisterte ivaretok Bygdøyfolkets interesser like godt som om området hadde status som landskapsvernområde, og da uten de innskrenkninger en slik plan ville måtte føre med seg.

Forslaget ble følgelig igjen avvist etter at hoffsjefen hadde gitt sitt syn.[269]

Juridiske spørsmål

I forbindelse med spørsmålet om avviklingen av kongevillaene i 1950-årene og fremover ble det også reist juridiske sider vedrørende bruksretten til Kongsgården.

Den historiske konteksten er nevnt i den kronologiske presentasjonen av Kongsgården og disposisjonsretten før krigen. Stortinget samtykket ved beslutning 13. juni 1906 at kongevillaene oppført på Kongsgårdens grunn skulle «bortsælges med fæste af den fornødne grund for et tidsrum af ikke over 50 aar.»[270] Finansdepartementet inngikk deretter festekontrakter, som altså løp ut på slutten av 1950- eller begynnelsen av 1960-tallet. Staten hadde altså myndigheten til å avgjørelse spørsmålet om forlengelse av festetiden. Ved utløpet av kontraktene ønsket brukeren av Kongsgården, Finansdepartementet og Oslo Kommune at villaene skulle rives for at parkskogen kunne utvides. Men da flere av beboerne nektet å flytte fra kongevillaene, måtte rettsapparatet involveres for få løst konflikten. Ved stortingsbeslutning i 1959 fikk departementet fullmakt til å fornye festeavtalene for

[269] Østlandske Naturvernforening ved Bredo Berntsen foreslo ved brev av 27. april 1983 stilet til «bestyrer» Bernt Aas ved Bygdøy Kongsgård utarbeidelsen av en skjøtselsplan for Kongsgården, hvor ekspertisen innen naturforvaltningen ble trukket inn. Naturvernforeningen ønsket større tiltak for å bedre å kunne verne om naturen og kulturlandskapet, og viste til nedslitingen av naturen (plante- og fuglelivet spesielt utsatt) og det store presset fra de mange brukernes side. På lengre sikt ønsket foreningen at ihvertfall deler av Bygdøy ble utlagt til landskapsvernområde. Jeg finner ikke i arkivet (FIN/AK 000.1/15) hvordan departementet og hofforvaltningen behandlet det nye fremlegget.

[270] St.pr.nr.82 (1905-1906), jf. Innst.S.nr.135 (1905-1906).

kongevillaene samt Hengslien. Bakgrunnen var blant annet å gi saken mer tid til å bli løst og av hensyn til beboerne.[271]

En av konfliktene gjaldt festekontrakten for kongevilla 4, som kongen i tillegg til kongevilla nr. 5 hadde fått disponere. Kong Haakon hadde gitt en kvinne som hadde vært gift med en ansatt på Kongsgården, samt hennes sønn, muntlig tillatelse til å benytte villaen.[272] Da kvinnen døde i 1961, fortsatte sønnen boforholdet, og denne nektet å flytte. Saken havnet på departementets bord i 1963. Hoffsjefen skrev i et brev at kongen av hensyn til hans stilling og anseelse ikke burde trekkes inn i eventuelle rettslige skritt i saken.[273]

I notatet drøftes kongens juridiske stilling.[274] Det fortelles, med henvisning til Frede Castbergs statsforfatningsrett[275] at kongen selv kunne anlegge sak, men at i dette tilfellet kunne det også bli aktuelt for beboeren å reise sak mot kongen. Denne adgangen var imidlertid begrenset. Castberg anså det sikkert at tingsrettslige krav vedrørende fast eiendom også kunne gjøres gjeldende mot kongen. Departementet regnet med at domstolene ville kunne følge denne oppfatningen. Følgelig var det formelt ikke noe i veien for at saken ble brakt inn for retten med kongen selv som part. Det ville ifølge notatet være den mest nærliggende og praktiske måten å løse saken på. Det var riktignok staten som var eier av Kongsgården, inkludert Villa nr. 5, men fordi kongen hadde disposisjonsrett over denne, hadde ikke staten for tiden noen rettslige interesser å gjøre gjeldende i saken. Staten kunne da heler ikke uten videre opptre som part i en rettstvist mot beboeren. Departementet anførte videre at hvis det skulle opptre i saken slik den nå stod, måtte det bli på vegne av kongen, dvs. som fullmektig for ham. Formelt sett var det ikke noe i veien for en slik ordning, men en slik løsning ville virke kunstig. Dessuten ville kongen fortsatt være part i saken, og han ville neppe i vesentlig grad kunne holdes utenfor.

En annen løsning som ble nevnt i notatet var at kongen ga avkall på disposisjonsretten til kongevilla nr. 4, slik at retten gikk tilbake til staten ved Finansdepartementet. Staten ville da bli rette motpart i en rettstvist mot beboeren, og kongen kunne holdes utenfor. Da hofforvaltningen hadde til hensikt, som en midlertidig løsning, å bruke villaen som tjenestebolig for slottsgartneren, som var statstjenestemann, skulle disposisjonen kunne gis «en reell og saklig begrunnelse.» Det ble henvist til den pågående rettssaken departementet

---

[271] FIN/AK 000.1/20, jf. St.prp.nr.1 (1959)

[272] FIN/AK 000.1/20. Departementet reiste i notatet av 6. november 1963 spørsmål om Kong Haakon hadde rett til å forføye over eiendommen utover sin levetid. Man anså at det likevel skulle mye til for at et slikt løfte ikke ville bli respektert så langt det var råd, hvis det var på det rene at løftet var avgitt.

[273] FIN/AK 000.1/20. Hoffsjef Ingvald M. Smith-Kiellands brev av 1. oktober 1963 til departementet, jnr. 7024/1963.

[274] FIN/AK 000-1/20. Notat datert 6. november 1963 ved Aage Julsrud.

forberedte mot eierne av 4 andre kongevillaer. Bakgrunnen for søksmålet var som tidligere nevnt at området skulle legges ut til park og at grunnen måtte frigjøres. I relasjon til kommunens parkplaner ville kongevilla nr. 4 stå i samme stilling som de andre kongevillaene, og beboeren ville ha en god sak på hånden fordi villaen var tiltenkt som tjenestebolig og ville bli stående, ihvertfall for en viss tid, mens de andre ble revet.

Saksmaterialet gir ikke fullstendig nok informasjon til at jeg har kunnet følge denne spesifikke saken til sin endelige avslutning. Det vesentlige ved denne utlegningen er uansett de juridiske problemstillinger som ble reist omkring kongen som person. Spørsmålene kan tenkes fremdeles å være aktuelle vedrørende andre leieavtaler.

Både kongevilla nr. 4 og med ett unntak øvrige kongevillaer ble omsider revet mot slutten av 1960-tallet, etter at departementet hadde vært involvert i en rekke rettssaker mot flere av eierne.[276] Unntaket var Villa Gjøa, der eieren fortsatte å bo trass i rettsforlik og tilbud om ny bolig. Bydelsutvalget ønsket at eieren skulle få bo i villaen ut sin levetid. Da formannskapet heller ikke ville gi rivingstillatelse, ble det vanskelig for departementet å benytte seg av tvangsmidler. Eieren døde først i 1999, og spørsmålet om kongevillaens fremtid er endelig ikke avklart.

Bruksretten til Kongsgården. En oppsummering

I St.prp.nr.1 (1905-1906), med påfølgende stortingsvedtak, får vi kun vite at «Bygdø kongsgaard [...] afgives til brug for den regjerende konge.»[277] Departementet har i spørsmål relatert til Kongsgården til stadighet henvist til vedtaket i 1906 under drøftinger, men sjelden konkret gått inn på hva bruksretten innebar. Departementets fremstilling i forbindelse med kongevillasaken kan dog anses som en brukbar definisjon:

> Den bruksrett som ble gitt Kongen, omfattet hovedbebyggelsen og avkastningen av jorden og skogen, jfr forhandlinger i Stortinget [...] 1905/06, side 2763ff. Bruksretten omfattet ikke rett til salg eller bortfeste av gården eller deler av denne.[278]

Bruksretten gjaldt kongen personlig. Frem til krigen var departementet lite involvert i spørsmål om eiendommen. Dette forholdet endret seg i forbindelse med at Kongsgården ble

---

[275] Her med henvisning til 2. utgave, bind 1, s. 280-281.

[276] FIN/AK 000.1/20. Eieren av villaen på Hengslien, som ikke var blant kongevillaene og heller ikke berørte strandområdet, flyttet først i 1979. Oslo Roklubb fikk senere festekontrakt, som den fremdeles innehar. Villa Victoria (villa nr. 5) ble først revet i 1972 da det for en periode ble benyttet av en hoffansatt.

[277] St.prp.nr.1 (1905-1906).

[278] FIN/AK 000.1/20. Utkast brev til Regjeringsadvokaten (Henning Bødker), jnr. 1613/1958 W, i saken vedrørende Villa Therese (beboers navn) om avvikling av festeforholdet vedkommende en parsell av Bygdø Kongsgård, datert 21. oktober 1958.

overført til kapittel 11, ihvertfall vedrørende større prosjekter. Men i de fleste tilfeller ble kongens vurdering avgjørende når saker skulle løses. Spørsmål om salg eller avståelser ble avgjort av departementet, men aldri uten at kongens syn ble hørt, og som oftest ble ingen beslutninger tatt uten at kongen var enig. De fleste festeavtalene ble inngått av hofforvaltningen, etter krigen med departementet som passiv bivåner. Kun de større festeavtalene kom opp på regjerings- eller stortingsnivå. Hovedprinsippet var i hele perioden at eiendommen skulle holdes intakt uten avståelser.

4.3. Paleet

Det var ikke mange år Paleet formelt sett var blant det nye kongehusets disponible eiendommer, men fordi avviklingen av disposisjonsretten ga en del interessante juridiske betraktninger relatert til kongehuset, er det nødvendig å inkludere det i utredningen. Avviklingen førte også til en økonomisk støtteordning som kom kongehuset til gode ved en rekke anledninger, og således kan betraktes som tillegg til den bevilgede apanasjen.

Paleet fungerte som Bernadottenes kongebolig inntil Slottet stod ferdig sommeren 1849. Paleet med tilhørende have var ifølge kammerherre Bernt Ankers testamente av 1801 skjenket til «til offentlig Brug efter Overlæg med Stiftbefalingsmanden». Administrasjonen for Ankers opprettede fideikommiss bestemte etter Ankers død at eiendommens skulle brukes som kongebolig. Flere ganger utover 1800-tallet var det stilt spørsmål ved anvendelsen av Paleet, som var blitt overflødig etter Slottets ferdigstillelse, uten at man kom frem til en løsning. Ved kongeskiftet i 1905 stod Paleet tomt bortsett fra at deler ble brukt av hoffunksjonærer.[279]

Kong Haakon VII hadde i 1905-1906 fått disposisjonsrett over Slottet og Kongsgården med Oscarshall, og det var en allmenn oppfatning på Stortinget at eiendommen nå burde få en annen anvendelse, dog holdt innenfor testamentets rammer. Da spørsmålet juridisk sett var komplisert, anbefalte budsjettkomiteens flertall i 1906 en utredning av hele saken for neste storting, mens mindretallet ønsket at kongen skulle fratas disposisjonsretten umiddelbart og at salg av eiendommen burde vurderes.[280] Debatten i Stortinget ble som ventet opphetet, men komiteens flertallsinnstilling ble bifalt med 66 mot 43 stemmer.

Spørsmålet om de juridiske sider ved Paleet ble sendt til Juridisk fakultet for uttalelse, og saken kom derfor først opp til behandling i 1908. Departementet hadde da innhentet

[279] Etter Slottets endelige ferdigstillelse i 1849 ble Paleet i en årrekke bebodd av høyere embedsmenn, og i perioden 1898-1903 holdt Høyesterett hus der, jf. *Oslo Byleksikon*, 4. utgave, 2000, s. 337.
[280] Indst.S.nr.180 (1905-1906) jf. St.forh.1905-1906, 7B, s. 2763f og Hoelseth: 1997, s. 146.

uttalelser både fra regjeringsadvokaten så vel som fra Juridisk fakultet. Regjeringsadvokaten skrev i sin betenkning av 21. august 1906, med henvisning til Bernt Ankers testamente og dets administrator, at det var gitt «til offentlig bruk», i dette tilfelle som bolig for den kongelige familie. Gaven gjaldt ikke den den gang regjerende konges person, men «Hans Majestæt Kongen», dvs. Norges konge. Paleet tilhørte således landets konge med full eiendoms- og råderett. Denne var dog begrenset av skjøtets bestemmelse av 1806. Regjeringsadvokaten konkluderte med at man kunne avhende eiendommen for å anvende salgssummen til samme formål som skjøtet, nemlig kongebolig, hvis testators hus ikke lenger var aktuell, og lanserte et fond som en mulig løsning.[281]

Juridisk fakultet hadde delt seg i en flertallsbetenkning og en mindretallsbetenkning, datert 13. mai 1907. Flertallet[282] hevdet at testamentet ga rettigheter for kongen og kongehuset, som ikke uten rette vedkommendes samtykke kunne fratas. Rettighetene var av privatrettslig, ikke av offentlig natur. Ingen forføyning med rettsvirkning kunne treffes over Paleet og Paléhaven mot kongens vilje:[283]

> *Mot* Kongens vilje kan ingen forføining med retsvirkning træffes over Palæet og Palæhaven. *Med* Kongens samtykke vil eiendommen kunne avhændes og pengene anvendes tilo samme øiemed, hvortil gaven er skjænket, saalænge dette øiemed er opnaaeligt. Derimot har Kongen ingen kompetance til at opgi kongehusets ret og tillate, at salgssummen indgaar i statskassen. Ti rettens indehaver er ikke personen, men institutionen. En senere konge vil i tilfælde kunne kræve *restitution in integrum*.[284]

Mindretallet ved professor Gjelsvik[285] understreket at eiendomsretten var statens, mens bruksretten var hos kongen. Han hevdet at spørsmålet forholdt seg på samme måte som forholdet med Bygdø Kongsgård og Slottet. «Forskjellen er her kun den rent ydre, at Bygdø kongsgaard og slottet ifølge stortingsbeslutning (eller med samtykke fra Stortinget) er stillet til Kongens disposition, mens Palæet og Palæhaven er stillet til hans disposition ifølge et skjøte, der i denne henseende gjør tjeneste som gavebrev.»[286] Men meningen var at statseiendommen skulle stå til kongens disposisjon så lenge den forutsatte personlige bruk ikke var umuliggjort «i utviklingens medfør» eller var blitt irrasjonell. Man skulle ikke ha

---

[281] St.prp.nr.1 (1908), hovedpost I, tit. 7-9.
[282] Professorene Absalon Taranger, Torkel Halvorsen Aschehoug, Marcus Pløen Ingstad, Bredo Henrik von Munthe af Morgenstierne, Oscar Ludvig Stoud Platou, Oskar Gustav Jæger og Jon Skeie, jf. St.prp.nr.1 (1908) og *Hvem er hvem? 1912*.
[283] St.prp.nr.1 (1908).
[284] St.prp.nr.1 (1908), hovedpost I, tit. 7- 9. «Restitution in integrum», fullgod/fullstendig erstatning.
[285] Professor dr.jur. Nicolaus Mathias Gjelsvik, jf. *Hvem er hvem? 1912*, s. 83.
[286] St.prp.nr.1 (1908).

økonomisk fordel av bruksretten til Paleet! Gjelsvik mente følgelig at Paleet som statseiendom kunne selges og summen regnes som hvilken som helst statsinntekt.

Departementet sluttet seg naturlig nok til flertallets innstilling. Mens Gjelsviks betenkning er uansett interessant nok å notere seg, spesielt parallellen til bruksretten til Kongsgården og til Slottet. Stortinget vedtok så at regjeringen skulle anmodes, «efterat have indhentet kongens samtykke, for indeværende storting at fremkomme med forslag om erhvervelse af fri raadighed for staten over Palæet og Palæhaven.»[287]

I St.prp.nr.87 (1908) ble det meddelt at kongen hadde gitt samtykke til at kongehusets bruksrett ble avløst. Stortingsvedtaket som endelig ble fattet gikk i korthet ut på at kongens bruksrett over statens eiendom ble innløst med takstsummen kr 350.000, som var avsatt av salgssummen for den tidliger statsrådsavdelingens eiendom i Stockholm. Innløsningssummen ble avsatt til et fond «der skal tjene samme øiemed som det, hvortil eiendommen i sin tid er skjænket.»[288] Fondet, både dets kapital og renter, kunne ikke anvendes uten Stortingets samtykke.[289] Budsjettkomiteen støttet departementet i sin innstilling, som ble enstemmig bifalt av Stortinget.

Paléfondet stod deretter uberørt i flere år og fikk forrente seg. Første gangen avkastningen av fondet ble benyttet var som vi allerede har sett i 1926 da regjeringen la frem St.prp.nr.28 (1926) med forslag om at det årlige utbyttet av Paléfondet fra og med budsjetterminen 1924-1925 ble anvendt som tilskudd til dekning av utgiftene til Kongsgården og Oscarshall.[290] Bakgrunnen var underskuddet på Kongsgårdens budsjett som var blitt en for stor belastning for sivillisten. I utgangspunktet var det altså meningen at utgiftene til Kongsgården skulle være staten uvedkommende, apanasjen og driftsfondet samt eventuelt kongens private midler skulle belastes. I 1926 var pengeverdien under 1/3 av hva apansjen på kr 700.000 var i 1905.[291] Paléfondets avkastning ble altså et slags tillegg til apanasjen, men et mer åpenbart tilskudd enn en del av overføringene som fant sted etter krigen.

I forbindelse med Kronprins Olavs forestående ekteskap med Prinsesse Märtha av Sverige 21. mars 1929 la regjeringen i januar frem St.prp.nr.7 (1929) om anskaffelse av bolig

---

[287] St.forh.1908, 7A, s. 518. Paleet ble for påfølgende termin overført fra St.prp.nr.1, hovedpost I, til hovedpost X, kap. 7, Statlige eiendommer under Finansdepartementets administrasjon, jf. St.prp.nr.1 (1909).

[288] Av nevnte sum kr 350.000 skulle fratrekkes et beløp til innløsning av Paléhaven og et beløp til utbedringsarbeider ved Oscarshall, jf. St.prp.nr.28 (1908) (se kapitlet om Kongsgården og Oscarshall). Kr 250.000 gikk direkte til Paléfondet, jf. St.prp.nr.87 (1908).

[289] Nærmere retningslinjer for fondet ble gitt ved kgl.res. av 19. desember 1908, senere endret ved Administrasjonsrådets vedtak av 24. september 1940. Instruksen i praksis opphevet 1984-1985.

[290] Dette utgjorde kr 69.617,46, jf. St.prp.nr.1 (1927). Stortinget vedtok, etter komiteens innstilling, kun tilskudd fra Paléfondet for terminene 1924-1925 og 1925-1926, jf. Innst.S.nr.119 (1926) og St.forh.1926, 7B, s. 2437-2440.

[291] Dette bekreftes av Statistisk Sentralbyrås hjemmeside, ved omregning ift. konsumprisindeksen.

for kronprinsen. Med forutsetning om en arkitektkonkurranse ble det foreslått et tilbygg til Oscarshall, hvis utgifter stipulert til kr 500.000 skulle tas fra Paléfondet. Dette ville etter departementets syn falle sammen med hensikten til den testamentariske gave og fondet. Avkastningen av den gjenværende delen av fondskapitalen skulle brukes til vedlikehold og inventar i kronprinsboligen. Lønningskomiteens flertall ønsket i sin innstilling at man ikke skulle være bundet av Oscarshall som eneste løsning. Opposisjonen uttrykte tvil om at Bernt Ankers testamente kunne fortolkes slik at gaven kun skulle komme kongehuset til gode, da det skulle være til offentlig bruk, og en representant foreslo at avkastningen heller gikk til vedlikehold av Slottet, noe som ville spare det offentlige for store utgifter. Komitéflertallets innstilling ble bifalt mot 49 stemmer.[292]

Som kjent ble forslaget om ombygging av Oscarshall til kronprinsbolig for kostbart, og da minister Fritz Wedel Jarlsberg senere i 1929 tilbød kronprinsparet å overta sin eiendom Skaugum i Asker, bortfalt vedtaket om å bruke Paléfondets kapital til anskaffelse av kronprinsbolig. I St.prp.nr.1 (1930) ble det foreslått at Paléfondets utbytte ble stilt til rådighet som tilskudd til utgifter til vedlikehold av Skaugums bygninger, have og park. Fondets kapital var pr. 30. juni 1929 kommet opp i kr 741.604,84, og renteavkastningen utgjorde ca. kr 30.000 årlig.

I 1929, da apanasjen til kronprinsen var på kun kr 100.000, var renteavkastningen åpenbart et betydelig tilskudd til sivillisten. Etter hvert som årene gikk fikk tilskuddet mindre betydning pga. pris- og lønnsutviklingen. I 1979, det siste året da *kun* avkastningen ble gitt som tilskudd, var avkastningen kommet opp i kr 77.797,32. Da var den bevilgede apansjen til kronprinsparet 3,3 mill. kroner. Avkastningen var nå ikke tilstrekkelig til å dekke større vedlikeholdsarbeider. I 1979 samtykket Stortinget i at deler av Paléfondets kapital kunne brukes til ekstraordinære tiltak på Skaugum.[293]

Kort etter var Paléfondets dager talte. På grunn av kronprinsparets begrensede økonomi var det etter hvert blitt så vanskelig å sette av tilstrekkelige midler til vedlikehold av Skaugum, og da det på grunn av bygningsmassens status krevde vel 1,5 mill. kroner til ekstraordinært vedlikehold over den neste treårsperioden, foreslo regjeringen i St.prp.nr.1

---

[292] St.prp.nr.7 (1929), Innst.S.nr.18 (1929) og St.forh.1929, 7A, s. 200-208.

[293] St.prp.nr.1 (1979-1980). Ifølge St.meld.nr.20 (1982-1983) ble kr 401.025 overført til vedlikehold av Skaugum, derav renter kr 77.797; gjenstående på fondet kr 781.421. Ifølge kgl.res. av 19. desember 1908 om instruks for Paléfondet § 2 kunne verken kapitalen eller renteavkastningen anvendes uten Stortingets samtykke, derav fremlegget om å få bruke deler av kapitalen. I tillegg til avkastningen for terminen 1979 bevilget Paléfondet kronprinsen et lån på kr 173.000 som bidrag til tilknytning til det kommunale kloakknettet, jf. brev fra adjutant major Sverre Økland til Finansdepartementet 23. februar 1979 (FIN/AK 000.1/1). Det ble for øvrig vurdert å bruke Paléfondet til å dekke reparasjonsutgiftene for Skaugum etter krigen, men man valgte til slutt i stedet å la staten ta på seg utgiftene direkte, jf. St.prp.nr.2 (1945-1946), tillegg nr. 23, for terminen 1946-1947.

(1983-1984) å ta kr 500.000 av Paléfondets kapital for terminen 1984.[294] I påfølgende stortingsperiode ble det foreslått at den resterende delen av Paléfondets kapital, ca. kr 240.000, ble benyttet, i tillegg til en ekstraordinær bevilgning på kr 260.000.[295] Det synes ikke å ha vært noen innvendinger mot at Bernt Ankers testamenterte gave, som Paléfondet var en videreføring av, nå var gått inn i historien. Hensikten bak gaven og fondet kan sies å ha vært fulgt hele veien. I praksis var det et ekstra statstilskudd til kongens og senere kronprinsens sivilliste. Som vi kan se av vedlegg 2 til utredningen fortsatte de ekstraordinære bevilgningene til Skaugum til og med budsjetterminen 1995. Dette kommer jeg også nærmere inn på i delkapittel 3.7 om kronprinsens sivilliste.

4.4. Stiftsgården

Stiftsgården i Trondheim, et bypalé fra 1770-årene, som ble bygget for enkefru geiheimrådinne Cecilie Christine Schøller, ble i år 1800 kjøpt av Staten som residens for stiftsamtmannen. Bygningen ble også brukt som kongebolig når kongen var i byen, og det ble spesielt knyttet til kroningene.[296]

I forbindelse med kroningen av Kong Haakon VII i 1906 ønsket regjeringen Michelsen at Stiftsgården skulle bli permanent bolig for kongefamilien under dens opphold i Trondheim, og foreslo bevilget kr 50.000 for å gjøre paleet beboelig.[297] Regjeringen begrunnet forslaget med at det var viktig for det nye kongedømmet at dets innehaver skulle komme i stadig berøring med alle samfunnsklasser og landsdeler og ikke bare være en Kristiania-konge.[298] I budsjettkomiteens innstilling av 31. mars 1906 betonte flertallet Trondheims fremskutte plass i historien og geografiske beliggenhet.[299] Bevilgningen skulle komme i tillegg til beløpet foreslått for kroningen, kr 100.000. Regjeringen fremla at siden man uansett skulle benytte Stiftsgården til kroningen, var det mest praktisk å samtidig foreta ombygningene som var nødvendig for å klargjøre eiendommen som permanent kongebolig.[300]

---

[294] Ønsket om ekstraordinær bevilgning til vedlikehold av Skaugum ble fremsatt i brev fra Sjefen for kronprinsens adjutantskap, Stein Evju, datert 18. mars 1983. Renteavkastningen for 1983 var kr 61.803,20, og den bevilgede apanasjen til kronprinsparet for samme termin 6 mill. kroner. Fondets kapital var nå nede i 741.081,46.
[295] St.prp.nr.1 (1984-1985).
[296] Thiis-Evensen: 1995, s. 122/Hoelseth: 1997, s. 147.
[297] St.prp.73 (1905-1906). Angaaende bevilgning af udgifterne ved Deres majestæters kroning i Trondhjem samt ved Trondhjems stiftsgaards indredning til fremtidig kongebolig.
[298] Hoelseth: 1997, s. 147f.
[299] Indst.S.nr.119 (1905-1906)/Hoelseth: 1997, s. 147.
[300] St.prp.73 (1905-1906).

Opposisjonen bet ikke på regjeringens argumenter og komiteens innstilling ble med 65 mot 49 ikke bifalt. Sparepolitikken og ønsket om å begrense utgiftene til kongehuset mest mulig, vant frem.[301]

Men regjeringen Michelsen var fast bestemt på at Stiftsgården skulle bli permanent bolig for kongefamilien. Det kunne dog ikke skje med Stortingets velsignelse, og derfor måtte man gå «bakveien» med omposteringer og bevilge midler over posten «Tilfeldige utgifter». Dette skjedde bl.a. ved at Trondheim bystyre gikk med på å bevilge utgiftene til utsmykning av «kroningsveien» mellom Domkirken[302] og Stiftsgården mot at staten «indgik paa at anvende det herved indsparte beløp kr. 8000,00 til en del nærmere specifiserte arbeider vedkommende stiftsgaarden.»[303] Overskridelsene av budsjettet for kroningen ble oppført som merutgift for budsjetterminen 1906-1907. Det ble følgelig ikke fremmet forslag om etterbevilgning, slik opposisjonen mente var den korrekte fremferden.[304] Innsamlede private midler ment for utsmykning og inventar for kongefamiliens private kvarter var også et verdifullt bidrag til den permanente kongeboligen.[305]

Man finner konkrete eksempler på hvorledes regjeringen gikk frem for å gjøre Stiftsgården til permanent kongebolig «via bakveien» ved å lese i St.prp.nr.1 (1906-1907) og St.prp.nr.1 (1908). Foruten bevilgningen til paleets alminnelige vedlikehold, fremla man at vaktmesterens lønn burde forhøyes, «i betragtning af det ikke ubetydelige merarbeide, vagtmesteren vil faa, naar gaarden for fremtiden bliver mer benyttet som kongebolig end den hidtil har været.»[306] Likeledes oppførte man ikke lenger inntekter for eiendommen, på bakgrunn av «forudsætningen, at stiftsgaarden for fremtiden ikke for nogen del skal bortleies.»[307] Videre fortelles det at «Departementet skal [...] bemerke, at efterat der nu er truffet bestemmelse om, at stiftsgaarden indtil videre ikke skal benyttes som embedsbolig og kontor for stiftamtmanden, jfr. kongelig resolution af 23de januar 1907, maa den siden [...] 1904 istandbragte ordning, at forretningerne vedkommende tilsynet af stiftsgaarden udføres af stiftamtmanden [...] ansees mindre praktisk.»[308] Det ble foreslått at en arkitekt overtok tilsynet og regnskapet med Stiftsgården.

Departementet understreket at innstillingen til alminnelig vedlikehold av kongeboligen ikke innbefattet utgifter tilknyttet oppsetning ved kongebesøk. Slike utgifter hadde hittil blitt

---

[301] St.forh.1905-1906, 7B, s. 1560/Hoelseth: 1997, s. 149.
[302] Trondhjem Domkirke, daværende navn på Nidarosdomen.
[303] St.prp.nr.1 (1908).
[304] St.forh.1908, 6a, s. 89f./Hoelseth: 1997, s. 149. Overskridelsene kom på kr 11,710,71.
[305] St.prp.nr.1 (1908).
[306] St.prp.nr.1 (1906-1907).
[307] St.prp.nr.1 (1906-1907), jf. St.prp.nr.73 (1906-1907).

dekket over posten «Tilfeldige utgifter», men siden man nå forventet hyppigere besøk av kongefamilien i Trondheim, ønsket man å bevilge et mindre beløp til dette formål under hovedpost X, kapittel 7, «Forskjellige statseiendomme under Finansdepartementets administration.» Budsjettkomiteen innstilte ikke denne bevilgningen, uten å gi en nærmere begrunnelse. Verken regjeringen Michelsen eller senere regjeringer tok dette forslaget opp på nytt. Følgelig ble utgifter til alminnelig vedlikehold og ekstraordinært arbeid på Stiftsgården i årene som fulgte satt opp under kapitlet for statseiendommene, mens utgifter direkte knyttet til kongebesøkene ble vedtatt ved kgl.res. og oppført under posten «Tilfeldige utgifter.» Vedlikeholdet av Stiftsgårdens have ble dekket av Trondheim kommune såfremt den ble holdt åpen for publikum.[309] Fordi budsjettkomiteen hadde nektet å innstille bevilgning til assuranse av paleet da departementet foreslo dette i 1908,[310] tok «Foreningen til stiftgaardens bevarelse» ansvaret med å tegne assuranse på bygningen og dets inventar for perioden 1915-1919, under forutsetning av at departementet deretter påtok seg utgiftene. Foreningen understreket ønsket om å holde eiendommen bevart som kongens bolig.[311]

Det kommer ikke frem av materialet jeg har gjennomgått hvilken kontakt tilsynsmannen ved Stiftsgården og hoffet hadde vedrørende kongeboligen i Trondheim. Det er derfor vanskelig å si noe konkret om hva kongefamiliens bruksrett innebar, utover det åpenbare, nemlig at bypaleet skulle stå til disposisjon for kongehuset ved besøk i byen. Gjennom jevne mellomrom bekreftes eiendommens status i St.prp.nr.1 og i St.med.nr.10, «Fortegnelse over statens eiendommer». I forbindelse med den nye skatteloven av 1911 fortelles det at «[...] naar den nye skattelov medfører skattefrihet for stiftsgarden, er dette ikke alene, fordi det er en statseiendom, men paa grund av det spesielle bruk, som der gjøres av den («overlatt til direkte benyttelse av Kongen eller den kongelige familie»). Forsaavidt kommer der for stiftsgaarden til at gjælde samme regel som altid har været gjældende for slottet i Kristiania, likesom en hel række ofentlige bygninger i Kristiania, hvorav der hittil har været betalt betydelige beløp i eiendomsskat, nu blir skattefri.»[312]

Kontakten mellom hoffet og tilsynsmannen i årene fremover synes først og fremst å ha dreid seg om forberedelser til kongebesøk og oppussing av de private kvarterer. Selv om man må ta et visst forbehold grunnet det begrensede materialet jeg har sett på, virker det lite trolig

---

[308] St.prp.nr.1 (1908), hovedpost X, kapittel 7.
[309] St.prp.nr.1 (1913).
[310] St.prp.nr.1 (1908).
[311] St.prp.nr.1 (1916). Departementet innstilte foreningens ønske om å bygge Stiftsgården opp igjen i tilfelle brann med det offentliges midler, men man vurderte egen brannforsikringsfond for offentlige bygninger som dekning av utgifter til assuransen ved periodens utløp. Departementet fulgte opp løftet i st.prp.nr.1 (1919).

at kongehuset har hatt noen stor innflytelse på Stiftsgårdens utvikling bortsett fra de private gemakker, hvor kongefamiliens ønsker kan ha blitt tatt mer hensyn til. Kommunikasjonsmessige forhold har vel gjort at Stiftsgården har vært tatt mer i bruk under Kong Haakons tid enn senere.

Det var Stiftsgårdens tilsynshavende som innstilte forslag til departementet om bevilgninger til eiendommen, og innstillingen ble tilknyttet uttalelse fra stiftamtmannen og senere fylkesmannen. Bevilgningene som ble gitt skulle kun dekke det aller mest nødvendige, og ekstraordinære bevilgninger ble av budsjettmessige årsaker tilsvarende holdt innenfor stramme rammer. Som regel fulgte departementet tilsynshavendes anbefalinger. I St.prp.nr.1 (1936) fortelles det at vedlikeholdet av Stiftsgården var oppført på Statens bygningsinspektorats budsjett, mens assuransen fremdeles ble dekket over departementets budsjett for statseiendommene.[313] Under krigsårene ble Stiftsgården overført til Kanselliets budsjett, men alt kom til sin gamle ordning igjen da freden kom.[314]

Ved den store oppussingen av Stiftsgården på 1950-tallet, bevilget Stortinget ekstraordinært kr 200.000 over flere år, mens kr 140.000 kom fra private bidrag, myntet på møbler og utstyr.

Statens bygge- og eiendomsdirektorat (SBED),[315] opprettet ved kgl.res. av 9. oktober 1959, med virkning fra 1. januar 1960, overtok det forvaltningsmessige ansvaret for kongeboligen fra 1. januar 1962.[316] I dag fungerer eiendommen først og fremst som museum, og Riksantikvaren har som med Gamlehaugen også interesser i forvaltningen. Hoffet er brukere av eiendommen ved spesielle anledninger. I forvaltningen har SBED kontakt med slottsforvaltningen i enkeltsaker.[317]

4.5. Gamlehaugen

Kongeboligen Gamlehaugen på Fjøsanger i Bergen er den statseiendom kongehuset disponerer over som jeg har funnet minst relevant arkivmateriale om på Riksarkivet. Det jeg har sett har først og fremst dreiet seg om regnskaper og lite som konkret berører spørsmålet

---

[312] St.prp.nr.1 (1913). Referansen «Stiftsgaarden er stillet til H.M. Kongens disposition.» går igjen i årene fremover.
[313] Det nøyaktige årstallet for den nye ordningen er ikke klarlagt.
[314] Jf. Statsbudsjettet 1942-1943. Førerens og Ministerpresidentens Kanselli.
[315] SBED ble omorganisert til Statsbygg i 1993. SBED ble opprettet med ansvar for planlegging og oppfølging av nybygg for staten, og forvaltning av den statseide bygningsmassen, jf. Statsbyggs hjemmeside.
[316] Jf. informasjon fra Statsbygg, notat om Stiftsgården fra 1991. Professor Sverre Pedersen hadde innehatt tilsynsfunksjonen for Stiftsgården på vegne av Finansdepartementet fra 1926.
[317] Statskonsult-rapport: 1988, s. 8.

om hva bruksretten innebærer. Jeg skal likevel i korte trekk redegjøre for bakgrunnen for og forholdet mellom eiendommen og kongehuset.

Tanken om egen kongebolig i Bergen meldte seg allerede i 1905 kort etter kongefamiliens ankomst, og det oppstod en lokal debatt om å gjøre Kommandantboligen på Bergenhus festning til permanent kongebolig.[318] Spørsmålet ble også berørt i debatten om bevilgning til kroningen i Trondheim og oppussingen av Stiftsgården i 1906. Statsminister Michelsen uttalte i Stortinget at det for det nye kongedømmet hadde sin betydning at dets innehaver skulle komme i stadig berøring med alle samfunnsklasser og landsdeler. Kongeboliger i Trondheim og Bergen ville gi kongefamilien nærmere og hyppigere forbindelse med landsdelene, deres forskjellige mennesker, interesser og behov. Det var ikke først og fremst av hensyn til kongehuset at faste kongeboliger var ønskelig, men omtanke for distriktene.[319] En kongebolig i Bergen var derfor sterkt motivert, og for byen selv var det et prestisjefylt prosjekt. Spørsmålet ble utredet med offentlige midler, men Finansdepartementet fant omkostningene for store og besluttet at saken inntil videre skulle ligge i ro.[320] Det ble samlet inn en god del penger av lokale forretningsfolk til formålet, noe som kom til nytte da spørsmålet igjen ble aktuelt i 1925.

Gamlehaugen ble tilbudt den norske stat av Kristofer Lehmkuhl i brevs form datert 7. juli 1925.[321] Med henvisning til skrivelse fra eksekutorene i boet etter avdøde Christian Michelsen ble staten tilbudt å overta eiendommen under en rekke bestemte forutsetninger:

- at Gamlehaugen alltid ble bevart som nasjonaleiendom, at den ble forble udelt og at den kun kunne benyttes til de nedenfor nevnte formål
- at det i den utstrekning og på den måte som myndighetene måtte bestemme ble åpnet adgang for publikum når medlemmer av kongefamilien ikke var tilstede
- at Kongen skulle kunne benytte eiendommen som bolig for seg og sin familie under besøk på Vestlandet.

De tidligere innsamlede midler til kongebolig i Bergen, som forløp seg til kr 120.000, samt nye bidrag til samme formål, inkludert ovennevnte beløp, til sammen rundt kr 750.000, skulle brukes til kjøpesum, vedlikehold og administrasjon av eiendommen. Kirke- og undervisnings-departementet som da hadde saken hadde umiddelbart stilt seg positivt, og uttalte «At der åpnes Kongehuset adgang til å benytte eiendommen som bolig vil sikkert glede alle, særlig

[318] Hoelseth: 1997, s. 150.
[319] Hoelseth: 1997, s. 147.
[320] Hoelseth: 1997, s. 150, jf. St.prp.nr.1 (1909) og kgl.res. av 8.august 1908, hvor det ble bevilget kr.2.309,59 til arkitekt Schak August Steenberg Bull for utarbeidelse av forslag om innredning av kommandantboligen på Bergenhus til kongebolig.
[321] Brev til statsminister Johan Ludwig Mowinckel.

Vestlandets befolkning, som lenge har følt savnet av at kongefamilien ikke har hatt noget hjem i denne landsdel.»[322] I St.prp.nr.82 (1925) ble det foreslått at regjeringen ble bemyndiget til «å treffe de nødvendige bestemmelser om eiendommens administrasjon.» Lønningskomiteens innstilling ble enstemmig bifalt i Stortinget 17. juli 1925.

Eiendommen var underlagt Kirke- og undervisningsdepartementet frem til 1. juli 1926, da Finansdepartementet ved Administrasjonskontoret tok over ansvaret for den nye statseiendommen. Den nye kongeboligen ble lagt inn under kapittel 804 i statsbudsjettet[323]. I St.prp.nr.1 (1927) stod det å lese at «Til innkjøp og vedlikehold m.v. av eiendommen er innsamlet et fond, hvis størrelse efterat kjøpesummen for eiendommen er betalt, nu utgjør ca. kr. 419.000.» Det var meningen renteavkastningen av fondet skulle dekke utgiftene til administrasjon og vedlikehold av eiendommen. Den første tiden ble det dog gitt statstilskudd i tillegg. Styret for Gamlehaugen innstilte hvert år til departementet hvor meget man ønsket. Men etter som fondets størrelse vokste, var departementet raskt ute med å kvitte seg med denne utgiftsposten. I St.prp.nr.1 (1929) ble det ikke innstilt tilskudd til Gamlehaugen, og det ble underrettet at «[...] man samtidig forutsetter at utgiftene vedkommende denne eiendom senere må kunne bestrides helt av fondets renter uten ytterligere bidrag av staten.» Gamlehaugen ble følgelig ikke nevnt i statsbudsjettet før i 1953. Unntaket var krigsårene, da nasjonaleiendommen kom inn under Kanselliet.

I St.prp.nr.1 (1953) ble det opplyst at fondets kapital som pr. 1. juli 1943 hadde utgjort ca kr. 538.000 pr. 1. juli 1952 hadde sunket til ca. kr 374.000, og ville pga. en omfattende reparasjon i 1953 komme ned i kr 250.000. Renteavkastningene ville ikke lenger kunne dekke vedlikeholdsutgiftene, og man ville risikere at fondets midler raskt ble brukt opp hvis det ikke igjen ble gitt statsstøtte. Fondets styre hadde derfor søkt om et årlig tilskudd til den ordinære drift og vedlikehold, noe departementet og Stortinget bifalt.[324]

I St.prp.nr.1 (1964-1965) ble det foreslått at Statens bygge- og eiendomsdirektorat fra 1. januar 1965 skulle overta forvaltningen av nasjonaleiendommen. Det var styret for Gamlehaugen som hadde tilrådet Finansdepartementet at staten skulle overta det fulle økonomiske ansvar for driften av eiendommen og at det ble trukket opp nye retningslinjer for den fremtidige drift. Det ble i forståelse med det sittende styret foreslått at driften av Gamlehaugen fra 1. januar 1965 skulle inngå i statens budsjett- og regnskapsopplegg som for statens eiendommer ellers. I stedet for et styre oppnevnes med virkning fra samme dato en

---

[322] St.prp.nr.82 (1925), jf. St.prp.nr.1 (1964-1965), kap. 1632.

[323] Daværende kapittel for statseiendommene under Finansdepartementet i statsbudsjettet, senere ny kapittelordning.

tilsynskomité på tre medlemmer. Disse skulle bestå av fylkesmannen i Bergen og Hordaland samt 1 representant hver fra Bergen og Fana kommuner, oppnevnt av de respektive formannskaper. Fondets gjenværende midler, som nå var kommet ned i litt over kr 100.000, skulle i sin helhet nyttes til ekstraordinære arbeider på eiendommen etter en plan utarbeidet i samråd med tilsynskomiteen.[325]

Statsbygg Vest er i dag utøvende forvaltere av Gamlehaugen. Riksantikvaren har naturlig nok også interesser i forvaltningen av eiendommen, som hovedsakelig fungerer som museum. Hoffet er kun brukere av eiendommen i spesielle anledninger.[326] I Statskonsults rapport av 1988 ble det påpekt at Gamlehaugen ble forvaltet av Statsbygg[327] og Tilsynskomiteen uten samarbeid med hoffet eller slottsforvaltningen.[328]

---

[324] St.prp.nr.1 (1953), jf. Budsjett-innst.S.nr.199 (1953).

[325] Tilsynskomiteen for Gamlehaugen ble senere erstattet av en ny tilsynskomité for både Stiftsgården og Gamlehaugen, jf. informasjon fra slottsforvalter Thomas Willoch 20. februar 2001. Den nye komiteen opphørte senere å fungere etter initiativ fra hoffet.

[326] Statskonsult-rapport: 1988, s. 8.

[327] I rapporten refereres det til «SBED», ikke «Statsbygg». Statens bygge- og eiendomsdirektorat (SBED) ble omorganisert til Statsbygg i 1993.

[328] Statskonsult-rapport: 1988, s. 8. Tilsynskomiteen ble senere nedlagt, jf informasjon fra slottsforvalter Thomas Willoch (se over).

Kapittel 5. Oppsummering og konklusjon

I utredningen har jeg i hovedsak konsentrert meg om å beskrive den historiske konteksten og utviklingen i vurderingen av apanasjene til kongehuset og bruksretten til statseiendommene det har fått til disposisjon.

Det såkalte Bernadottetilbudet og det tilsvarende tilbudet fremsatt til Prins Carl til Danmark danner utgangspunktet for både apanasjen og disposisjonsretten til Slottet og Kongsgården. I tilbudet ble det lokket med en årlig apanasje på kr 720.000, landsted, en yacht dekket av marinebudsjettet og oppløsningsrett. For utredningen vil bare apanasjen og landstedet være relevant å nevne. Den nye kongen, som skulle ha sitt permanente tilholdssted i landet, måtte nødvendigvis få en større bevilgning enn hva unionskongen hadde fått. Summen ble regnet ut fra britisk og fransk myntenhet, £40.000 eller 1 million Franc, og utgjorde omtrent en fordobling av hva unionskongen hadde fått. Senere ble beløpet rundet av til kr 700.000. Det ble i Stortinget vedtatt at apanasjen skulle stå uforandret i kongens levetid. Vedtaket var motivert ut fra ønsket om å heve kongen som person over den politiske strid. Det ble likevel kraftige diskusjoner og motforslag de første årene, men opposisjonen lot stridsøksen mot monarkiet ligge fra og med regjeringen Nygaardsvolds nye linje i 1935. Bakgrunnen for at jeg har redegjort for den politiske striden den første halvdelen av Kong Haakons regjeringstid har vært å vise hvilke rammevilkår kongehuset fikk og hvilke hensyn de ulike regjeringene måtte ta i spørsmål om kongehuset. Kronprins Olav fikk utbetalt apanasje fra og med 1925. Bevilgningen ble økt da kronprinsen giftet seg 4 år senere. I stortingsproposisjonen ble det vist til tilsvarende eksempler fra unionstiden og fra samtidige forhold i Sverige. Sammenligninger med andre monarkier fant også sted i senere vurderinger av apanasjen.

Utgangspunktet i 1905 var at slottsbudsjettet kun omfattet lønns- og vedlikeholdsutgifter vedrørende Slottets bygninger, inventar og parkanlegg samt Paleet. Andre utgifter vedrørende hofforvaltningen var forutsatt å skulle dekkes av sivillisten. Dette skulle også inkludere kongefamiliens private eiendommer.

Frem til krigen skjedde ingen større endringer i forhold til apanasjen. Under kongefamiliens eksilopphold i London og Maryland, USA, ble apanasjene forhøyet. Vedtaket må ha vært motivert ut fra de spesielle omstendighetene under krigen uten at det har kommet eksplisitt frem i kildene jeg har gjennomgått. Da kongefamilien vendte tilbake til Norge etter krigen ble kongens apanasje igjen forhøyet, mens kronprinsens bevilgning gikk opp i forhold

til førkrigsnivå. Det ble hevdet i stortingsproposisjonen at vedtaket i 1905 om at apanasjen skulle gjelde ut kongens levetid var for å sikre en minimumsapanasje, og at det ikke var noe som hindret en forhøyelse. Samtidig ble det overført en rekke utgifter til lønninger og annet fra sivillisten over til slottsbudsjettet, med den begrunnelse at de «naturlig hører hjemme under kap. 11».[329] Pengeverdien hadde endret seg vesentlig siden den første bevilgningen i 1905, og med de stadig økende lønns- og arbeidsutgiftene var det nødvendig med apanasjeforhøyelse og utgiftslettelser for å hjelpe på kongehusets økonomi. Apanasjene til både kongen og kronprinsen har økt gradvis i årene som fulgte.

I perioden 1945 - 1973 er det overført en rekke utgifter fra sivillisten til kapittel 11. Disse er det gjort nærmere rede for i vedlegg 1 til utredningen. Overføringene ble som regel begrunnet med, som nevnt over, at de mer naturlig hørte hjemme på slottsbudsjettet. Den viktigste motiveringen var å få til en realvekst i bevilgningene uten at det syntes for mye utad. Det var viktig å ta politiske hensyn for å unngå for mye strid og negativ oppmerksomhet rundt kongehuset. Selv om kongefamilien har holdt en sterk stilling i folket, har opinionen alltid vært kritiske mot for store utgifter, det være seg apanasjer eller slott. Fra 1960-tallet og fremover er det også gitt såkalte «kamuflert tillegg» til apanasjen, hvor lønnsutgiftene til en rekke stillinger i kongens stab ble refundert over slottsbudsjettet. Det gjaldt «stillinger som var knyttet til statens virksomhet og interesser i forbindelse med Slottet.»[330]

Initiativet til bevilgningsøkninger har med et par unntak alltid kommet fra hofforvaltningen. Årsaken til de vedtatte apanasjeforhøyelsene og lettelsene på sivillisten var de stadig økende lønns- og arbeidsutgiftene. Bevilgningene var i mange år knappe og ofte ikke nok til å dekke de totale utgiftene. Dette førte til at sivilisten i større perioder gikk med underskudd, som stort sett ble dekket med private midler, og bare unntaksvis ble etterbevilget. kronprinsens sivilliste har i store deler av perioden fått overført penger fra kongens sivilliste og private midler. En del av forklaringen for dette har vært de store vedlikeholds- og driftsutgiftene til Skaugum gård. Hovedforskjellen mellom kongens og kronprinsens sivillister lå i at kronprinsen ikke fikk spesielle bevilgninger på statsbudsjettet utenom apanasjen. Hans apanasje måtte forutsettes å skulle møte alle utgifter bortsett fra de vedlikeholdsutgifter vedrørende Skaugum som Paléfondet kunne dekke. Tilskudd fra Paléfondet har ikke vært tilstrekkelig til å møte utgiftene.

---

[329] St.prp.nr.1 (1945-1946).
[330] FIN/AK 000.1/1. Hoffsjef Odd Grønvolds uttalelse til finansminister Ragnar Christiansen i møte 5. april 1972.

Hoffet fremmet flere ganger forslag om indeksregulering av apanasjen slik at bevilgningene bedre kunne følge lønns- og prisstigningen. Den gjeldende budsjettordningen gjorde at man alltid kom på etterskudd. Man ønsket også å slippe de stadige anmodningene om større bevilgninger. Hoffet viste til den danske ordningen der indeksregulert apanasje ble gjennomført fra og med 1947. Departementet avviste forslaget. Hovedårsaken var at regjeringen ville ha full kontroll med budsjettet og ønsket derfor å fortsette og ta årlig stilling til apanasjen på fritt grunnlag. Men selv om diskusjonen om indeksregulering formelt sett ikke førte til endring i rutinene, utviklet det seg en ny ordning hvor apanasjene ble justert etter lønns- og prissituasjonen.

Et sted på landet var som nevnt en del av tilbudet til Prins Carl for å lokke ham til Norge. Stortinget fulgte opp løftet ved i 1906 å vedta at Kongsgården med Oscarshall skulle stå til kongens disposisjon. Kong Haakon sa seg villig til å overta eiendommen uten statstilskudd. Utgiftene måtte således dekkes over sivillisten eller med private midler. Driftsfondet kongen fikk overta etter Kong Oscar ble raskt brukt opp. Utgiftene til vedlikeholdet av bygningene og det store parkanlegget og til å gjøre eiendommen til en presentabel kongebolig var store, og ble etter vært en belastning for sivillisten. Spesielt kostbart var vedlikeholdet av Oscarshall og parken. Dette førte til at Stortinget ved enkelte tilfeller måtte vedta tilskudd for å hjelpe på situasjonen. I 1929 ble det bestemt at staten skulle overta utgiftene til Oscarshall og lystslottet kom derfor over på budsjettet for ordinære statseiendommer. Kongen hadde på forhånd gitt sin tillatelse, men sikret seg fortsatt bruksrett. Fra 1. januar 1964 ble Oscarshall overført til kapittel 11.

Vedlikeholds- og lønnsutgiftene til Kongsgården var blant de første overføringene fra sivillisten til kapittel 11 etter krigen. Senere besluttet Stortinget også at staten skulle dekke utgiftene til oppussing og oppgradering av Kongsgårdens driftsbygninger, som hadde forfalt sterkt under krigen. Begrunnelsen var at gården var statens eiendom. Staten har også senere bekostet oppføringen av tjener- og pensjonistboliger på Kongsgårdens grunn. Driftsutgiftene her skulle dekkes av sivillisten. Andre arbeider på Kongsgården har vært bekostet av kongen. Det har vært en viss uenighet mellom statsforvaltningen og hoffet om ansvars- og utgiftsfordeling vedrørende forvaltningen av gården.

Bruksretten som ble gitt kongen i 1906 omfattet hovedbebyggelsen og avkastningen av jorden og skogen. Bruksretten omfattet ikke rett til salg eller bortfeste av gården eller deler av denne. Kongen kunne ikke foreta seg noe som i vesentlig grad endret eiendommens struktur uten å innhente samtykke på forhånd. Kong Haakon påkostet en rekke nybygg på Kongsgården. Etter krigen, og spesielt etter Kong Olav overtok tronen, ble

Finansdepartementet mer involvert i spørsmål vedrørende eiendommen. I de fleste saker fikk hofforvaltningen det siste ordet under henvisning til bruksretten som ble gitt i 1906.

Festeavgifter har inngått i gårdens driftsregnskap, mens erstatning for grunnavståelser har tilfalt statskassen. Kongsgården har i perioden utredningen dekker ikke vært et overskuddsforetak. I tillegg til de store utgiftene er noe av bakgrunnen for dette vært intensjonen om å gjøre gården til et mønster- og demonstrasjonsbruk. Kongeskogen drives først og fremst som parkskog til glede for Oslos beboere.

Det har oppstått spørsmål om kongens fremtidige disposisjonsrett til Kongsgården minst et par ganger i departementet og i Stortinget, uten at det har kommet noen konkrete forslag til endringer. Det har også vært stilt spørsmål om stortingsvedtaket i 1906 gjaldt den daværende kongen eller den som til enhver tid er regjerende konge. Konklusjonen kan ikke være annet enn sistnevnte, sett ut fra at bruksretten har gått i arv ved hvert tronskifte uten at formelle endringer har funnet sted. Arkivmaterialet henviser også til stadighet stortingsvedtaket i 1906 som et ufravikelig punkt både før og etter tronskiftet 1957. Kongen har fått disposisjonsretten ikke bare ved nevnte stortingsvedtak, men også gjennom forhandlingene som ble ført forut for kongevalget i november 1905. Bruksretten var en del av en «pakkeløsning», en slags kontrakt, for å få Prins Carl til å takke ja til trontilbudet, og er blitt en nedarvet rettighet direkte knyttet til stillingen. Endringer i forhold til disposisjonsretten kan ikke vedtas uten kongens godkjennelse.

Kongen har også bruksretten til Slottet og eiendommene Gamlehaugen og Stiftsgården. Kongeboligene i Bergen og Trondheim er til kongefamiliens disposisjon under opphold der, og innebærer ikke noen formelle rettigheter utover det. Slottet i Oslo er avgitt den til enhver tid regjerende konge. Som permanent residens for kongen har han en større grad av innflytelse over spørsmål som vedrører forvaltningen av eiendommen, men innenfor de rammene som Finansdepartementet setter.

Vedlegg 1. Overføringer fra sivillisten

Oversikten over utgifter som i perioden 1905 - 1983 er overført fra sivillisten til kapittel 11 (eller andre kapitler) bygger på opplysninger hentet fra Stortingstidende samt materiale fra Finansdepartementets arkiv i Akersgata. I oversikten inkluderes ikke endringer i sivillisten forårsaket av oppgjøret med Kong Oscar.[331] Nyordningene som følge av okkupasjonen er heller ikke berørt. Overføringene nevnt i forbindelse med St.prp.nr.1 er ikke alltid overensstemmende. Tabellen nedenfor gjelder alle overføringer fra kongens sivilliste unntatt der annet er nevnt.

Før 1940 ble følgende lønninger betalt av kapittel 11:[332]

- Slottsforvalter
- Slottsgartner
- Slottsvaktmester
- 3 oppsynsmenn
- 1 oldfrue
- 1 rengjøringskone (Gardevakten)

Lettelser i sivillisten perioden 1905-1980:

År	**Overføringer av utgifter**	**Fra**	**Til**
1921[333]	Oppvarming, belysning og renhold	Sivillisten	Kap. 11, (ny) post 5
1931-1932[334]	Porto, telefon og telegrammer	Sivillisten[335]	Kap. 1009
1938[336]	Pensjonering av funksjonærer og betjening ved Slottet	Sivillisten	Kap. 11, post 5

[331] Dette gjelder for eksempel St.prp.nr.87 (1905-1906), «Angaaende bevilgning af statskassen af en del aarlige beløb som erstatning for tidligere af H.M. kong Oscar II's civilliste udredede lønninger, pensioner og understøttelser» og St.prp.nr.82 (1905-1906), «Salg af en del paa Bygdø kongsgaards grund opførte sommervillaer». Sommervillaene ble opprinnelig bygget for Kong Oscar IIs egen regning og senere vedlikehold ble utredet av sivillisten.

[332] Jf. oversikt av 4. mai 1982 fremstilt av hoffsjef Odd Grønvold, FIN/AK 000.1/9. Rengjøringsvakten kom ifølge andre oversikter først til kapittel 11 fra 1958.

[333] Gjelder bidrag til utgiftene ved oppvarming, belysning og renhold av «de av Deres Majestæt benyttede bygninger i Kristiania og omegn», dvs. Slottet, Kongsgården med Oscarshall og Kongsseteren i forbindelse med dyrtiden. Bidraget ble kun vedtatt og utbetalt for terminene 1921-1922, 1922-1923 og 1923-1924, og må følgelig betraktes som en *midlertidig ordning*. Se ellers tabellen for 1940 og 1945-1946.

[334] Årstallet gjelder regnskapsåret, ikke vedtaksåret: *St.forh.*1933. 1a. St.prp.nr.1. Spesifikasjoner til Statsregnskapet 1931-1932. Kapittel 1009. Tilfeldige utgifter i almindelighet. H. Finansdepartementet, nr. 1, s. 156: «Telegrammer, porto og telefonutgifter vedkommende Det kgl. hus og Norges Bank kr. 5.584,00».

[335] Selv om det ikke nevnes spesifikt verken i regnskapet for terminen 1931-1932, eller i St.prp.nr.1 (1945-1946), må man forstå det slik at utgiftene også gjaldt kronprinsfamilien på Skaugum, jf. Budsjett-innst.S.nr.2 (1980-1981).

1940[337]	Porto, telefon og telegrammer	Kap. 1009	Kap. 11, post 6a
1945-1946[338]	5 Slottsknekter 1 varmemester 2 vedbærere[339] 1 hjelpemann[340] Funksjonærers personlige tillegg	Sivillisten	Kap. 11, post 1
	Assuranse av Slottet Vannavgift	Sivillisten	Kap. 11, post 2
	Porto, telefon og telegrammer[341]	Kap. 1009/ Sivillisten	Kap. 11, post 6
	Lys og varme	Sivillisten	Kap. 11, post 7
	Bekledningsutgifter til funksjonærer	Sivillisten	Kap. 11, post 8
	Bygdøy Kongsgård[342]	Sivillisten	Kap. 11, post 19, 20, 21 og 22
1948	Anskaffelse av utstyr[343]	Sivillisten	Kap. 11, post 8
1949	Anskaffelse av utstyr Dekorasjoner[344]	Sivillisten	Kap. 11, post 8
1950	Innløsing av lån av Statsgodsfondet[345]	Sivillisten	Kap. 11, post 26
1954	Restaurering etter forfall under krigsårene[346]	Sivillisten	Kap. 11, post 16

[336] Årstallet nevnt her og fremover gjelder vedtaksåret/stortingssesjonen, i dette tilfellet St.forh.1938 (budsjetterminen 1938-1939).

[337] Stortinget vedtok nyposteringen 5. april 1940. Statsbudsjettet ble aldri en realitet.

[338] I 1946 ble det fremmet og vedtatt to statsbudsjetter, St.prp.nr.1 (1945-1946), for budsjetterminen 1945-1946, og St.prp.nr.2 (1945-1946) for budsjetterminen 1946-1947. De vedtatte overføringene fra sivillisten gjaldt fra terminen 1945-1946.

[339] I St.prp.nr.1 (1945-1946) brukes betegnelsen «vedbærere», i oversikt over overføringer 1945-1957 (FIN/AK 000.1/1) brukes «hjelpemenn». Ifølge hoffsjef Odd Grønvolds oversikt datert 4. mai 1982 (FIN/AK 000.1/9) utgikk senere stillingene som vedbærer fra slottsbudsjettet, dato ikke kjent.

[340] Jf. hoffsjef Odd Grønvolds oversikt av 4. mai 1982, FIN/AK 000.1/9. Den overførte stillingen nevnes ikke i St.prp.nr.1 (1945-1946).

[341] Vedtaket fattet i 1940 ble som nevnt en realitet først fra terminen 1945-1946.

[342] Utgiftene til Kongsgården skulle i utgangspunktet dekkes av driftsfondet, som raskt ble brukt opp, og sivillisten. Økte utgifter til vedlikehold av bygningene og parkanlegget førte etter hvert til så store underskudd på Kongsgårdens budsjett at Finansdepartementet i 1926 så seg nødt til å fremme forslag om å bruke utbyttet av Paléfondet som tilskudd til driften (St.prp.nr.28 (1926)). Tilskuddene ble utbetalt for budsjetterminene 1924-1925 og 1925-1926. I tillegg ble utgifter til restaurering av Oscarshall dekket av overskudd av Pengelotteriet (St.prpr.nr.72 (1926)).

[343] «Anskaffelse av utstyr» 1948 og 1949 er ikke nærmere spesifisert. I St.prp.nr.1 (1948) og St.prp.nr.1 (1949) nevnes anskaffelse av utstyr pga. ødeleggelser under krigen. Ut fra oversikten i Finansdepartementets arkiv (FIN/AK 000.1/1) får man inntrykket at en del utgifter til inventar blir permanent overført fra sivillisten.

[344] I St.prp.nr.1. (1949) står det at beløpet under post 8 økes fordi utgiftene til dekorasjoner/medaljer har økt betraktelig. I departementets oversikt (FIN/AK 000.1/1) fremgår det at dette betraktes som ny overføring fra sivillisten, dvs. at utgifter til ordener/medaljer ikke tidligere var oppført under denne posten.

[345] Bygdøy Kongsgård var beheftet med to gamle lån som var overdratt Statsgodsfondet. Restgjelden på de to lånene ble nå foreslått innløst av staten. Rentene på lånene var hittil blitt utredet av sivillisten.

[346] Det ble opprinnelig besluttet (jf. St.prp.nr.1. (1952)) at kostnadene til restaureringen av Kongsgården som følge forfallet under krigen skulle dekkes delvis over kapittel 11 (2/3) og delvis over sivillisten (1/3). I 1954 ble det besluttet at staten skulle børe alle utgiftene ved reparasjonsarbeidene, og sivillistens utgifter ble således refundert, fordelt i avdrag over tre terminer (1954-1955, 1955-1956, 1956-1957)

1957[347]	Sentralborddame Rengjøringshjelp militærvakten[348] Møbeltapetserer[349]	Sivillisten	Kap. 11, post 1
1958	1 sølvkammerbetjent	Sivillisten	Kap. 11, post 1
	Bilhold	Sivillisten	Kap. 11, post 2
	Pensjonspremie vedkommende Slottets funksjonærer	Sivillisten	Kap. 11, post 5
	Div utgifter vedkommende Slottets kontorhold (3 sekretærer)	Sivillisten	Kap. 11, post 6
	Renhold og vaskeriavdeling (7 stillinger)	Sivillisten	Kap. 11, post 7
1961[350]	1 vaskeridame 1 renholdsdame 1 sentralborddame	Sivillisten	Kap. 11, post ?
1968	Kongens andel av folketrygden[351]	Sivillisten	Kap. 11, post 1
1969-1970	1 slottsknekt 1 sekretær 1 bedriftslege 1 sykesøster 4 sjåfører 1 renholdshjelp	Sivillisten	Kap. 11, post 1
1972-1973	9 lakeier	Sivillisten	Kap. 11, post 1
1977	Forsikring driftsbygning på Kongsgården[352]	Sivillisten	(Staten)
1980-1981	Ny telefonsentral Skaugum[353]	Kronprinsens sivilliste	Kapittel 11, post 11

[347] Nøyaktig årstall for når overføringen fant sted ikke helt klart. Lønningene for disse stillingene nevnes ikke spesifikt i St.prp.nr.1, men i departementets overføringsoversikt for perioden 1945-1957 (FIN/AK 000.1/1) fremgår det at overføringene for nevnte stillinger ihvertfall senest fant sted for budsjetterminen 1957-1958.

[348] Ifølge hoffsjef Odd Grønvolds oversikt av 4. mai 1982, FIN/AK 000.1/9, ble denne stillingen dekket av kapittel 11 før krigen.

[349] Ifølge hoffsjef Odd Grønvolds oversikt av 4. mai 1982, FIN/AK 000.1/9, kom denne overføringen allerede i 1945.

[350] Årstallet her gjelder budsjettermin, ikke vedtaksår. Kun nevnt i hoffsjef Odd Grønvolds oversikt av 4. mai 1982, FIN/AK 000.1/9.

[351] Notat datert 17. desember 1973 signert «P.K.» (FIN/AK 000.1/1): «1967. En viser til Finansdepartementets brev til hoffsjefen av 8. november 1967, der det ble samtykket at bevilgningen for 1967 under post 1, Lønninger, 4. Trygdeutgifter, kunne overskrides med kr. 93.000. Av denne overskridelse gjaldt kr. 71.000 Kongens andel av folketrygden. På budsjettet for 1968 ble det tatt med et beløp til dekning av slike utgifter. Dette er en overføring fra sivillisten som ikke er nevnt spesielt i proposisjonen.»

[352] Driftsbygningen på Kongsgården brant ned til grunnen 1. juli 1975. Kongen hadde fullforsikret bygningen med premie dekket av sivillisten. Skadeerstatningsbeløpet gikk inn som en del av betalingen for den nye driftsbygningen, men brorparten måtte dekkes over statsbudsjettet. Det fremkommer av brev fra Finansdepartementet ved Carl C. Lous og Arne Styrmo til hoffsjefen datert 6. desember 1977 at departementet heretter ville opptre som selvassurandør for selve driftsbygningen, noe som betydde lettelse for sivillisten. Kongen ville fortsette å forsikre sine interesser, dvs. maskiner, redskap, husdyr, avling mv. (FIN/AK 000.1/15, jnr. 7557/1977 E PE/ML).

[353] Denne bevilgningen over kapittel 11 må regnes som et engangstilfelle. Budsjett-innst.S.nr.2 (1980-1981), St.forh.1980-1981, 7A, s. 983.

1982-1983	«Diverse lønninger»[354] (Lønnsutgifter, ekstrahjelp og overtid til Hofforvaltningen, ansatte i gartneriet og pensjoner»	Sivillisten	Kap. 11, post 1, underpost 9

Ifølge hoffsjef Odd Grønvolds oversikt av 4. mai 1982 kom 1 lakei, 1 sjåfør og 1 oppsynsmann på kapittel 11 i tillegg ved innføringen av de nye arbeidstidsbestemmelsene i 1972. Slik jeg forstår oversikten gjaldt ikke disse stillingene overføringer.

Pr. 1. mai 1982 ble følgende lønninger betalt over kapittel 11 (kategorisert som «statsansatte»: Slottsforvalter, slottsgartner med stab, slottsvaktmester, 4 oppsynsmenn, 1 assistent (hjelpemann), 1 rengjøringskone Gardevakten.

Overført fra HM Kongens sivilliste til kapittel 11: 1 oldfrue, 1 sølvkammerbetjent, 1 varmemester, 6 slottsknekter, 4 sekretærer, 5 sjåfører, 10 lakeier, 2 sentralborddamer, 1 snekker, 1 bedriftslege, 1 sykesøster, 5 renholdsdamer, 4 vaskeridamer.

Kapittel 11 refunderte i 1981 til Sivillisten for en rekke lønninger (inkludert til ekstrahjelp og overtid), som utgjorde til sammen 62% av sivillistens lønnsbudsjett. I tillegg ble det også refundert utgifter til avgift folketrygd (arbeidsgiveravgift), som utgjorde 64% av det totale avgiftsbeløpet oppført på sivillisten.[355] I tillegg fikk sivillisten også refundert utgifter til St. Olavsorden, uniformer og bilhold.[356] Til drift av Slottet betalte Sivillisten fremdeles lønninger til 9 stuepiker og 7 kjøkkenpersonell. Hoffets lønninger og pensjoner ble også dekket av sivillisten.

Kronprinsens sivilliste dekket selv (i 1981) lønninger og arbeidsgiveravgift for hovmester, 3 lakeier, kjøkkenpersonale (4 stillinger), 1 oldfrue, 3 stuepiker og 1 sekretær.

[354] Denne posten var ny i forhold til tidligere. Den kan ses på som en delvis overføring fra sivillisten. Men ekstrahjelp til hofforvaltningen har vært oppført i slottsbudsjettene tidligere, dog ikke spesifisert. Se f.eks. «1978. Forslag til budsjett for kapitel 3011. Det Kongelige Slott, Bygdø Kongsgård og Oscarshall» (FIN/AK 000.1/1).

[355] Jf. «Utdrag av Sivillistens Regnskap for 1981», oversikt av 4. mai 1982 fremstilt av hoffsjef Odd Grønvold, FIN/AK 000.1/9.

[356] FIN/AK 000.1/9. Bevitnelse utført av Mohns Revisjonsbyrå, datert 10. februar 1982.

Vedlegg 2. Apanasjer

2.1. Kongens apanasje

År	Beløp	Merknader
1905-1906[357]	Kr 700.000	
1940	Kr 800.000	GBP 40.000 (i eksil)
1945[358]	Kr 1.000.000	
1958[359]	Kr 1.200.000[360]	Kongeskifte 1957
1962-1963	Kr 1.500.000	
1964-1965	Kr 1.700.000	
1966-1967	Kr 2.000.000	
1968-1969	Kr 2.300.000	
1970-1971	Kr 2.500.000	
1972-1973[361]	Kr 2.800.000	
1974-1975	Kr 2.900.000	
1975-1976	Kr 3.000.000	
1976-1977	Kr 3.300.000	
1977-1978	Kr 3.700.000	
1979-1980	Kr 4.200.000	
1980-1981	Kr 5.000.000	
1981-1982	Kr 5.500.000	
1982-1983	Kr 6.100.000	
1983-1984	Kr 6.600.000	
1984-1985	Kr 7.400.000	
1985-1986	Kr 7.900.000	
1986-1987	Kr 8.850.000	
1987-1988	Kr 9.000.000	
1988-1989	Kr 9.360.000	
1989-1990	Kr 9.470.000	
1990-1991[362]	Kr 10.130.000	Kongeskifte 1991

[357] Beløpet her og fremover, hvis ikke annet er nevnt, gjelder vedtaksår/stortingssesjonen. Kong Haakon VIIs apanasje ble vedtatt i Stortinget 15. november 1905, og gjaldt budsjetterminen 1. april 1906 - 31. mars 1907. For perioden 20. november 1905 - 31. mars 1906 mottok kongen kr 254.722,22, som ble hentet fra det opprinnelig vedtatte budsjettet for huset Bernadotte. Utbetalingene for unionskongehuset opphørte ved utgangen av juni 1905, med unntak av apanasjen for Kong Oscar II, som fikk utbetalt penger til og med tredje termin (ut september 1905). Se Hoelseth: 1997, s. 102-106, og St.prp.nr.1 (1906-1907) («Oversigt over statens udgifter for budgetterminen 1905-1906».)

[358] Vedtaket om apanasjeøkningen fant sted 3. april 1946, med virkning fra 1. juli 1945.

[359] Kong Olav V fikk beholde apanasjen bevilget til ham som kronprins for terminen 1957-1958.

[360] I forbindelse med ny terminordning ble det for regnskapsperioden 1. juli - 31. desember 1960 utbetalt kr 600.000 i apanasje til kongen, det vil si at apanasjenivået lå på det samme, kr 1.200.000 i året. Tilsvarende fikk Kronprins Harald og Prinsesse Astrid bevilget kr 25.000 hver i samme termin (overgangsordning).

[361] Det ble for budsjetterminen 1974 (St.prp.nr.1. (1973-1974) opprinnelig bevilget kr 2.600.000 i apanasje for kongen. I St.prp.nr.1 (1974-1975) ble det foreslått at man måtte øke apanasjen også for 1974, fra kr 2.600.000 til kr 2.800.000.

1991-1992	Kr 20.500.000	Skaugum kr 1.500.000[363]
1992-1993	Kr 21.100.000	Skaugum kr 1.500.000
1993-1994	Kr 21.675.000	Skaugum kr 1.500.000
1994-1995	Kr 22.125.000	Skaugum kr 1.000.000[364]
1995-1996	Kr 22.770.000	
1996-1997	Kr 23.570.000	
1997-1998	Kr 24.420.000	
1998-1999	Kr 25.370.000	
1999-2000	Kr 26.270.000	
2000-2001[365]	Kr 27.230.000	

2.2. Kronprinsens apanasje

År	**Beløp**	**Merknader**
1925[366]	Kr 50.000	
1929	Kr 100.000	Fra 1. april 1929
1938	Kr 150.000	
1940[367]	Kr 180.000	GBP 9.000 (i eksil)
1941	Kr 400.000	GBP 20.000 (i eksil)
1945-1946	Kr 300.000	Fra 1. juli 1945
1950	Kr 500.000	
1958[368]	Kr 50.000	Fra 21. februar 1958
1962-1963	Kr 70.000	
1963-1964	Kr 100.000	
1967-1968	Kr 150.000	
1968-1969[369]	Kr 300.000	

[362] I forbindelse med kongeskiftet 17. januar 1991 ble apanasjene opprinnelig bevilget til Kong Olav V og daværende Kronprins Harald slått sammen til én post, nytt Kap. 1 Det Kongelige Hus, ved St.prp.nr.82 (1990-1991). Omdisponeringen førte til en samlet bevilgning til apanasjer for Deres Majesteter på kr 19.800.000. i tillegg til kr 1.500.000 til ekstraordinært vedlikehold av Skaugum.

[363] Tilskudd ekstraordinært vedlikehold av Skaugum. Se også tabellen for apanasje til HKH Kronprinsen.

[364] Sluttbevilgning på kr. 1.000.000 til ekstraordinært vedlikehold av Skaugum. I perioden 1985-1995 ble det bevilget kr 11.500.000 til dette formålet, i tillegg til kr 740.000 fra Paléfondet for 1984 og 1985 (avviklet 1985).

[365] St.prp.nr.1 (2000-2001) for budsjetterminen 2001.

[366] I St.prp.nr.1 (1924) la man frem forslag om 50.000 kr i apanasje for Kronprins Olav. Forslaget ble trukket tilbake før behandlingen i lønningskomiteen, etter brev fra Finansdepartementet: «I anledning av det på budgetforslaget for næste termin under hovedp. I, kap. 1 opførte beløp paa kr. 50.000 som appanage til Hans kgl. Høihet Kronprinsen har Hans Maj. Kongen likeoverfor regjeringen uttalt ønske om, at beløpet under hensyn til den nuværende finansielle situasjon utgaar. Idet departementet tillater sig at gi den ærede komité underretning herom, skal man tilføie, at regjeringen efter det anførte ikke vil gjøre nogen bemerkning ved, at beløpet strykes.» Apanasjen ble følgelig først bevilget fra 1925, året etter at kronprinsen ble myndig.

[367] Under regjeringskonferanse i Kingston House 11. juli 1941 ble det besluttet at kronprinsens apanasje skulle forhøyes fra £4.500 til £10.000 pr. halvår, dvs. ca. NOK 200.000. Det antas at økningen til NOK 180.000 i årlig apanasje (£9.000) fant sted med virkning fra 1. juli 1940. *RA. Statsministerens kontor. Referater fra regjeringskonferanser, 1940-1941, pakke 1.*

[368] Tronskifte 21. september 1957. Apanasjen på kr 500.000 ble overført til kongens sivilliste. Kronprins Harald ble bevilget apanasje på kr 50.000 for terminen 1958-1959. Kr 18.000 ble etterbevilget for perioden 21. februar - 30. juni 1958.

1969-1970	Kr 750.000	
1970-1971	Kr 800.000	
1971-1972[370]	Kr 1.000.000	
1972-1973	Kr 1.200.000	
1973-1974[371]	Kr 1.900.000	
1974-1975	Kr 2.000.000	
1975-1976[372]	Kr 2.800.000	Ekstraordinært kr 1.250.000
1976-1977	Kr 3.050.000	
1977-1978	Kr 3.300.000	
1979-1980	Kr 3.750.000	
1980-1981	Kr 4.450.000	
1981-1982	Kr 4.900.000	
1982-1983[373]	Kr 6.000.000	
1983-1984	Kr 6.500.000	
1984-1985	Kr 7.000.000	Skaugum kr 260.000[374]
1985-1986	Kr 7.500.000	Skaugum kr 500.000
1986-1987	Kr 8.100.000	Skaugum kr 500.000
1987-1988	Kr 8.500.000	Skaugum kr 500.000
1988-1989	Kr 8.840.000	Skaugum kr 750.000
1989-1990	Kr 9.200.000	Skaugum kr 2.000.000
1990-1991[375]	Kr 9.670.000	Skaugum kr 1.500.000
1991-1992[376]	Kr 100.000	
1993-1994	Kr 125.000	
1995-1996	Kr 130.000	
2000-2001[377]	Kr 150.000	

[369] Apanasjeøkningen hadde sammenheng med kronprinsens inngåtte ekteskap 29. august 1968. Det ble etterbevilget kr 50.000 fra bryllupsdagen og ut året, følgelig ble dette ført opp kr 350.000 i St.prp.nr.1 (1968-1969).

[370] I St.prp.nr.1 (1971-1972) ble det foreslått bevilget kr 900.000. Beløpet ble økt med kr 100.000 til kr 1.000.000 etter samråd mellom Finansdepartementet og administrasjonskomiteen.

[371] Det ble for budsjetterminen 1974 (St.prp.nr.1. (1973-1974) opprinnelig bevilget 1.300.000 i apanasje for Kronprinsen. I St.prp.nr.1 (1974-1975) ble det foreslått at man måtte øke apanasjen også for 1974, fra kr 1.300.000 til kr 1.900.000.

[372] Den ekstraordinære apanasjen ble bevilget for å dekke over gjelden som kronprinsen hadde pådratt seg pga. for lave apanasjebevilgninger etter overtagelsen av Skaugum i 1969.

[373] For budsjetterminen 1983 (St.prp.nr.1. (1982-1983)) ble for første gang apanasjen eksplisitt bevilget til «Kronprinsen og Kronprinsessen», tidligere var apanasjen kun til «Kronprinsen».

[374] Ekstraordinær bevilgning til vedlikehold av Skaugum, som kom i tillegg til tilskuddet fra Paléfondet, kr 240.000, for budsjetterminen 1985. Det ble i tillegg bevilget kr 500.000 fra Paléfondet for terminen 1984 (St.prp.nr.1 (1983-1984) og St.prp.nr.1 (1984-1985)). Ekstrabevilgningene fra og med terminen 1985 gjelder alle ekstraordinært vedlikehold av Skaugum. Se også tabellen for apanasje til Hans Majestet Kongen og Hennes Majestet Dronningen.

[375] Kongeskifte 17. januar 1991.Omdisponering av apanasjene opprinnelig bevilget til Kong Olav V og Kronprins Harald (St.prp.nr.82 (1990-1991), se tabellen for apanasje til HM Kongen 1990-1991.

[376] HKH Kronprins Haakon fikk bevilget apanasje på kr 100.000 fra og med terminen 1992. Det ble ikke etterbevilget apanasje fra myndighetsdagen 20. juli 1991, som ved daværende Kronprins Haralds oppnådde myndighetsalder i 1958.

[377] St.prp.nr.1 (2000-2001) for budsjetterminen 2001.

2.3. Andre apanasjer

Prinsesse Astrid ble bevilget apanasje på kr 50.000 fra og med terminen 1956-1957. Den samme summen ble bevilget hvert år til og med første halvdel av terminen 1960-1961. Etter henstilling fra Kong Olav ble ikke prinsessens apanasje utbetalt fra og med 1961, som hadde sammenheng med prinsessens inngåtte ekteskap 12. januar samme år.

Som prins av Norge fikk Prins Gustaf Adolf (senere Kong Gustaf VI Adolf (1850-1973)) utbetalt apanasje frem til og med 30. juni 1905.[378] Etter den tid har ikke Norge hatt myndig arveprins med krav på apanasje. Prinsesse Märtha Louise ble bevilget apanasje på kr 100.000 fra og med budsjetterminen 1994 (St.prp.nr.1 (1993-1994). For budsjetterminen 2001 ble det vedtatt en økning av apanasjen til kr 120.000.

[378] Apanasjen til Prins Gustaf Adolf ble vedtatt av Stortinget 10. mai 1905 i anledning hans forestående bryllup, jf. Heiberg, J.V. [Jakob Vilhelm Rode.] *Unionens opløsning 1905. Officielle aktstykker vedrørende unionskrisen og Norges gjenreisning som helt suveræn stat*, Kristiania 1906, s. 36ff og 941ff. Med andre ord var perioden som apanasjen ble utbetalt relativt kort.

Kilde- og litteraturoversikt

Arkiver

Riksarkivet

Finansdepartementet, Ekspedisjonsarkivet Arkiv 1927 E, ca. 1905 - 1945. Kildene herfra forkortet til «FIN/RA».

Statsministerens kontor. Referat fra regjeringskonferanser, 1940 - 1946.

RA/PA 0735. Fredrik Hartvig Wedel Jarlsberg (1855-1942). Arkiv for 1905-1906.

Finansdepartementet, Akersgata

Administrasjonsavdelingens arkiv. Mapper 000.1/1 - 000.1/31 (spesielt 000.1/1 - 0001./19). Kildene herfra forkortet til «FIN/AK». Dekker perioden 1908 - ca. 1985.

Stortingsarkivet/-biblioteket

Stortingsbindene for 1889 og for perioden 1905 - 1997 (St.prp.nr.1 og andre relevante proposisjoner, budsjettinnstillinger, andre innstillinger, referater stortingsforhandlinger, St.med.nr.10 og St.med.nr.20).

Andre arkiver

Vennligst se *Oversikt over kildemateriale som grunnlag for historisk utredning om kongehuset og dets forhold til statsforvaltning*, 1999, som angir hvilke andre arkivdeler på Riksarkivet og Nasjonalbiblioteket jeg har gjennomgått arkivkataloger for og tatt stikkprøver i forbindelse med forprosjektet til utredningen.

I tillegg informasjon fra hoffsjef Lars Petter Forberg og slottsforvalter Thomas Willoch.

Trykte kilder og sekundærlitteratur

Almindelig Norsk Lovsamling, 3. bind, 1877-1887, Aschehoug: Kristiania, 1906 (Red.: P.I. Paulsen, J.E. Thomle og C.S. Thomle).

Andenæs, Johannes. *Statsforfatningen i Norge*, 7. utgave, Oslo: Tano, 1990.

Aschehoug, Torkel Halvorsen. *Norges nuværende statsforfatning*, 2. bind, 2. utgave, Kristiania: P.T. Mallings Boghandels Forlag, 1892.

Berulfsen, Bjarne. *Fremmedordbok* (Gyldendals ordbøker), Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1957.

Bygdø Kongsgård. Årsberetning og regnskap 1999 (Hofforvaltningen).

Castberg, Frede. *Norges Statsforfatning*, bind II, 3. utgave, Oslo: Universitetsforlaget, 1964.

Debes, Jan. *Sentraladministrasjonens historie*. Bind 5. 1940-45, Oslo: Universitetsforlaget, 1980.

Heiberg, J.V. [Jakob Vilhelm Rode.] *Unionens opløsning 1905. Officielle aktstykker vedrørende unionskrisen og Norges gjenreisning som helt suveræn stat*, Kristiania 1906.

Heidar, Knut. *Norske politiske fakta 1884-1982*, Oslo: Universitetsforlaget, 1983.

Hoelseth, Dag Trygsland. *Det nasjonale kongedømme. Det norske monarkiet* 1905-1910, Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo, H1997.

Hvem er hvem? 1934, Oslo: Aschehoug, 1934 (red.: Hj. Steenstrup)

Hvem er hvem? 1955, Oslo: Aschehoug, 1955 (red. Harald Gram og Bjørn Steenstrup)

Hvem er hvem? 1964, Oslo: Aschehoug, 1964 (red.: Bjørn Steenstrup)

Hvem er hvem? 1973, Oslo: Aschehoug, 1973 (red.: Bjørn Steenstrup)

Love, Anordninger, Kundgjørelser, aabne Breve, Resolutioner, m.V., der vedkomme Kongeriget Norges Lovgivning og offentlige Bestyrelse, for Aaret 1876, i tidsfølgende Orden og udtogsvis med Bidrag af det offentlige samlede og udgive av Otto Meilænder, Christiania: 1877

Nansen, Fridtjof. *Dagbok fra 1905*, Oslo: Aschehoug, 1955.

Norges Statskalender 1905-1980 (gjennomgått notater fra tidligere arbeider).

Risåsen, Geir Thomas. *Det Kongelige Slott. En guide*, Oslo: Geelmuyden.Kiese, 2000.

Statskonsult. *Gjennomgang av Slottsforvaltningens organisasjon og rutiner*, 1988. Rapport utarbeidet på oppdrag av Finansdepartementet i samarbeid med slottsforvaltningen (Arkivert i FIN/AK).

Thiis-Evensen, Thomas et al. Kongens hus. Alle Kongefamiliens boliger, Oslo: Orfeus, ARFO, 1995.

Tvedt, Knut Are (Hovedred.). *Oslo Byleksikon*, 4. utgave, Oslo: Kunnskapsforlaget, 2000.

Tønnesson, Kåre D. *Sentraladministrasjonens historie*. Bind 4. 1914-1940, Oslo: Universitetsforlaget, 1979.

Wedel Jarlsberg, Fritz. *1905. Kongevalget*, Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1946.

Elektroniske kilder

St.prp.nr.1 (1997-1998), St.prp.nr.1 (1998-1999), St.prp.nr.1 (1999-2000), St.prp.nr.1 (2000-2001)

Statistisk Sentralbyrås hjemmeside (http://www.ssb.no/). Omregninger ift. konsumprisindeks.

Statsbyggs hjemmeside (http://www.statsbygg.no/). Historikk.